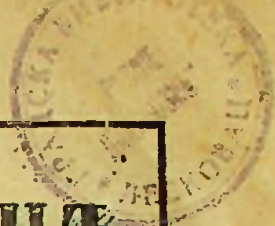

70330

109.

ГОРСКИЙ ВІЕНАЦЬ

ИСТОРИЧЕСКО СОБЫТІЕ 1913.

пнн

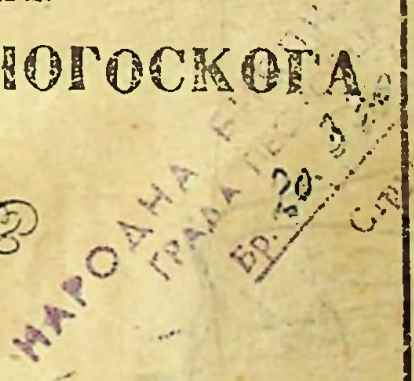

СВРШЕТКУ XVII ВІКА.

СОЧИНЕНІЕ

И. П. Н.

ВЛАДЪКЕ ЦРНОГОСКОГА

У БЕЧУ,

СЛОВИМА Ч О О МЕХНИАРСТА

1847.

Насловна страна првог издања »Горског вијенца« из 1847 г.

Бр. 11331

дељење

Струка

ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ »ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА«

1813 године на Његушима родио се Петар Петровић Његош у кући Тома Петровића Његоша. Иако је кућа Петровића давала Црној Гори владике, млади Његош се одгојио као и остала његушка дјеца. Чувао је стоку, а затим, вјероватно 1824 године, одвели су га код стрица владике Петра I у цетињски манастир »на науку«. Како се учило у манастирима, познато је мање више, и тај Његошев боравак у цетињском манастиру значајан је по том што је он то вријеме провео уз свога стрица — владiku, који је био образован човјек и уживао је међу Црногорцима врло велики углед. Из манастира на Цетињу Његош иде на школовање у приморје и учи у Топлој, код учитеља Јосипа Троповића, калуђера манастира Савине код Херцегновог. И то школовање није дало Његошу ништа више од основне писмености и, можда, нешто знања из талијанског језика. Тек у 14-тој својој години Његош добива свога учитеља, који је на његов развој нарочито дјеловао. То је био Симо Милутиновић-Сарајлија, пјесник »Сербијанке«, човјек са много знања и у сваком погледу занимљив. Симо Милутиновић је морао утицати на Његоша. Милутиновић је био пјесник, и то пјесник своје врсте, необичан и за тадашње црногорске прилике врло учен. Знао је класичну књижевност, одушевљавао се народним пјесмама и прикупљао их, био је учесник у Карађорђевом устанку, интересовао се историјом, познавао све

познатије људе тога доба и прошао велики дио Европе, пјевао пјесме по којима је био познат и слављен и успио чак да дође и до Гетеа. Симо је, поред тога, био и присан, знао је да приђе младом Његошу боље од дотадањих Његошевих учитеља. Све је то, разумије се, одушевило младога Његоша и није чудо што му је он посветио прво своје веће дјело »Лучу микрокозма«. Та посвета показује колико је Његош цијенио Милутиновића као свога учитеља, па иако Његош велича Милутиновића као пјесника, није претјерано и неосновано мишљење да је све то Његош више урадио као захвалан ученик, него као одушевљени поклоник Милутиновићеве поезије.

И то школовање код Симе Милутиновића није трајало дуго, јер је Његош већ 1830 године морао да преузме насљеђе свога стрица, да постане »предводителъ народа црногорског«.

Оно што је од образовања стекао није свакако било много, и није могло бити довољно за владара једне земље, која је била »одсвуд стијешњења« и у једном периоду свога развитака који је био преломан и пун сукоба и тешкоћа. Одгој у родитељској кући био је патријархалан, иако су Његоши по свом положају били најближи западним утицајима. Тај одгој усадио је свакако у младу Његошеву душу љубав према свом народу, љубав према слободи и мржњу према угњетачу. Чак је он ту могао, управо зато што је био на граници, да још у дјетињству научи каква је политика западних хришћанских сусједа, који су на мали црногорски народ гледали као на кусур, којим велике силе подмирују своје међусобне рачуне. Тај домаћи одгој у којему су сузе утирали

вјешти звуци дивнијех гусалах

не треба сметати с ума и зато што је Његош и сам пјевао на народну, па и у свом највећем дјелу био

Васа
Венета

велик управо зато што је пјевао као и његов народ.

Оно што је научио од Сима Милутиновића такође је врло значајно. То, истина, није било сређено знање, јер га ни Симо у том смислу није имао, али је заинтересовало Његоша и упутило да доцније сам ради и учи. И Његош је заиста много учио и научио. Он је знао руски, француски, галијански, пратио је савремену науку и књижевност, читао класичне и руске писце, и по свом образовању и култури био међу првим нашим људима тога доба. Његош је и путовао много. Пошто је постао владика, он је 1833 године ишао у Петроград, да га тамо завладиче, да би на тај начин тај акт добио још више значаја. У Петрограду Његош се упознао с многим људима, тамо се он сигурно заинтересовао више и за руску књижевност, нарочито за Пушкина, којег је много читао.

Његош је путовао и по Италији, а од већих европских градова био је у Трсту, Бечу, Венецији и Напуљу. У Бечу и Трсту је штампао своје ствари, у Венецији радио 1847 год. чак и у архиву, прикупљајући грађу о Шћепану Малом, а у Напуљу је био ради одмора и лијечења. Он се интересовао за све, и тек кад се наведе шта је Његош учинио у свом кратком животу — умро је кад му је било 38 година — онда се види колико је он радио, колико је знао и, на крају, колико је био велик.

Као творац и организатор црногорске државе Његош је имао да изврши крупне и врло сложене задатке. Он је постао владика кад му је било 17 година, у доба када је то било врло тешко: Црна Гора је била економски и културно заостала, живећи, још у почетку XIX вијека, у односима родовске друштвене заједнице. Подијељена на племена она је била слаба према вањским непријатељима, а то нису били само Турци. Турци су били

најближи и најопаснији, јер се њихов утицај вршио и преко Црногораца који су примили ислам, а они су се обилно користили и племенским размирицама које су разједале Црну Гору. Па кад је Аустрија узела јужну Далмацију и Боку Которску и она се умијешала у живот Црне Горе, директно и никако пријатељски. При свем том почео је у Црној Гори да се под утицајем са запада осјећа разорни утицај новца и трговине — капитализам је и ту почео разједати стару племенско-родовску заједницу. То је још више развило међуплеменска трвења и наметало потребу крупних државних реформи. Његош млад, са јединим ауторитетом који му је давала његова кућа Петровића и успомена на владику Петра I, којег је он наслиједио, није клонуо пред тешкоћама и прихватио се да од Црне Горе направи заиста државу, модерну и јединствену, колико је то у тим условима било могуће. Он је створио једну врсту претставништва »сенат« и нешто као управну власт »гвардију«. Тешко, и то често крваво тешко, он је могао да управља Црном Гором. Забранио је крвну освету, увео редовно плаћање пореза, почео отварати школе и од Цетиња стварати културни и политички центар црногорске државе. Просто се не би могло вјеровати колико је било снаге и одлучности код младога владара — владике. Његош је Црну Гору ослободио унутрашњег супарништва између владика и гувернадуре укинувши гувернадурство куће Радоњића и остављајући сву власт владикама. По томе он је уствари створио свјетовну власт, али је ипак остао као владика, јер је хтио да политички користи углед црногорских владика. А Његош је био врло мало владика: носио се као и остали Црногорци, јахао коња, пасао сабљу, играо и ишао у лов и био далеко од свега онога што се обично приписује владикама.

При свем том огромном и тешком унутрашњем послу Његош је имао и тешких сукоба са спољњим непријатељима, нарочито Турцима. Ту је био и Смаил-ага Ченгић и херцеговачки и скадарски паша, ту, напoкoн, и језуитска Аустрија. И онда није чудо што Његош у »Лучи микрокозма« за себе каже:

Судба ти је и моја позната
Мислим, нејма подобне на земљи:
До врата сам изника тартара
Ад на мене са проклетством риче,
Сва му гледам гадна позоришта.

Књижевно дјело Његошево је велико и разноврсно. Он је почео да пјева, како прича Симо Милутиновић, још прије него је и постао владика, и те Његошеве прве пјесме су у потпуности сличне народним пјесмама.

Двије мање збирке пјесама, углавном пригодних, »Пустинјак цетињски« и »Лијек јарости турске« Његош је штампао 1834 године у својој штампарији на Цетињу. Тада му је било 21 година.

Прво веће Његошево дјело које је он штампао у Београду 1845 године је религиозни спјев у шест пјесама »Луча микрокозма«. То дјело Његош је посветио свом учитељу Симу Милутиновићу.

У том дјелу Његош обрађује познату тему коју је обрадио и енглески пјесник Џон Милтон у »Изгубљеном рају«: питање судбине човјекове и човјековог боравка на земљи. По библији, човјек је бачен на земљу због гријеха који је учинио кад је окусио са дрвета сазнања, па зато на земљи мора да у зноју лица свога испашта свој први гријех. Његош није узео то библијско становиште да је човјек сагријешио као човјек, него је узео једно схватање које црква није примила, а то је да је човјек (Адам) сагријешио као дух, па је кажњен да дође на земљу и да на њој у муци испашта свој гријех.

Друго веће Његошево дјело је »Лажни цар Шћепан Мали« које је Његош написао 1847, а штампао 1851 године у Трсту. И то је дјело као и Горски вијенац Његош назвао »историческим собитијем«, а то је у ствари драма у којој је Његош дао владавину Шћепана Малог у Црној Гори (18 вијек). Сам Његош у предговору каже да је Шћепан Мали »лажа и скитница«, али да је »знамениту епоху у Црној Гори и околини учинио, именујући се руским царем.« Ово дјело Његошево знатно заостаје за Горским вијенцем, иако и оно на мјестима вјерно одражава своје доба.

Од других дјела треба споменути еп »Слободијада« који је штампан послѣ Његошеве смрти, епске пјесме »Кула Ђуришића и Чардак Алексића 1847«, штампане 1850 године, те низ других пјесама које су излазиле у савременим листовима или су доцније скупљене на разним мјестима.

Треба напоменути да Његош није писао само стихове него и прозу. У »Грлици«, црногорском календару за 1837 год. штампано је »Житије Мрђе-на Несретниковића — њим самијем списано«, аутобиографски спис који показује оштру сатиричну ноту Његошеву. На крају, да се и то спомене, Његош је и преводио, и то нарочито са руског језика (Слово о полку Игорову).

* * *

Највеће Његошево дјело и, без сумње, највеће дјело које је до сада створено у књижевности свих јужнословенских народа је Горски вијенац, »историческо собитије при свршетку XVII вијека«, како га је Његош назвао. То велико Његошево дјело о животу једног народа у којему је он изразио, како каже Милован Ђилас »саму суштину збивања, сву неизбјежност, непомирљивост и жестину сукоба у једном периоду развитка — између сељаштва, православне раје и турских феудалаца и њихових прирепака« — класичан је примјер по

којему се види зашто је једно дјело велико, зашто је умјетничко. У њему је Његош снагом пјесничког генија, какав се није рађао ни код једног од наших народа, одразио једну преломну епоху у животу свога народа, када је тај народ као колектив дошао до сазнања да

— тирјанству стати ногом за врат
довести га к познанију права
то је људска дужност најсветија.

и да се само на тој основи и тим путем може изградити и створити оно што човјек тражи, да би живио као човјек.

Тај проблем повезаности националног и социјалног ослобођења карактеристичан је за историју свих наших народа. Сем кратког периода служења сељачких маса домаћим феудалцима у нашим средњевјековним народним државама, увијек се некако спајало национално и социјално угњетавање. Оно се вршило или директно или преко домаћих изрода, који су своје класне интересе стављали изнад народних и скоро без изнимке били на страни туђина, који је угњетавао наше народе. Била то Угарска или Венеција или Аустрија или Турска, није то велика разлика: домаћи феудалци били су скоро увијек на страни туђина. Његош је као пјесник и човјек схватио тај моменат и уочио у којем периоду црногорске историје то долази до врхунца. Он је изабрао да нам опјева тај период ношен једном мишљу: да се национално ослобођење не може извршити без националног јединства, а национално јединство не може се остварити док се не истријеби »губа из торине«. Многи су и погрешно и намјерно из разноразних, а увијек мрачних и реакционарних разлога, покушавали да ову Његошеву мисао изврну, примјењујући је и на наше данашње прилике — као да би Његош у свом Горском вијенцу бранио вјерско јединство и у данашњим условима! Његош, који

је био далеко изнад свих вјерских зађевица, који је разговоре о вјери називао поповањем, који је чак кад се говорило о превјери Црногораца који су примили ислам тражио од њих да приме од хришћанства оно што у себи има у ствари најмање хришћанског (да шарају јаја, да налажу бадњаке), гледао је на оне Црногорце који су примили ислам као на слуге туђина, који угњетава његов народ, јер је тај туђин нашао њих (потурице) да му помогну да »у миру раширује овце«, да би потстригао »што је предугачко«, да би одлио »ђе је препунано«, сматрајући да раји треба попритегнути узду

е је раја ка остала марва

пучина је стока једна грдна
добре душе, кад јој ребра пучу.

И управо зато што је Његош сматрао да је раја човјек, да и она има право на људски живот, он је као пјесник устао да »поджеже« то кандило борбе за ослобођење и од туђина и од оних који туђину служе. А то што су ти који су се ставили у службу туђину то везали за своје припадништво исламу, односно што су они, примивши ислам, стали на страну туђина, морало је да доведе до оваквог Његошевог става према њима.

Зато је Његош као историску грађу за своје дјело узео један у историји још довољно нерасвијетљен догађај т. зв. истрагу потурица. По Његошу то се збило »при свршетку XVII вијека« за вријеме владике Данила Петровића Његоша, иако историја то није могла да утврди. Постоји један запис владике Данила о истрази потурица, али се не може са сигурношћу узети као поуздан докуменат. То овдје, за Његоша као пјесника и за Горски вијенац као пјесничко дјело, није ни много важно. Није важно, наиме, да ли се то збило у оном кратком раздобљу у које га ставља Његош,

није важно чак ни да ли се догодило у неколико година за владе владике Данила или некога другог. Битно је овдје једно: народ је дошао до знања да се потурице као помагачи туђина морају уништити, да би се Црна Гора ослободила. Око те основне мисли Његош је сплео свој Вијенац, дао реалистичку слику једне епохе сажете у неколико мјесеци, одразио све оно што је црногорски народ вијековима мислио и осјећао.

Његош је, значи, истрагу потурица узео као основу за своје дјело, да одатле почне, а онда је на тој основи стварао и дао највиша пјесничка достигнућа на нашем језику.

Горски вијенац почиње размишљањем владике Данила који говори »сам собом« у глухо доба ноћи. Народ се скупио на врх Ловћена, јер је сјутра тројичин-дан па се износе крстови на Црквине. Свак спава, једино се притајио Вук Мићуновић који слуша владику и одговара му. Владика се боји састанка који ће бити, боји се како ће племена примити позив за истребљење потурица, а Вук Мићуновић, примјер јунаштва, јунак каквога Српкиња »још рађала није, од Косова а ни прије њега«, сматра да је тај скуп светковање

на кому си сабра Црногорце
да чистимо земљу од некрсти.

И одмах овдје у овој сцени Његош нам је дао двије живе личности и два става која ће се провлачити кроз читав Горски вијенац. Владика Данило је интелектуалац, филозоф, који стоји мало повише »на брдо«, и зато »више види но онај под брдом«, којег раздиру »ужаса пламови«, неодлучан је не зато што је кукавица, него што је владар, одговорнији од осталих, и што би као политичар хтио да ствар ријеши на миран начин. Он је свјестан потребе да се Црна Гора очисти и осло-

боди, али је исто тако свјестан да су се »бијесна
братства истурчила« и да

свој својега никад пуштат неће,
разлучи се земља на племена
крвава се исклати племена
— — — — —
те свијећу српску угасити!

И зато он и када се одлучи да удари на Турке,
да се тријеби »губа из торине« каже:

нек пропоје пјесна од ужаса
олтар прави на камен крвави!

па опет зауставља главаре

не... не... сједте, да и јошт зборимо!

јер добро увиђа и свјестан је да су Турци при-
мамили многе Црногорце на своју вјеру, да је ту
било и мамљења на разне »посластице« које даје
власт, и страха од турскога зулума, а »страх жи-
воту каља образ често«. Ето, тај и такав владика
Данило, којему је Његош можда дао највише сво-
га личнога, прихватиће одлучно борбу, јер другога
излаза није било и није га могло ни бити, грлиће
и цјеливати јунаке »који су почели бој с Турцима«,
ићи ће с њима »низ поље пјевајући и пушкама
веселе чинећи«, а кад чује да је половина Дупи-
љана погинула и да

нестало је гробља око цркве
по шестину у један копасмо

како му јавља кнез Никола, он ће заплакати, јер
сматра да би сваки над тим проплакао

по шестину уједно копају!

Вук Мићуновић је друкчији. Он је за борбу,
без обзира какве ће жртве та борба тражити.

Докле Турци све њих савладају,
многе ће се буле одрнити;
борби нашој краја бити неће
до истраге турске, али наше.

Мићуновић зна да се без муке »пјесна не испоја«, а да је јунаштво »пиће најслађе душевно, којијем се пјане покољења«. Он би хтио да вјечно живи, а то се може само свладавањем зла, борбом против турског господара. Он и јасније одређује ту борбу: Мићуновић у њој тражи одређеније него и владика Данило и национално и социјално ослобођење, ослобођење раје од турских феудалаца. У сукобу с рицалом Османом Мићуновић поручује скадарском паши, значи претставнику домаћег беговата, и подвлачи толико јасно и недвосмислено циљ своје борбе.

Зар обадва нијесмо хајдуци?
Он је хајдук робља свезапога,
он је бољи, е више уграби;
ја сам хајдук те гоним хајдуке,
гласнија је моја хајдучија.
Ја не пржим земље и народе;
ама многи грдни мучитељи
на нос су се преда мном побили

И управо зато што је ове ријечи дао Вуку Мићуновићу да их каже он, најбољи међу најбољима, претставник народа, јунак који »и збори и твори«, примјер онога најбољега што је црногорски народ дао, Његош је јасно подвукао смисао и свога дјела и догађаја који се у том дјелу опјевају: то је борба за слободу, за живот у којему неће бити »грдних мучитеља« ни »хајдука робља свезапога«. И управо стога што је Његош то узео као главну мисао, што је схватио суштину онога што је у једном одређеном историском периоду било

боди, али је исто тако свјестан да су се »бијесна
братства истурчила« и да

свој својега никад пуштат неће,
разлучи се земља на племена
крвава се исклати племена

— — — — —
те свијећу српску угасити!

И зато он и када се одлучи да удари на Турке,
да се тријеби »губа из торине« каже:

нек пропоје пјесна од ужаса
олтар прави на камен крвави!

па опет зауставља главаре

не... не... сједте, да и јошг зборимо!

јер добро увиђа и свјестан је да су Турци при-
мамили многе Црногорце на своју вјеру, да је ту
било и мамљења на разне »посластице« које даје
власт, и страха од турскога зулума, а »страх жи-
воту каља образ често«. Ето, тај и такав владика
Данило, којему је Његош можда дао највише сво-
га личнога, прихватиће одлучно борбу, јер другога
излаза није било и није га могло ни бити, грлиће
и цјеливати јунаке »који су почели бој с Турцима«,
ићи ће с њима »низ поље пјевајући и пушкама
веселе чинећи«, а кад чује да је половина Дупи-
љана погинула и да

нестало је гробља око цркве
по шестину у један копасмо

како му јавља кнез Никола, он ће заплакати, јер
сматра да би сваки над тим проплакао

по шестину уједно копају!

Вук Мићуновић је друкчији. Он је за борбу,
без обзира какве ће жртве та борба тражити.

Докле Турци све њих савладају,
многе ће се буле оцрнити;
борби нашој краја бити неће
до истраге турске, али наше.

Мићуновић зна да се без муке »пјесна не испоја«, а да је јунаштво »пиће најслађе душевно, којијем се пјане покољења«. Он би хтио да вјечно живи, а то се може само свладавањем зла, борбом против турског господара. Он и јасније одређује ту борбу: Мићуновић у њој тражи одређеније него и владика Данило и национално и социјално ослобођење, ослобођење раје од турских феудалаца. У сукобу с ризалом Османом Мићуновић поручује скадарском паши, значи претставнику домаћег беговата, и подвлачи толико јасно и недвосмислено циљ своје борбе.

Зар обадва нијесмо хајдуци?
Он је хајдук робља свезаног,
он је бољи, е више уграби;
ја сам хајдук те гоним хајдуке.
гласнија је моја хајдучија.
Ја не пржим земље и народе:
ама многи грдни мучитељи
на нос су се преда мном побили

И управо зато што је ове ријечи дао Вуку Мићуновићу да их каже он, најбољи међу најбољима, претставник народа, јунак који »и збори и твори«, примјер онога најбољега што је црногорски народ дао, Његош је јасно подвукао смисао и свога дјела и догађаја који се у том дјелу опјевају: то је борба за слободу, за живот у којему неће бити »грдних мучитеља« ни »хајдука робља свезаног«. И управо стога што је Његош то узео као главну мисао, што је схватио суштину онога што је у једном одређеном историском периоду било

најбитније и највише, што је то одразио и дао управо онако како је то и његов народ осјетио, он је постао и до данас остао највећи наш пјесник.

Његош је око те своје главне мисли везао читав низ личности и догађаја, који употпуњавају ту мисао, који приказују средину и услове под којима и у којима се рађала и родила та мисао. Ту су народне игре, народна вјеровања, снови, лични и интимни живот, љубав и мржња, однос према Турцима и однос према западу, филозофија и схватање живота и борбе, све оно што сачињава живот једнога народа, кад он у свом историском развоју дође до момента када се мора извршити историски прелом између двију епоха и када се тај прелом заиста и изврши. Снага Његошева генија види се управо у том што је он сагледао суштину тога збивања, извукао из тога збивања оно што је најбитније, оживио то као пјесник и оставио покољењима да се на том његовом дјелу уче. Његош своју главну мисао води онако како је она у животу вјероватно морала да се рађа и развија: од страха владике Данила и његове бојазни до побједе те мисли. И оно што је нарочито важно за Његоша, а што је важно и за нашу народну поезију кад она претставља израз народног схватања и народних жеља, то је да је народ као цјелина желио ту борбу, да народ није више хтио да остане под оном »марамом«, и да је народ код Његоша покретач — иницијатор. Народ је на својој грбачи најбоље осјећао и класно и политичко угњетавање. На рачун тога црногорског сељачког народа Хамза капетан је ширио овце, а скадарски паша »потстризао« и »одлијевао«. И то у Горском вијенцу долази до изражаја и те како јасно. Све пјесме које народ пјева у колу осуђују великаше, и зато се војвода Милија с правом боји да би

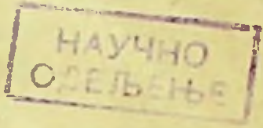

20. 330

~~336-1~~

народ могао каменовати главаре, што се не одлучују на борбу.

Што је ово ево неко доба
те су наше горе умучале,
не разлежу ратнијем клицима?
Почину ни рђа на оружје
остаде ни земља без главарах.

да војвода Милија каже

И имају разлог Црногорци
на нас дићи проклету гомилу:
не смијемо ништа започети
што би народ к витештву зажегло.

Зато се више него и за једно дјело свих јужно-словенских књижевности за Горски вијенац може рећи да је то епопеја у којој је народ главно лице и да нигдје народни колектив није тако дошао до изражаја као ту. Народ код Његоша мисли, говори, воли, суди и ратује. Народ ствара своју историју, а Његош као пјесник тога народа одражава тај процес стварања.

Да би употпунио ту слику, да би још јаче подвукао оправданост народне борбе и онога за што се она води, Његош нам је дао слику двају система с којима су се сукобљавали Црногорци и које они нису хтјели да приме. Турски феудализам, који поред Турака претстављају и они Црногорци који су примили ислам, дат је да не може бити боље. Без дугих описа, кроз уста оних који га хвале, ми видимо какав је он и зашто црногорски народ устаје против њега. И поред хурија »очих плаветнијех« и Цариграда као »купе меда« и »горе од шећера«, то је систем у којему »закон лежи у топузу«, у којему су »звјерад исто као људи« и у којему је раја »ка остала марва«. Поред тога система Његош нам даје и вјерну слику оног другог система који већ влада на западу, а у којему је једну експлоатацију замијенила

друга. И кад војвода Драшко приказује Млетке, то говори читав народ, и ми добро знамо да тај народ не жели да такав систем прихвати умјесто оног турског. Истина, Његош који воли детаљ, и често њиме толико употпуни слику, да нас то просто запањи, каже да су им судови »мало бољи него у Турчина«, значи да је то ипак неки прогрес, али су и они »погани« који муче људе, код њих је толико биједе и невоље, лажи и лицемјерства, да војвода Драшко, ужаснут тим што је видио у Млецима, каже:

Сав протрнем, да их бог убије,
кад помислим за оно страшило.

И чујте ме што вам данас кажем:
познао сам на оне тавнице
да су божју грдно преступили
и да ће им царство погинути
и бољима у руке уљести.

А то исто народ преко владике Данила поручује скадарском везиру, Турцима:

Не требају царство нељудима,
нако да се пред свијетом руже.

А неко је измислио да у Горском вијенцу нема »пјесничког јединства«!

Оно што је у Горском вијенцу нарочито лијепо то је реализам Његошев. Његош воли своје личности, он их приказује као јунаке који се боре за слободу свога народа. Али га то не одводи с пута правога пјесника, он не прелази у идеализирање и стварање јунака који не би били људи. Његош, на примјер, воли Вука Мићуновића. Он му је дао највише атрибуте које јунак има, дао му је да говори оно што народ мисли и често је Мићуновића ријеч одлучујућа. Али га је Његош низом детаља везао за земљу, толико га приближио нама, да ми видимо да је то заиста жив чо-

вјек. Мићуновић, на примјер, пита Драшка како су га дочекали у Млецима, о јунаштву говори као прави пјесник, врло живо описује млетачке господаре који »спусти куље а обриви брке« дођу »као бабетине«, а »волиј су ти кокош али јаје, него овна али груду сира«, али се и тај Мићуновић залети на приговара Црногорцима што гледају у плеће и »бају као бајалице«, да га Вукота Мрваљевић тако пресијече, као да је посљедњи међу посљедњима:

Које јаде ти тобож мудрујеш?
А ти више у њима проричеш
но којимудраго десетиња;
не даш нигда плећа оглодати,
но их грабиш из устах људима;
мени си их стотину узео,
да ђавола приђе у њих видиш.
у то ти је прошло по вијека.

Или још љенши примјер са Вуком Мандушићем. Мандушић, који доста личи на Мићуновића, има опет нешто своје лично, интимно. Заљубљен у снаху бана Милоњића он је овако описује:

Љенша му је од виле бијеле!
Нема пуно осамнаест љетах
живо ми је срце понијела.

Вук жали што је с баном »деветороструко кумовао«, јер да није тога, уграбио би му снаху Анђе-лију, па с њом »бјежа главом по свијету«. Он, који жали што није погинуо да га такве очи оплачу и таква уста ожале, плакаће на крају за пребијеним цефердаром »као дијете« и лупаће на вла-дичина врата »као луд«, да му саопшти да му је цефердар пребијен и упита га за мајсторе на мору:

Би л' ми могли пушку прековати?

Тај Мандушић прича о својој љубави у сну, када га старци, којима се не да спавати, кнез Јанко и

кнез Роган, који су старачки радознали, искушавају знајући да он говори у сну. Та слика у мртво доба ноћи, када два старца ослушкују тајне Мандушићеве душе, једна је од најљепших у Горском вијенцу. А на крају, Његош пјесник прекида ту сцену, јер се кнез Роган боји и »шапти« кнезу Јанку да више Мандушића не пита ништа »док се није што изблеја«.

Могло би се навести још много примјера, али да споменемо само игумана Стефана. Он, филозоф, који је »проша сито и решето«, који је личење искуства и старачке мудрости, којег људи питају »зашто ове горе уздрхташе« или »а да што је овај мјесец црвен«, којему сви од владике Данила до његова ђака прилазе с поштовањем, воли шалу, добру чашу и добро вино и говори овако:

Млади синко, лијепи владико,
само собом ноћас је весело,
а душу сам натопио капљом,
па се стара игра поврх вина
ка блиједи пламен по ракији.

Такав игуман Стефан, као и владика Данило и поп Мићо, не одвајају се од свога народа, јер је у тадањим условима то и било једно: интереси цркве и интереси народа били су исти. Зато је игуман Стефан и могао говорити да он миче све на своју душу и да припушта људе причести »без приправе и без исповјести«. Колика је само ту разлика између Његоша и Мажуранића. Мажуранић тражи од својих »заточника« да се покају и да чисти приђу борби за слободу, а игуман Стефан, односно Његош, сматра да борба за слободу сама по себи чисти људе, те да није потребно да се претходно кају и траже опрост за ситне преступе и гријехе, јер нема већег гријеха него не борити се против угњетача.

Из оваквог схватања Његошева произлази и његов филозофски став. Његош је пјесник — фи-

лозоф и његова филозофија није нимало у складу с његовим владичанским звањем. Он види живот као борбу противрјечности, као сталну промјену и напредак. Из Његоша на доста мјеста проговори теолог, али он се не задовољава оним што је нашао у црквеној филозофији, па се често пита је ли то заиста тако:

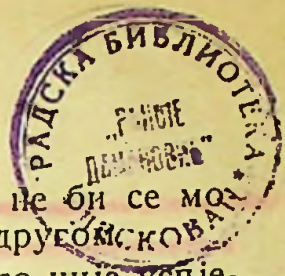
Је л' истина е ово овако
али нас очи сопствене варају?

Његош је мислилац који је, зато што се родио на вратима »самога тартара«, дошао до сазнања да је живот непрекидна борба и да из те борбе ничу нове снаге и да се живот, ношен тим снагама, непрекидно мијења и у том мијењању иде напријед. Није чак нимало важно да ли Његош као филозоф у својој »Лучи микрокозма« осуђује Питагору и Епикура, јер су они »зли тирјани душе бесамртне«, кад је он уочио правилно законе који владају у животу и схватио суштину збивања и у природи и у друштву. Његош није материјалист, а то од њега, уосталом, не треба ни тражити. Он је онакав каквог га је могло дати његово доба, услови под којима је живио и развијао се, али треба нагласити да је он и превазишао то своје доба, више можда по пјесничкој интуицији, него по научном искуству. Његош је дијалектичар и само као такав он је могао онако да схвати живот, како га је он схватио. Он је као такав пришао и борби за ослобођење, знајући да ће та борба бити »преужасна«, али је ипак остао за ту борбу »јер воскресјења не бива без смрти«. Објашњавајући законе који владају у природи Његош је уочио оно до чега су дошли и највећи дијалектичари филозофи, и он је то примијенио и на друштво.

Смијешна су својства наше земље,
чупана је лудијех премјенах;
природа се сваколика пита
сунчанијем чистијем млијеком;
у пламен се и оно претвара:
данас жеже, што јучер њивљаше.

Филозофија Његошева као и знање Његошево нису књишки. Он је ту мало научио од других у оном обичном смислу ријечи. Он је, као и народ, сам долазио до свега, користећи се и искуством и мудрошћу народних маса и својим личним гледањем и закључивањем. И зато је у његовим дјелима, а нарочито у Горском вијенцу, врло много онога што се налази и у народним пјесмама, пословицама и мудрим изрекама, као што је и много његових изрека и стихова народ примио и прихватио као своје.

Његошев Горски вијенац се зато не може ни цијепати, и не може се одвојено говорити о појединим странама тога дјела. Јер све у Горском вијенцу сачињава једну цјелину и произлази једно из другог. Основни догађај, истрага потурица, био је један »крупан, преломни догађај« и Његош је око тога догађаја, заправо у тај догађај, сабио читаву стољетну историју црногорског народа. Он је то »схватио својим умом, својим срцем, својим осјећањима и зато су му из ње никли јунаци, догађаји, и зато на њих није потрошио слика и ријечи више но је требало, и зато је за њих нашао слике и ријечи које их потпуно изражавају и које дјелују снажно и тачно на нашу душу, наша осјећања.« Ликови Његошеви, филозофија, морал, исто као и језик, стих и ритам, произлазе из те народне борбе, они су се створили у тој борби. Зато Његошев десетерац није исти као и народни десетерац, и зато његов језик има нешто своје, специфично, што има само у најбољим народним пјесмама. И зато у Његошевом

дјелу нема ни једне сувишне ријечи, не би се мога
гла ни једна додати ни замијенити другом.

Његош умјетник успио је оно што није успје
ла наша народна пјесма: он је створио еп и у ње
му оцртао једно вријеме, једну епоху са таквом
невиђеном снагом, каква је својствена само нај
већим умјетницима. Зато је Његош онако и дје
ловао и на своје савременике и на доцнија поко
љења. У доба када је његово племе спавало »сном
мртвијем«, када се Његошу чинило да је он једна
сламка »међу вихорове«, када је »вражја сила од
свуд оклопила«, а нема брата у свијету »да по
жали ка да би помога«, па је чак и у том гнијезду
слободе починула »рђа на оружје«, те се не чују
ратни поклицы — ето у том и таквом добу један
народ долази до једне крупне одлуке: да се удари
на злотвора и поведе крваво коло без обзира
шта ће последице бити.

Треба служит чести и имену;
нека буде борба непрестана!
Нека буде што бити не може
нек ад прождре, покоси сатана!
На гробљу ће изнићи цвијече
за далеко неко покољење!

Ето, то је Његош схватио и изразио. А то се не до
гађа ни у историји народа тако често. И управо за
то што је схватио величину тога, он је нашао и од
говарајућу форму и одговарајући израз. А то су
у Његошевом дјелу нашле и осјетиле све доцније
генерације. На том су се учила покољења, јер је
он пјевао о обичним људима из црногорских пла
нина, који су живјели и дјеловали у једном великом
времену и сви постали велики. Њихов је примјер,
примјер непоштедне борбе за народ, за слободу
и част, борбе против несразмјерно јачег неприја
теља, казивао и учио не само пјевача него и све
нас »како треба с бесмртношћу зборит«. Зато

управо Његошу припада и највише и најчасније мјесто у књижевности свих наших народа. Зато је Његош и у најславнијем периоду историје свих јужних Славена — у ослободилачкој борби њиховој против нове седмоглаве аждаје, борби у којој је учествовао исти тај обични радни човјек, а која је била исто тако преужасна и неравна као и она о којој је Његош пјевао, био најближи народу, храбрио и бодрио, јер је он био велики учитељ борбе за слободу »и једна од оних дивних страница наше историје, због којих се поносимо и пред собом и пред другим народима«.

С. Н.

ПОСВЕТА ПРАХУ ОЦА СРБИЈЕ

Нек се овај вијек горди над свијема вјековима!
он ће ера бити страшна људскијема кољенима;
у њ се осам близанацах у један мах изњихаше
из кол'јевке Белошине и на земљи показаше:

Наполеон, Карло, Блихер, кнез Велингтон и Суворов, 5
Карађорђе, бич тирјанах, и Шварценберг и Кутузов.

Арен је, страва земна, славом бојном њих опио
и земљу им за поприште, да се боре назначио.

Из грмена великога лафу изаћ трудно није;
у великим народима генију се гн'јездо вије; 10

овде му је поготову материјал к славном дјелу
и тријумфа дични в'јенац, да му краси главу смјелу.

Ал' хероју то полскоме, Карађорђу бесмртноме,
све препоне на пут бјеху... к циљу' доспје великоме: 15

Диже народ, крсти земљу, а варварске ланце сруши;
из мртвијех Срба дозва, дуну живот српској души.

Ево тајна бесмртника: даде Србу сталне груди;
од витештва одвикнута у њим' лафска срца буди!

Фараона источнога пред Ђорђем се мрзну силе;
Ђорђем су се српске мишце са витештвом опојиле! 20

Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге;
сабљом му се Турци куну; — клетве у њих нема друге!

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Да, витеза сустопице трагически конач прати:
твојој глави би суђено за в'јенац се свој продати!

Покољења дјела суде; што је чије, дају свјема;
на Борнсе, Вукашине, оштра грми анатема.
Гадно име Пизоново не см'је каљат мјесецослов;
за Егиста управ сличи гром небесни, суд Орестов.

25

Над свијетлим твојим гробом злоба грдна бљува тмуше,
ал' небесну силну зраку што ћ' угасит твоје душе?
Плачне, грдне помрчине могу л' оне свјетлост крити?
свјетлости се оне крију, — оне ће је распалити.
Плам ће вјечно животворни блистат Србу твоје зубље,
све ће сјајниј' и чудесниј' у вјекове биват дубље.

30

Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће,
ал' хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
гле Српкиње сада рађу — благородством Српство дише!
бјежи, грдна клетво, с рода, — завјет Срби испунише!

35

У Бечу на ново љето 1847 года.

СОЧИНИТЕЉ.

Л И Ц А

Владика Данило ✓
 Игуман Стефан
 Јанко Ђурашковић, сердар
 Радоња, сердар
 Вукота, сердар
 Иван Петровић, сердар
 Кнез Раде, брат владике Данила
 Кнез Бајко
 Кнез Роган
 Кнез Јанко
 Кнез Никола
 Војвода Драшко
 Војвода Милија
 Војвода Станко (Љуб.)
 Војвода Батрић
 Томаш Мартиновић
 Обрад

Вук Раслапчевић
 Вукота Мрваљевић
 Вук Томановић
 Мнозина
 Богдан Ђурашковић
 Вук Мићуновић ✓
 Вук Мандушић ✓
 Вук Љешевоступац
 Поп Мићо ✓
 Сестра Батрићева ✓
 Хаџи-Али Медовић, кадија
 Скендер-ага
 Мустај-кадија
 Арслан-ага Мухадиновић
 Ферат Зачир, кавазбаша
 Риџал Осман
 Једна баба

Donohoe 1

1. Kasumi 1.

med. in p... Lepidoptera ...

ca ... 1871 ...
Lepidoptera ...

... u. ...
... u. ...

...
...
... -

...
...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

...
... -

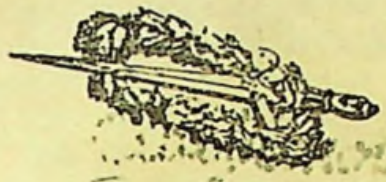
...
... -

...
... -

Једна страница Његошева рукописа из дјела

»Луца микрокозма«

Милош Радојевић
Милош Радојевић

Скупштина уочи тројичина дне на Ловћену; →
глухо доба ноћи, свак спава

Владика Данило (сам собом)

Виђи врага су седам бињишах,
су два мача, а су двије круне,
праунука Туркова с кораном!
за њим јата проклетога кота,
да опусте земљу свуколику, 5
ка скакавац што поља опустити!
Францускога да не би бријега,
аравијско море све потоши!
Сан паклени окруни Османа,
дарова му луну ка јабуку. 10
Злога госта Европи — Оркана!
Византија сада није друго
но прѣија младе Теодоре;
звијезда је црне судбе над њом.
Палеолог позива Мурата, 15
да закопа Грке са Србима.
Своју мисли Бранковић с Гертуком;
Мухамеде, то је за Гертуку!
Сјем Азије, ђе им је гњијездо,
врачје племе позоба народе, 20
дан и народ, како ћуку тица;
Мурат Српску, а Бајазит Босну,
Мурат Епир, а Мухамед Грчку,
два Селима Ципар и Африку,
сваки нешто, не остаде ништа! 25

Страшило је слушат што се ради!
Мален свијет за адова жвала,
ни најест га, камоли прејести!
Јанко брани Владислава мртва;
што га брани, кад га не одбрани?
Скендербег је срца Обилића,
ал' умрије тужним изгнаником. —

А ја што ћу? али са киме ћу?
мало руках, малена и снага,
једна сламка међу вихорове,
сирак тужни без нијђе никога!

Моје племе сном мртвијем спава,
суза моја нема родитеља,
нада мном је небо затворено,
не прима ми плача ни молитве;
у ад ми се свијет претворно,
а сви људи паклени духови.
Црни дане, а црна судбино!
О кукавио Српство угашено,
зла надживјех твоја сваколика,
а с најгорим хоћу да се борим!
Да, кад главу раздробиш тијелу,
у мучењу издишу членови.

Куго људска, да те бог убије!

Али ти је мало по свијета

те си својом злошћу отровала,
но си отров адске своје душе
и на овај камен избљувала?

Мала ли је жертва сва Србија
од Дунава до мора сињега?
На трон сједиш неправо узети,
поносиш се скиптром крвавијем,
хулиш бога с светога олтара;
мунар дуби на крст раздробљени!

Али сјенку што му шће тровати,
те је у збјег собом унијеше
међу горе за вјечну утјеху
и за спомен рода јуначкога?

Већ је у крв она прекупата,
сто пут твоју, а стотину нашу!

65 W

Виђи посла цара опакога,
кога ђаво о свачему учи:

»Црну Гору покорит не могу
»ма никако да је сасвим моја;
»с њима треба овако радити;
па им поче демонски меснија
лажне вјере пружат посланице.

W 70

Бог вас клео, погани изроди,
што ће турска вјера међу нама?
куда ћете с клетвом прађедовском?

25 W

су чим ћете изаћи пред Милоша
и пред друге српске витезове,
који живе доклен сунца грије? —

Кад данашњу премислим вијећу,
распале ме ужаса пламови:
исклати се браћа међу собом!
а крвници јакни и опаки
затријеће сјеме у одиву.

50
Зачуњање по...

Грдни дане, да те бог убије,
који си ме дао на свијету!

35

Час проклињем лански по сто путах,
у који ме Турци не смакоше,
да не варам народње надање!

Вук Мићуновић лежи близу владике; притајно се као да
спава, али све чује дивно.

ВУК МИЋУНОВИЋ

Не, владико, ако бога знадеш!
каква те је спопала несрећа,
тено кукаш као кукавица
и топиш се у српске несреће?
Да ли ово светковање није,
на кому си сабра Црногорце,
да чистимо земљу од некрсти?

W 90

95

И без тога ово нам је слава,
на коју се врени момци купе,
способности своје да кушају,
силу мишице и брзину погах;
стријељањем да се надмашају
и сјечењем у онкладу плећах;
да слушају божју летурђију
и да воде коло око цркве,
да витештвом прса набрецају.
То је тамјан свети јунацима,
то гвоздени срца у момцима. —

Тури такве разговоре црне:
људи трне, а жене наричу!

Нема посла у плаха главара!

Ти нијеси саморана глава:

видиш ове пет стотни момчади
које чудо снаге и лакоће
у њих данас овђе видијесмо!

Виђаше ли како стријељају?

ка се града вјешто изиграше?

како хитро грабљаху капице?

Тек што вучад за мајком помиле,
играјућ' се страшне зубе своје
већ умнију под грлом острити;

тек соколу прво перје никне,

он не може више мировати,

него своје размеће гњијездо,

грабећ сламку једну и по једну

с њом пут неба бјежи шијучући.

Све је ово некаква наука! —

Без момчади ове, те су овђе,

шест путах је јошт ов'лико дома:

њина сила, то је твоја сила.

Докле Турци све њих савладају,

многе ће се буле оцрнити;

борби нашој краја бити неће

до истраге турске али наше...

Чара нема право ни у тога

до у бога и у своје руке:
надање се наше закопало
на Косово у једну гробницу.

135

У добру је лако добро бити;
на муци се познају јунаци!

Изнијели су крсте с Ловћена на врх црквине, па су по врху
јели; гађају пушкама и броје колика пута која одјекне.

Сердар Јанко Ђурашковић

Чудне пушке, ваља мушку главу!
свака наша шест путах одјекне,
а џефердар Томановић-Вука
девет путах једнако се чује.

140

Сердар Радоња

Видите ли чудо, Црногорци!
присукá сам педесет годинах;
на Ловћен сам вазда љетовао,
излазио на ову вршину;
сто путах сам гледао облаке,
ђе из мора дођу на гомиле
и прекриле сву ову планину;
отисни се тамо али тамо,
с сијевањем и с великом јеком
и с ломљавом страшнијех громовах.
Сто путах сам овђена сједно
и гријá се мирно спрема сунца,
а под собом муње и громове
гледá, слушá ђено цијепају;
гледá јеком града стравичнога
ђе с' пода мном јалове облаци.

145

150

155

*Al' ovoга чуда јошт не виђех:
видите ли, ако бога знате,
колико је мора и приморја,
равне Босне и Херцеговине,
Арбаније управо до мора,
колико је наше Горе Црне —
све је облак притиска једнако,
свуд се чује јека и грмљава,
свуд испод нас муње сијевају,
а нас једне само сунце грије;
и доса је добро примарило,
ка је ово брдо вазда хладно.*

160

165

170

Обрад

*Виђесте ли чудо и знамење,
ка се двије муње прекрстише?
једна сину од Кома к Ловћену,
друга сину од Скадра к Острогу,
крст од огња жива направише!
Ох, диван ли бјеше погледати!
у свијет га јошт није таквога
ни ко чуо, нити ко видно!
Помоз', боже, јаднијем Србима,
и ово је неко знаменије!*

175

180

Вук Раслапчевић

На што мјериш џефердаром, Драшко?

Војвода Драшко

Хоћах убит једну кукавицу,
а жа ми је фишек оштетити!

Вук Раслапчевић

Немој, Драшко, тако ти живота!
не ваља се бити кукавица;
али не знаш, рђа те не била,
да су оне шћери Лазареве?

185

Стаде велика граја на врх црквине на сјеверној страни
више језера.

Сердар Вукота

Што грајете, који су ви јадни?
а ево сте горн него ђеца!

Вукота Мрваљевић

Долеће ни јато јаребницах,
и свакоју живу ухватисмо;
стога граја стаде међу нама.

190

Сви из грла пѡвичу:

Пуштите их, аманат ви божиј!
јере их је невоља нагнала,
а не бисте ниједну хватали;
утекле су к вама, да утеку,
а нијесу да их покољете.

195

Пуштише јаребице и вратише се с крстима откуда су их
и дигли.

1195
Скупштина о маломе госпођину дне на Цетињу, под видом
да мире неке главе. — Главари су се макли на страну, а
народ коло води

Коло

Бог се драги на Србе разљути
за њихова смртна сагр'јешења.
Наши цари закон погазише,
почеше се крвнички гонити,
један другом вадит очи живе;
забацише владу и државу,
за правило лудост изабраше!
Невјерне им слуге постадоше
и царском се крвљу окупаше!
Великаши, проклете им душе!
на комате раздробиле царство,
српске силе грдно сатријеше;
великаши, траг им се утро! —
распре сјеме посијаше грко,
те с њим племе српско отроваше;
великаши, грдне кукавице,
постадоше рода издајнице!.....

О проклета косовска вечеро!
куд та срећа, да грдне главаре
све потрова и траг им утрије,
сам да Милош оста на сриједи
са његова оба побратима,
те би Србин данас Србом био!

Бранковићу, погано кољепо,
тако ли се служи отачаству?
тако ли се цијени поштење? —
О Милоше, ко ти не завиди?

ти си жертва благородног чувства,
војинствени гениј свемогући,
гром стравични те круне раздраба!
Величаство витешке ти душе
надмашује бесмртне подвиге

*Зорни милош
погубиће све*

дивне Спарте и великог Рима!
сва витештва њина блистателна
твоја горда мишца помрачује. 230

*Милош на борбу са
српима*

Шта Леонид оће и Сцевола,
кад Обилић стане на поприште?
Ова мишца јединјем ударом 235
престол сруши, а тартар уздрма.
Паде Милош, чудо витезовах,
жертвом на трон бича свијетскога!

Гордо лежи велики војвода
под кључевма крви благородне, 240
ка малопр'јед што гордо иђаше
страшном мишљу, прсих падутијех,
кроз дивјачне тмуше азијатске
гутајућ' их ватреним очима;

ка малопр'јед што гордо иђаше 245
к светом гробу бесмртног живота,
презирући људско ништавило
и плетење безумне скупштине. —
Бог се драги на Србе разљути!

седмоглава изиде аждаја *српско
српима* 250
и сатрије Српство свеколико,
клеветнике грдне и клевету.

На развале царства јуначкога
засја света Милошева правда;
окруни се слава вјековјечно 255
Милошева оба побратима
и лијепе ките Југовићах.

*Милош
на борбу са
српима*

Српској капи свуд име погнбе!
Постадоше лафи ратарима,
истурчи се плахи и лакоми, — 260
млијеко их српско разгубало!

Што утече испод сабље турске,
што на вјеру праву не похули,
што се не хће у ланце везати,
то се збјежа у ове планине, 265
да гинемо и крв проливамо,
да јуначки аманет чувамо,

дивно име и свету свободу!

Све су наше главе изабране:
момци дивни, исто ка звијезде,
што су до сад ове горе дале;
сви падали у крваве борбе,
пали за чест, име и свободу!

И наше су утирали сузе
вјешти звуци дивнијех гусалах! —
Просте наше жртве свеколике,
кад је наша тврда постојбина
силе турске несита гробница.

Што је ово ево неко доба
те су наше горе умучале,
не разл'јежу ратнијем клицима?
Почину ни рђа на оружје,
остаде ни земља без главарах,
некршћу се горе усмрђеше,
уједно су овце и курјаци!
Здружио се Турчин с Црногорцем,
оца риче на разном Цетињу;
смрад ухвати лафа у кљусама,
затрије се име црногорско,
не остаде крста од три прста!

Војвода Милија

Ћујете ли коло како пјева?
ка је она пјесна изведена?
из главе је цијела народа!
И имају разлог Црногорци
на нас дићи проклету гомилу;
не смијемо ништа заночети,
што би народ к витештву зажегло,
што би свете кости прађедовске
огрануло, да у гроб играју;
а ка гуске све нешто ћукамо.
Удри врага, не остав' му трага,
али губи обадва свијета!

Војвода Станко (Љуботињанин):

Имаш разлог, војвода Милија,
и да бог да, траг нам се затро,
кад под овом живјели марамом!
Што ће ђаво у кршћену земљу?
што гојимо змију у њедрима?
Каква браћа, ако бога знате,
када газе образ црногорски,
када јавно на крст часни пљују?

305

310

Сердар Иван

Што би ово те још не дођоше
Озринићи, наши крајичници?
а без њих се пословат' не може;
наједно се боље разбирамо.

Војвода Милија

Отишли су на станак Турцима,
да некакво робље мијењају;
ема сам им послâ поклицара,
тек се врате да овамо иду,
да хитају да не дангубимо,
е овоме већ трајања није.

315

320

Дођоше и Озринићи.

Вук Томановић

Које јаде дангубите, људи?
погнбосмо овђе чекајући,
нестаде ни арча у торбице,
а духана нестa у тобоце;
врат искривих уз поље гледећи,
да ако се шиз њег' помолите.

325

Сердар Вукота

Хитали смо, да пријед дођемо,
ма никако не могосмо брже.
Но Пецирен и стари Балета
сакупили двадест-тридест других, 330
на у Дугу с четом западнули;
дочекали карван од Никшићах,
покољи се на друм са Турцима:
четрнаест пос'јени Тураках,
и узми им седамдесет коњах 335
и двије три ухвати робњиє.
На ни дође књига од Никшићах
и у књизи десет побратимствах,
на Пољане да се састанемо,
да им дамо робље на откупе; 340
па смо били на станак Турцима;
стога смо се мало задоцили.

Кнез Бајко

Што збораше Хамза и Никшићи?
шћаше ли им мила вјера бити,
да издижу мирно у Рудине? 345

Сердар Вукота

То знаш, Бајко, би им мила била,
од добра се јошт бјежало није;
ка не желе Турци добровање,
да у миру раширују овце?

Кнез Роган

Ријечања би ли међу вама
око робља ал' око другога? 350

Кнез Јанко

Би, Рогане, грдна разговора!
Да ли не знаш Турке од Никшићах?
у малу се длаку не искласмо,
да п'ас насу довијек кажује
за крваво наше саставање.

355

Вук Марковић

А с чеса се то мало свадисте?
ко најпрви смути на састанку?

Кнез Јанко

Ка из руге то би у почетку:
Вук Мандушић и Вук Мићуновић
започеше с Хамзом капетаном
око вјере нешто поповати;
док одједном они загустише,
уљегоше у крупне ријечи.

360

Рече Хамза Мићуновић-Вуку:

365

»Ја сам бољи, чуј, влаше, од тебе;
»боља ми је вјера него твоја!
»хата јашем, бритку сабљу нашем,
»капетан сам од царева града,
»у њем' владам од триста годинах;
»ћед ми га је на сабљу добио,
»ће су царство сабље дијелиле,
»те му трагу оста за господство«.

370

Распали се Мићуновић-Вуче,
па се Хамзи попримаче близу:

375

»Какво влаше, крмска потурице!
»ће издајник бољи од витеза?
»какву сабљу кажеш и Косово?
»да л' на њему заједно не бјесмо,
»па ја рва и тада и сада,

380

Сердар Вукота

Хитали смо, да пријед дођемо,
ма никако не мђгосмо брже.
Но Пециреп и стари Балета
сакупили двадест-тридест других, 330
па у Дугу с четом западиули;
дочекали карван од Никшићах,
покољи се на друм са Турцима:
четрнаест пос'јечи Тураках,
и узми им седамдесет коњах 335
и двије три ухвати робнње.
Па ни дође књига од Никшићах
и у књизи десет побратимствах,
на Пољане да се састанемо,
да им дамо робље на откупе; 340
па смо били на станак Турцима;
стога смо се мало задоцнили.

Кнез Бајко

Што збораше Хамза и Никшићи?
шћаше ли им мила вјера бити,
да издижу мирно у Рудине? 345

Сердар Вукота

То знаш, Бајко, би им мила била,
од добра се јошт бјежало није;
ка не желе Турци добровоање,
да у миру раширују овце?

Кнез Роган

Ријечања би ли међу вама
око робља ал' око другога? 350

Кнез Јанко

Би, Рогане, грдна разговора!
Да ли не знаш Турке од Никшићах?
у малу се длаку не искласмо,
да пџас пасу довијек кажује
за крваво наше саставање.

355

Вук Марковић

А с часа се то мало свадисте?
ко најпрви смутн на састанку?

Кнез Јанко

Ка́ из руге то би у почетку:
Вук Мандушнн и Вук Мићуновић
започеше с Хамзом капетаном.
око вјере нешто поповати;
док одједном они загустише,
уљегоше у крупне ријечи.

360

Рече Хамза Мићуновић-Вуку:

365

»Ја сам бољи, чуј, влаше, од тебе;
»боља ми је вјера него твоја!
»хата јашем, бритку сабљу пашем,
»капетан сам од царева града,
»у њем' владам од триста годинах;
»ћед ми га је на сабљу добно,
»ће су царство сабље дијелиле,
»те му трагу оста за господство«.

Распали се Мићуновић-Вуче,
па се Хамзи попримаче близу:

»Какво влаше, крмска потурице!
»ће издајник бољи од витеза?
»какву сабљу кажеш и Косово?
»да л' на њему заједно не бјесмо,
»па ја рва и тада и сада,

370

375

380

»ти издао пријед и послијед,
»обрљао образ пред свијетом,
»похулио вјеру праћедовску,
»заробио себе и туђина.
»Што се хвалиш градом и господством — 385
»сви градови што су до нас турски, —
»јесам ли их опсуо мраморјем?
»те нијесу за људе градови
»но тавнице за невољне сужије!
»Бич сам божиј' ја сплетен за тебе 390
»да се стављаш што си урадио!»

Мнозина

Муђуновић и збори и твори!
Српкиња га јошт рађала није
од Косова, а ни пријед њега!

Кнез Јанко

Јошт нијесам лијепо казао 395
око шта се на станак покласмо.
Утркмисмо Вука с капетајом;
знате нашу момчад озрничку,
ђе год дођу, свуд замећу шалу. 400
Браг дошло на састанац бјеше
и старога оцу Брунчевића,
и у њега некаква шишана,
лакат у њој бјеше ал' не бјеше;
објесио пушку о рамену, 405
па чепука тамо и овамо
по пољани као сви остали.
А одовуд неки од нашијех
умимогред покрај оце мини
и тисни му од лакта рожину
његовојзи у грлић шишани. 410
Боже један! три стотине другах,

све попада мртво од смијеха,
а оца се чуди шетајући,
што се ради од толико људих;
докле виђе у пушку рожњу.
Ту се одмах помутисмо грдно,
побисмо се огњем из пушака;
направисмо петнаест носилах,
шест нашијех, девет њиховијех!

415

Богдан Ђурашковић

Вријеме је да се окупимо,
вријеме је да што углавимо!
наш се поса свуда прођукао;
кад опазе браћа некршћена,
неће они, ка ми, растезати.

420

Сердар Радоња

Свак је доша ко је од потребе,
ал' нијесу пет Мартиновићах;
и није им без неке невоље,
а без њих се никако не може.

425

Кнез Бајко

Хајте, људи, да што послујемо,
али дома хајте да идемо,
да се с нама ђеца не ругају;
па с Турцима како који може,
а ја знадем, ђе ми шаке падне.
А ево смо као они миши,
те за мачку звоно приправљаху.

430

435

Дођоше Мартиновићи.

Вук Мићуновић

Ево и ви, већ се начекасмо!
а ево се, људи, окупљамо
ка сватови пјани, што се прича.
То је вама донста срамота,
јер је вама понајближе доћи!

Томаш Мартиновић

Немој, Вуче, и остала браћо!
давно бисмо на састанак дошли,
но се нешто ружно догодило,
те смо ви се мало одоцили.

Кнез Роган

Је ли вино госте посвадило,
ка је вама ово крсно име?

Томаш Мартиновић

Није свађе међу госте било,
но ни Турци жену уграбише!

Вук Мићуновић

Какву жену, ругаш ли се збиља?
дану причај, што се догодило;
а не бој се, свак ће те слушати,
такве после свако радо слуша.

Примљено
Томаш Мартиновић *Еретић*
у реду

Томаш Мартиновић

Причаћу ви за тога ђавола!
Ми играсмо у колу с гостима,
ређасмо се наоколо вином,
докле пушка извише Пиштета } *наша новка* 455
пуче једна и човјек покличе:
»Ко је витез, ко је добри јунак!
»поведе се робље црногорско!
Покличи се оној паругасмо: 460
какво робље сасред Горе Црне?
Пјан рекосмо, па мисли да поје!
Докле двије једна иза друге,
цик! цик! опет издушит не даше,
и кликује човјек као пријед. 465
Оно није без некакве муке!
Уграбисмо пушке, потрчасмо.
Кад онамо, имаи што виђети:
Мујо Алић, турски кавазбаша,
одвео нам Ружу Касанову 470
и утека с братом најмлађијем.
Ево има више по година
отка нешто међу собом главе;
али ко би мога помислити,
да ће узет Српкиња Турчина? 475

Кнез Роган

Буд је женска смијешна работа,
не зна жена ко је какве вјере;
стотину ће промијенил вјерах,
да учини што јој срце жуди.

нису ли је
вјера са мном
надава

Томаш Мартиновић

Нијесам ви све јошт исказао. 480
Куку оној души задовњек
те је Ружи парок изгубила,

те је дала Ружу за Касана,
затворила вилу у тавницу;
јер је Касан брука неваљала. 485
И чујте ме добро, Црногорци:
траг по трагу мени погинуо,
да је бјеше Србин уграбио,
ако хоћаш главе обратити,
та невоља како ме бољела! 490
Ема кад чух е оде у Турке,
већ куд камо не би размицања,
но за њима у поточ пођосмо;
на Симуњи стигосмо сватове
те убисмо обадва Алића, 495
а кроз Турке несрећну невјесту.
Ту смо грдно образ оцрнили,
и од бога дно изгубили.

Кнез Јанко

Боже драги, чудна договора!
Би ли ово ђеца пословала? 500
Не смијемо чинит што чинимо,
не смијемо јавит што је јавно;
неке мисли на врат товаримо,
ка да посла до мислит немамо,
ка да чинит што треба не знамо. 505
Кад сам годе много размншљава,
вазда ми се поса новукова:
ко разгађа у нас не погађа.

Владика Данило виђе да су се окупили сви, па и он
изиде међу њих.

Вук Мићуновић

Не држи нас овако, владико!
но отршај оволико људства; 510
свако гледа што ће чут од тебе,

а ти си се нешто замрсно:
нит' што збориш, нити нас отршаш,
у образ си као земља дошћ;
сам се шеташ нољем без никога,
нит' што једеш, нити заспат можеш.
Крупно нешто учиш у памети,
збили ти се снови на Турчина;
а ја зебем од много мишљења.

Владика Данило

Слушај, Вуче и остала браћо! 520

ништа ми се немојте чудити,
што ме црне растезају мисли,
што ми прса кипе са ужасом.

Ко на брдо, ак' и мало, стоји
више види но онај под брдом:
ја повише нешто од вас видим,
то је срећа дала ал' несрећа!
Не бојим се од вражјега кота,
нека га је ка на гори листа!
но се бојим од зла домаћега.

525

Бијесна се братства истурчила;
тек домаће нападнемо Турке,
свој својега никад пуштат неће —
разлучи се земља на племена,
крвава се исклати племена,
враг ђаволу доћи у сватове
те свијећу српску угасити!

530

Зло се трни од страха горег!
Ко се топи, хвата се за пјену!
Над главом се надодају руке!

535

540

Кнез Раде (брат владичин)

Што се мрчи, када коват нећеш?
Што збор купиш, кад зборит не смијеш?
Приђе си им с коца утекао,

да бог да им скапа на ченгеле!
Жалиш нешто, а не знаш што жалиш!
с Турцима ратиш, а Турке својакаш,
домаћинма тобож да с' умилиш. ;
А једнако немој се варати,
како би им запа, да те могу,
главу би ти онај час посјекли,
ал' ти живу руке савезали,
да те муче, да срце насладе.
Врана врапи очи не извади!
Брат је Турци свуд један другоме.
Него удри, докле махат можеш,
а не жали ништа на свијету!
Све је пошло ђавољијем трагом,
заудара земља Мухамедом.

Војвода Батрић (кнезу Раду)

Имаш разлог, али не толико;
то се могло све љепше казати,
да му тако ране не вријеђаш
и горком га не отрујеш тугом.

Сви муче, нико ни у нос.

Ноћ је мјесечна; сједе око огњевах и коло
на вељем гувну поје.

Коло

Чашу меда јошт нико не попи,
што је чашом жучи не загрчи;
чаша жучи ниште чашу меда:
смијешане најлакше се пију.
Бег Иван-бег, јуначко кољено,
бораше се као лаф с Турцима
на све стране у горе краве;

полу земље Турци му узеше, 570
 но пошто је сву облише крвљу,
 и пошто му брата изгубише,
 змаја љута војводу Уроша,
 на широком пољу Ђемовскоме.
 Жали Иван брата јединога, 575
 жалије му војводе Уроша
 но обадва да изгуби сина;
 жалије му војводе Уроша
 но сву земљу што је изгубио;
 жалије му војводе Уроша 580
 него очи да је изгубио
 да би очи за брата Уроша!
 Јунаку се чешће путах хоће
 ведро небо насмијат грохотом:
 Иван чашом наздравн оспете, 585
 светим пићем богом закршћеним.
 Б'јеле власи низ плећи пресуо,
 б'јела брада вије до појаса,
 руке старе, у њих мач и копље,
 кржаве му руке и оружје, 590
 корацима броји турско трупје,
 скаче старац како хитро момче.
 Боже драги, да га сам не вара,
 те овако старац узлетно?!
 Срећа се је стара пробудила: 595
 у Каруче на крају Црмнице,
 од петнаест хиљадах Тураках
 не пуштише жива ни једнога.
 И данас је побјено мраморје
 дивне славе Црнојевић-кнеза! 600
 Бог да прости Урошеву душу,
 красне жртве што јој учинише!

Полијегаше.

Вук Мићуновић

Без муке се пјесна не испоја,
без муке се сабља не сакова!
Јунаштво је цар зла свакојега —
а и пиће најслађе душевно,
којијем се пјане покољења.
Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити!
Вјечна зубља вјечне помрчине
нит' догори, нити свјетлост губи.

Владика Данило (међу свима као да је сам)

Ђе је зрио клицу заметнуло,
онде нека и плодом почине;
је ли инстинкт ал' духовни вођа?
овде људско зашире познање!

Вук на овцу своје право има,
ка тирјанин на слаба човјеска;
ал' тирјанству стати ногом за врат,
довести га к познанију права,
то је људска дужност најсветија!

Ако сабљу пољубиш крваву,
и заплочиш у ноћне валове,
сљедује ти праху светковање.

Жрец Европе с светога амвона
хули, иљује на олтар Азије;
ломн тежки топуз азијатски
свете куле под сјен расијатија.
Крв праведна дими на олтаре,
животи се у прах развијаше,
земља стење, а небеса ћуте.

Луна и крст, два страшна симбола —
њихово је на гробнице царство;
сљедоват им ријеком крвавом
у лађици грдна страданија,
то је — бити једно или друго.

Али хула на свештени њивот,
 који га је мл'јеком одр'анио —
 то ми прса у тартар претвара.
 Чвор не треба на праву младнику;
 што ће луна на крст страдаиња, 640
 што л' бијела сунцу на зјеницу? —
 Вјеро права, кукавна спрото!
 Страшно племе, доклен ћеш спавати?
 Неки један, то је к'а ишједан,
 нако да је више мученија, 645
 Вражја сила одсвуд оклопила
 да је игђе брата у свијету,
 да пожали, к'а да би помог'а.
 Помрчиша нада мном царује,
 мјесец ми је сунце заступно. 650
 Ух, што мислим, куд сам запливао!?
 Младо жито, навијај класове,
 пређе рока дошла ти је жињетва!
 Дивне жртве видим на гомиле
 пред олтаром цркве и племена, 655
 чујем лелек ње горе пролама.
 Треба служит чести и имену;
 нека буде борба непрестана!
 Нека буде што бити не може, —
 нек' ад прождре, покоси сатана, 660
 на гробљу ће изнићи цвијеће
 за далеко неко покољење!

Сердар Вукота

Бог са нама и анђели божји!
 а ево си удрио, владико,
 у некакве смућене вјетрове,
 к'а о марчу кад удри вјештница 665
 ал' у јесен мутну вједогоња.

Владика се трза као иза сна.

Владика Данило

Удри за крст, за образ јуначки!
ко гођ наше свијетло оружје,
ко гођ чује срце у прсима,
хулитеље имена Христова
да крстимо водом али крвљу!
Тријесбимо губу из торнице;
нек пропоје пјесна од ужаса,
олтар прѣви на камен крвави!

Сви главари скоче на ноге с великом грајом:

Тако , већ никако!

Владика Данило

Не... не.. сјед'те, да и јошт зборимо!
Ја бих браћо, с општег договора,
да главаре браће истурчене
дозовемо на општемү скупу,
да им дамо вјеру до растапка,
еја би се како обратили
и крвави пламен угасили.

Сердар Јанко

Хајд', владико, и то обидимо;
ма залуду, на ти божју вјеру!
Што се црним задоји ђаволом,
обешта се њему до вијека.
Они ће нам и без вјере доћи,
међу нама стати надебљати, —
какве су ти они поглавице,
називљу се цареви синови!

Отправише три четири друга да позову на скуп
турске поглавице.

Коло ноје

- Љута клетва паде на изрода
прокле мати од невоље сина,
те књегинђа Иваибеговица;
прокле Мара свог сина Станшшу,
прогризе јој сису у посање, 695
рајско пиће просу у њедрима.
Стиже ђецу родитељска клетва:
Станшша је образ оцрнио,
похулио на вјеру Христову,
на јуначко племе Црнојево, 700
обукá се у вјеру крвничку,
и братске је крви ожеднио.
Грдие треске поврх Љешкопоља!
Два се брата боре око вјере
а око њих хиљаде ратниках! 705
Стиже сина материна клетва:
погибе му војска сваколика;
бјежи Станко управ Бајазиту,
да с њим једе маџарске посове.
О гнијездо јуначке слободе! 710
Често ли те бог нагледа оком,
много ли си муке пренијело,
многе ли те чекају побједе.

Дођоше поглавнице турске, около седам осам, и посједаше
с Црногорцима. Сви муче и гледају преда се.

Кнез Јанко

- Које сте се јаде скаменили!
Што разговор какав не почнете, 715
но поспасте и позамрцасте?

Аџи-Али-Медовић, кадија

Баш аферим, кнеже озринићки!
ја ћу почет, када други неће.
Стотина се скупило главарах,
нас Тураках и Црногорацах;
ја знам дивно што смо окупиљени:
да миримо крви међусобне.
Него хајте, од земље главари,
међу собом да начин видимо
и смиримо двије породице,
Велестовце и Турке неклићке,
па Бајице и братство Алиће,
да радимо да их помиримо,
ал' од мира вјеру ухватимо.
Ја ћу први поћи пред кумама,
ја за главе братско мито дати;
тек смиримо, динар прекинемо,
и крвнице пушке објесимо!

Кнез Роган

Ефендија, ти не угонета
око шта се ово окупило,
но си с краја почео тањега.
А мудар си и књижевник, кажу,
учно си књигу у Цариград,
на некакву ћабу притврдио;
али ти се јошг хоће памети,
потежа је ова наша школа.

Мучи опета свак и гледа преда се.

Владика Данило

Боже драги, који све управљаш,
који сједиш на престол небесни,
те могућим заживјеш погледом

сва свијетла кола у простору;
ти, који си развија прашину
испод твога трона свијетлога
и назва је твојим мировима,
те си прашак сваки оживио,
насија га умнијем сјеменом;
ти, те књигу држиш миробитну,
у коју су судбе уписате
мировима и умним тварима;
који си се милосно склонно
дјелателне оживит членове
малом мраву ка гордоме лафу,
проведри ми више Горе Црне,
уклон' од ње муње и громове
и смућени облак градоносни!
Да, нијесу ни криви толико;
премама их невјера на вјеру,
улови их у мрежу ђавољу.
Што је човјек? — ка слабо живинче!

750

755

760

(Погледају се Турци испод очих).

Мед за уста и хладна приноња
а камоли млада и ватрена!
Слатка мама, но би на удицу! —
»Пиј шербета из чаше свечеве,
»ал' сјекиру чекај међу ушк.
Страх животу каља образ често.
слабост'ма смо земљи привезани,
ништава је, него тврда веза.
Али тице те су најслабије
ловни свјетлост лисичијех очих,
него орла кријући гледају.
За врснијем братом или сином
пусти гласи милост утроструче;
нађено је драже негуљена;
иза туче ведрије је небо,
иза туге бистрија је душа.

765

770

775

иза плача веселије појеш.
Ох, да ми је очима виђети
Црна Гора изгуб да намври!
тад би ми се управо чинило
да ми св'јетли круна Лазарева,
е слетио Милош међу Србе!
Душа би ми тада мирна била
како мирно јутро у прољеће,
кад вјетрови и мутни облаци
дријемају у морској тавници.

Турци се мрко погледују.

Скендер-ага

Ја се чудим лијепе ми вјере,
какав даваш приговор, владику!
Видије ли суда од два пића
али кане за по двије главе?
Мањи потск у виши увире,
код увора своје име губи,
а на бријег морски обојица.
Оли челе хватат у каницу,
да уљаник у горн заметнеш?
Нико меда отле јести неће!
Гонш камен бадаза уз гору;
старо дрво сломи, не исправи!
И звјерад су исто као људи,
род свакоји своју вјеру има;
за кокошку и орла не питам,
но што стрепи лаф од гуске, кажи?

Кнез Роган

Ја се овој и чудим работи!
Поп грешника за грехове пита,
да га ђаво није превластио,
а ђавола јошт нијесам гледа
да се пону исповиједао!

Кнез Јанко

Кад ме жена пита, ће сам био,
казаћу јој да сам со сијао;
куку њојзи, ако не вјерова!

Кнез Бајко

Сад ми паде на ум она прича
кад онога из јаме вадеше —
по му лица црно, по бијело.

*алудује на мисао
која је у њој заглавила*

815

Обрад

Улеће ми једна муха у нос,
штета ће ме нечесова наћи.

Вук Раслапчевић

Како су ме длани засврбили,
да се хоће ко ће посвадити,
бисмо глобе големо узели.

алудује

820

Војвода Милија

Тешке пушке, игђе ли икога!
ка је носиш, бог ти братска, Станко?

Војвода Станко

Теке, брате, што се дерем њоме;
ево неко доба не ваља ми.

825

Сердар Јанко

Како сам се синоћ исмијао!
у кућу ми однекуд дођоше
два момчета те красна бјеличка.

Почеше се шалит ка умнју,
како су им неки од старијех
оградили негђе воденицу,
ђе нишита је сплаке ни потока;
кад пригради, спази се за воду!

Вук Мандушић

Бјеше ми се снаха помамила,
без путах је ништа одржати!
Отвара' јој књиге на пророке;
неки каже: »На сугреб је стала«,
неки каже: »Сплеле је мађије«.
Свуд је води по манастирима
и чита' јој масла и бденија;
куми врага у све манастире
да остави снаху Анђелију,
куми врага — ништа не помаже! —
Те ја узми троструку канџију,
ужени јој у месо кошуљу, —
враг утече некуд без обзира,
а оздрави снаха Анђелија.

Војвода Батрић

Турци браћо, у кам ударило!
Што ћемо ви крити у кучише?
Земља мала одсвуд стијешњена,
с муком један у њој остат може;
какве силе пут ње зијевају,
за двострукост ни мислит не треба!
Но примајте вјеру праћедовску,
да бранимо образ отачаства.
Ћуд лисичја не треба курјаку;
што јастребу оће наочали?
Но ломите мунар и џампју,
па бадњаке српске налагајте
и шарајте ускрсова јаја;

часне двоје постах да постите,
за остало како вам је драго.
Не шћесте ли послушат Батрића,
кунем ви се вјером Обплића
и оружјем, мојијем уздањем,
у крв ће нам вјере запливати,
биће боља која не потоне!
Не сложи се бајрам са божињем —
је л' овако, браћо Црногорци?

865

Сви из гласа: Тако, већ никако!

Мустај Кадија

Што зборите? Јесте ли при себи?

870

Три у здраву ногу забадате.

Каква јаја, посте и бадњаке

ви на праву вјеру товарите?

Рад поћи се зубље увијају,

али што ће у сунчане зраке!

875

Алах море, мудра разговора!

Крст и некрст све им је на уста,

свијевају што бити не може.

Богу шућур, двјести су годинах

отка паћи вјеру прихватисмо,

измећари дину постадосмо,

880

Ћабо света, нема у нас хиле!

Што ће слабо раскршће липово

пред остротом виотога челика?

Светац прави махне ли топузом,

од удара зангра му земља

како празна поврх воде тиква.

Мало људство, што си засл'јенило?

Не познајеш чистога раја сласти,

а бориш се с богом и с људима;

890

без надања живиш и умиреш,

крсту служиш, а Милошем живиш!

Крст је ријеч једна сухопарна,

Милош баца у несвијест људе
ал' у пјанство неко прећерано.
Више ваља дан клањања један
по крштења четири године. —
О хурије очих плаветнијех
те мислите са мном вјековати,
ће та сјенка, што је дини може,
да ми стане пред вашим очима!?
пред очима које стријељају,
које камен могу растопити
акамоли слабога човјека
рођенога да се од њих топи —
пред очима воде пребрстрене,
ће у двије свештене капљице
предјел шири видиш божје силе,
но с планине у прољетње јутро
што га видиш над бистром пучином!
О Стамболе, земаљско весеље!
купо меда, горо од шећера,
бањо слатка људскога живота,
ће се виле у шербет купају.
О Стамболе свечева палато!
источнице силе и светиње,
бог из тебе само бегенише
чрез пророка са земљом владати;
што ће мене од тебе одбити?
Сто путах сам у мојој младости
из мнидера у зору хитао
на твој поток бистри и чудесни,
над којијем огледујеш лице
љепше сунца, зоре и мјесеца.
У небу сам, у мору гледао
твоје куле и остре мунаре,
с којих су се к небу подизали,
у свануће, у дивну тишину,
хиљадама свештени гласови,
гласећ небу име свемогуће,

земљи име страшнога пророка.
Каква вјера да се с овом мјери,
какав олтар ближе неба стоји?

Кнез Јанко

Ефендија, овако ти хвала! (подиже капу)
лијепу ми ишчита предикту: 935
што тражили, око смо и нашли!

Вук Мићуновић

Крст и топуз нека се ударе,
коме прске чело, куку њему!
Јаје здраво добије сломјено;
што узмогнем: чућете хоћу ли. 940

Кнез Јанко

Ема нећу, божја ви је вјера,
више слушат оце у Ђеклиће,
ће гугуће сврх оне стуглине
ка јејина сврх труле буквине!
Кога зове уз оне главице 945
свако јутро, како зора сине?
Ја мним га је донста дозвоао;
јер ми није лакши, што ћу крити,
него да ми наврх главе стоји.

Кнез Роган

Лијево ми ухо сад запоја,
ја се надам веселоме гласу. 950

Вук Мандушић

Дану, Бајко, пухни ми у око,
јере ми се грдно натрунило.

Сердар Јанко

Укрешите који, да пушимо!
то је душа вјери пророковој,
неће бити жао сфендији.

Томаш Мартиновић

Гавранови грачу и бију се,
цијене ће брзо меса бити!

Вукота Мрваљевић

Не прелаз' ми преко пушке, Бајко,
по се натраг преко ње поврати.

Вук Мићуновић

(шапти на ухо сердару Јанку)

Овај држи за реп Аци-аца
и пуштит га за довијек неће,
док погине кучка али жрвни.

Скендер-ага

(види Вука ће шапти; није му мило).

Што је ово, браћо Црногорци?
ко је овај пламен распалио?
откуд дође та несрећна миса

о превјери нашој да се збори?
 Нијесмо ли браћа и без тога?
 у бојеге јесмо ли заједно?
 зло и добро братски дијелимо;
 коса млада на гробље јуначко
 сипље ли се булах ка Српкињах?

970

Сердар Вукота

О проклета земљо, пропала се!
 Име ти је страшно и опако:
 или имам младога витеза,
 уграби га у првој младости;
 или имах чојка за човјество,
 свакога ми узе прије рока;
 или имах китнога вијенца,
 који круни чело невјестама,
 пожњеш ми га у цв'јету младости.
 У крв си се мени претворила!
 Истина је, ово није друго
 до гомиле костих и мраморах,
 на којима младеж самовољна
 показује торжество ужаса!
 О Косово, грдно судилиште,
 наред тебе Содом запушно!

975

980

985

Вук Мићуновић

Пи, сердаре, грдна разговора!
 Што су момци прсих ватренијех,
 у којима срца претуцају
 крв уждену пламеном гордошћу, —
 што су они? жртве благородне,
 да прелазе с бојнијех пољанах
 у весело царство поезије,
 како росне свијетле капљице
 уз веселе зраке на небеса.

990

995

Куд ћеш више бруке од старости?
Ноге клоу, а очи издају,
узблутн се мозак у тивини,
поћетнићи чело намрштено;
грдне јаме нагрдиле лице,
мутне очи утекле у главу,
смрт се гадно испод чела смије
како жаба испод своје коре.
Што споминьеш Косово, Милоша?
сви смо на њем срећу изгубили;
ал' су мишца, име црногорско,
ускрснули с косовске гробнице
над облаком у витешко царство,
ће Обилић над сјенима влада.

Сердар Иван Петровић

С Мухамедом и глупост у главу!
Тешко, Турци, вашијем душама!
што облистете земљу њеном крвљу.
Малене су јасли за два хата.

Ферат Зачир, кавазбаша

Јок, сердаре, не угађеш путем!
Вјера турска поднијет не може
да се хаба, докле глава скоци.
Иако је земља поузана,
двје вјере могу се сложити,
ка у сахан што се чорбе слажу.
Ми живимо као досад братски,
па љубови више не требаје.

Кнез Јанко

Бисмо, Турци, али се не може;
Смијешна је ова наша љубов!
грдно нам се очи сусретају,

не могу се братски погледати
но крвнички и некако дивље;
очи зборе што им вели срце.

Вук Мандушић

Глете, људи, лијена сарука!
ђе га купи, ага, амана ти?

1030

Арслан-ага Мухадиновић

Нијесам га, Вуче, куповао,
но ми га је везио поклоно,
кад сам љетос у Травник ходио.

Вук Мандушић

Љубови ти, набави ми такви;
даћу вола за њега из јарма.

1035

Арслан-ага Мухадиновић

Ја ћу ти га поклопити, Вуче,
тек ако ћеш да се окумимо;
мило ми је с таквијем јунаком.

Вук Мандушић

Нема кумства без крштена кумства,
ако хоћеш и четвороструко.

1040

Арслан-ага Мухадиновић

Шишано је исто ка кршћено!

Вук Мандушић

Кум ћу бити, а прикумак нигда!

Велика граја и правдање међу Турцима и Црногорцима
него мудрији раздвајају, да се не покољу. Све умуча,
нико ништа.

Коло

Три сердара и два војевode
са њихово триста соколовах,
соко Бајо су тридест змајевах —
мријет неће док свијета траје! —
дочекаше Шенђера везира
уврх равне горе Вртијељке
и клаше се љетни дан до подне.
Не кће Србин издати Србина,
да га свијет мори пријекором,
траг да му се по прсту кажује
ка невјерној кући Бранковића;
но сви пали један код другога
пјевајући и Турке бијући;
а тројица само претекоше
под гомиле мртвијех Тураках;
рањене их Турци прегазили.
Дивне смрти, просто им млијeko!
јунацима бог ће учинити
спомен души а прекаду гробу!
Три хиљаде момка једнакога
на Шенђера удрише везпра
прије зоре на поље крстачко.
Прегаоцу бог даје махове!
раскрхаше силу Шенђероцу.
Благо томе ко се ту пагнао,
већ га ране не боле косовске,
већ Турчина ни за што не криен.
Витезови Срби вртијељски,
луча ће се вазда призирати
на гробницу вашу освештену!

Доходе десет кавазах из Подгорице од везира новог,
који облази царство, и дају владици Данилу писмо.
Владика га чита замнишљен.

Војвода Батрић

Каж', владико, што ти везир пише!
већ нећемо да се крије ништа,
сви ако ће окрилатит Турци!

1075

Владика

(чита писмо од ријечи до ријечи)

»Селим везир, роб роба свечева,
»слуга брата сунца свијетскога,
»а посланик од све земље цара. —

»На знање ви, главари с владиком:

1080

»цар од царих мене је спремно

»да облазим земљу свуголику,

»да уредбу видим како стоји;

»да се вуци не преједу меса,

»да овчица која не занесе

1085

»своје руно у грм искрај пута;

»да потстрижем што је предугачко,

»да одлијем ње је препунано,

»да прегледам у младежи зубе,

»да се ружа у три не изгуби,

1090

»да не гине бисер у бунште,

»и да раји узду попритегнем,

»е је раја ка остала марва.

»На сам чуо и за ваше горе;

»породица света пророкова

1095

»зна јунаштву праведну цијену.

»Лажу људи, што за лафа кажу

»да се миша и најмање боји.

»Хајте к мени под мојим шатором,

»ти, владико, и главни сердари,

1100

»само да сте цару на бјељегу,

»за примити од мене дарове,

»па живите као досле што сте.

»Јаки зуби и тврд орах сломе;

»добра сабља топуз иза врата,
»акамоли главу од купуса.

»Шта би било одучити трске

»да не чине поклоп пред орканом?

»Ко потоке може оставити

»да к сињему мору не хитају?

»Ко изиде испод дивне сјенке

»пророкова страшнога барјака,

»сунце ће га сиржит како муња.

»Песницом се нада не растеже,

»миш у тикви што је него сужањ?

»Узду глодат — да се ломе зуби,

»небо нема без грома цијену;

»у фукаре очи од сплачине.

»Пучина је стока једна грдна —

»добре душе, кад јој ребра пучу.

»Тешко земљи, куда прође војска!»

Кнез Јанко

Трговац ти лаже са смијехом,
жена лаже сузе просипљући,
нико крупно ка Турчин не лаже.

Сердар Јанко

Не држимо ове поклисаре!
Него да се брже отршају,
да им паша штогод не двоуми:
нек зна пријед, па чини што може.

Вук Мићуновић

Отпиши му како знаш, владико,
и чувај му образ ка он теби!

Владика Данило (отпишује)

- »Од владике и свијех главарах
»Селим-паша отпоздрав на писмо
»Тврд је орах бојка чудисвата,
»не сломи га, ал' зубе поломи!
»Није вино пошто прије бјеше,
»није свијет оно што мишљасте.
»Барјактару дариват Европу —
»грехота је о том и мислити!
»Веља крушка у грло западне.
»Крв је људска рана наопака,
»на нос вам је почела скакати;
»пренуисте мјешнику гријеха!
»Пуче колан свечевој кобили.
»Леополдов храбри војвода
»Собијевски, војвода савојски
»саломнише демону рогове.
»У китапу не пише једнако
»за два брата једноимењака;
»пред Бечом је бурак посрнуо,
»обрнуше кола низа страну.
»Не, требају царство нељудима,
»нако да се пред свијетом руже.
»Дивљу памет а гуд отровану
»дивљи вепар има, а не човјек.
»Које закон лежи у топузу,
»трагови му смрде нечовјеством.
»Ја се сјећам што си рећи хтио!
»Трагови су многи до пећине« —
»за горске се госте не приправља!
»у њих сада друге мисли нема
»до што остре зубе за сусједе,
»да чувају стадо од звјеради.
»Тијесна су врата уљашку;
»за међеда скована сјекира.
»Јошт имате земље и овацах
»па харајте и коже гулите.
»У вас стење на свакоју страну,

1135

1140

1145

1150

1155

1160

1165

»зло под горим, као добро под злом.
»Спуштавах се ја на ваше уже,
»умало се уже не претрже.
»Отада смо виши пријатељи,
»у главу ми памет ућерасте.«

Сврши писмо и чита га на глас свијема Црногорцима
и Турцима.

Кнез Роган

Ето писмо, па сад пут за уши;
дајте му га да се разговор!

Посланици везирски невесели одлазе.

Вук Мићуновић

Држ', рицале, узми овај фишек,
понеси га на поклон везиру
и кажи му да је то цијена
које драго главе црногорске.

Рицал Осман

Какав фишек на поклон везиру,
самовољни кавурски хајдуче!
Не збори се тако с везирима,
но ће доћу, доносе грозницу,
сузе скачу саме на очима
и захучи земља од кукања!

Вук Мићуновић

Да изјеси у куће дошао,
знао бих ти одговорит дивно!
Ема хоћу нешто свакојако:
зар обадва изјесмо хајдуци?

6460
он је хајдук робља свезаног,
он је бољи, е више уграби;
ја сам хајдук те гошим хајдуке,
гласнија је моја хајдучина,
Ја не приим земље и народе,
ама многи грдни мучитељи
на нос су се преда мном побили;
многа, буле ваше кукајући,
за мном црна клувка размотале.

1195

Одоше кавази везирски. — Бију се два кокота код
скупштине.

Кнез Роган

Видите ли ова два ђавола,
око шта се они два проклаше!
један другом очи ископаше!
За њима су тридест кокошаках,
могу живјет као два султана,
да им даде некаква несрећа;
и што ми је до њинове свађе —
а воли' бих да надјача мањи;
а ти, ага, браде ти свечеве?

1200

1205

Скендер-ага

А ја воли' да надјача виши,
рашта га је бог вишега дао?
Кад је виши, нека је и јачи!

Ноћ је мјесечна; сједе око огњевах и коло
на веље гувно поје

Коло

Нови граде, сједиш накрај мора
и валове бројиш низ пучину,

1210

како старац на камен сједећи
што набраје своје бројанице.
Дивна санка што си онда снито!
Млечићи те морем подузеше,
Црногорци гором опасаше,
састаше се у твоје зидове,
окропише крвљу и водицом,
те отада не смрдиш некршћу.
Топал наша су двадест хиљадах
да поможе Новоме хиташе;
сретоше га млади Црногорци
на Камено поље поузапо.
Турској капи ту име погину,
сва утону у једну гробницу;
мож' и данас виђет коштурницу.

Вук Мићуновић

(лежи заједно са сердаром Јанком)

Куд, сердаре, хоћеш с том пасином?

Сердар Јанко

Да је метнем одзгор сврх хаљинах.

Вук Мићуновић

Које ће ти јаде сврх хаљинах?

Сердар Јанко

Притиска ме све несрећна мора;
како заспим, не да ми кркнути.

Вук Мићуновић

Каква мора и каква зла срећа!
ту нити је море ни вјештице,
но си ето ка чабар дебео,
па те сало, кад лежеш, задуши;
мене никад јошт притисла није.

1235

Сердар Јанко

А мени је она додијала;
свагда носим рена уза себе
и трнову драчу у оптоку;
али од ње ништа боље није
но пас пружит одзгор сврх хаљинах.

1240

(Кнез Јанко лежи с кнезом Роганом).

Кнез Јанко

Како смрде ове потурице!
Опажаш ли ти штогод, Рогане?

Кнез Роган

Ка у зли час, кнеже, не опажам!
Кад близу њих сједим у скупштини,
ја нос држим свагда у рукама, —
да не држим, бих се избљуввао;
па сам стога на крај и утека,
е близу њих не бих освануо.
Ево видиш како смо далеко,
и опета она тешка воња
од некрсти овде заударе.

1245

1250

Мртво доба ноћи: све спава. Неко збори кроза сан; дигне
се кнез Јанко и кнез Роган, да виде ко је, кад онамо —
ал' Вук Мандушић говори као на јави.

добра

Кнез Роган

Који су ти јади, Мандушићу,
те се сву ноћ с неким разговараш?

Кнез Јанко

Не, Рогане, немој га будити,
е он у сан кâ на јави збори;
е ћемо га штогод распитати,
да се барем добро исмијемо.

Кнез Јанко

Дану, Вуче, што оно збораше
за нашега бана Милоњића?
је ли чегрст каква међу вама?

Вук Мандушић

Није, брате, ништа међу нама,
но му нешто око снахе зборим.

Кнез Јанко

А што је то? кажи ми на тајно!

Вук Мандушић

Љепша му је од виле бијеле;
нема пуно осамнаест љетах,
живо ми је срце понијела!

Кнез Јанко

Рашта ти је срце понијела?

Вук Мандушић

Има рашта! ругаш ли се збиља?
Рашта друге нема на свијету!
Да нијесам с баном Милоњићем
деветороструко кумовао,
бих му младу снаху уграбио,
па с њом бјежџа главом по свијету.

1270

Кнез Јанко

Не ђетињи, кукала ти мајка!
збиља ти је памет сву попила.

1275

Вук Мандушић

Ал' је ђаво али су мађије,
али нешто теже од обоје!

Кад је виђу ђе се смије млада,
свијет ми се око главе врти.

1280

Па све могах с јадом прегорјети,
но ме ђаво једну вечер нагна,
у колибу ноћних Милоњића.

Кад пред зору, и ноћ је мјесечна,
ватра гори на сред сјенокоса,
а она ти однекуда дође,

1285

украј ватре сједе да се грије,
чује да свак спава у колибе;
тада она вијенац расплете.

Паде коса до ниже појаса;
поче косу низ прса чешљати,
а танкијем гласом нарицати
како славља са дубове гране.

1290

Тужни млада Ђевера Андрију,
мила сина Милоњића бана,
који му је ланих погинуо
од Тураках у Дугу крваву;
па се снахи не дао острићи:
жалије му снахин в'јенац било
него главу свог сина Андрије.

Тужни млада, за срце уједа,
очи горе живје од пламена,
чело јој је љепше од мјесеца,
и ја плачем кâ мало дијете:

Благо Андриј' ће је погинуо,
дивне ли га очи оплакаше,
дивна ли га уста ожалише!

Кнез Роган шапти кнезу Јанку: Не
га, аманати, за такве ствари, док се није
изблеја!

Зора је, буде се и днжу.

Обрад

Да ви причам што ми се приснило:
народа се бјеше много дигло,
као некуд да крсте носимо.
Сунце пече, да очи искоче,
и тврђа је кудијен идемо:
док сидемо кâ на ово поље,
починемо под једну јабуку,
испод које и поточић враше.
Сви се у хлад под њом сабијемо,
уберемо зрелијех јабуках,
као цукар свака бјеше слатка;
поп очита под њом еванђеље.
У то доба пет Мартиновићех
дигоше се један за другијем
и за њима три: четири друга.

Сав их народ гледа, куд одоше,
а они ти стубе, те уз цркву:
на олтар се од цркве попеше
и на њему крст златни метнуше.
Крст засија ка̄ на гори сунце
и сав народ на ноге устаде,
часноме се крсту поклонише.
У томе се разбудих од страха!

1330

Вук Мићуновић

Срећан био, дивно ли си сино!
На чудо сам и ја на сан био,
бранени се од нечијех пасах
и пет шест сам мачем пресјекао.
Да сам Његођ у чету кренуо,
доиста се бих поклā с Турцима.

1335

Сердар Јанко

Ја сам ноћас био у сватове
и са булом женио Богдана;
у цркву је нашу покрстисмо,
покрстисмо па их привјенчасмо.

1340

Турци један за другијем сви одоше љуто сјетни.

Сердар Вукота

Ја сам Озра ноћас на сан гледа!
Бјесмо пошли двјеста Озринићах
и толико поћерали коњах,
да узмемо пуње арапјелско,
и врати се с пићем из Котора.
Поју људи, гађу из пушаках.
Кад дођосмо наврх Поточинах, —

1345

али сједе око триста другах,
на свакога зелена долама,
на свакога токе и оружје.
Помислимо: ко ће оно бити?
Какви гости? није им вријеме!
Кад али је оно стари Озро
и бирани за њим Озришћин
(није од њих ни једнога жива);
пуче на нас сваке грдне јаде:
што у Чеву цркву не градимо
Арашјелу, да ни свуд помага.
Ондена се мало не покласмо,
и сад дрктим од његова страха!

Вукота Мрваљевић

Ја по сву ноћ пртљам и снијевам;
док се дигнем ја све заборавим.

Кнез Бајко је сјетан и Вук Мандушић; они два не
ништа да причају.

Кнез Јанко

Кнеже Бајко, ти си нешто сјетан?
Што ће бити, то не може проћи;
него причај, да и није мило.

Кнез Бајко

Хоћу, кнеже, све ми једно бива!
Ја сам ноћас грдан сам видно:
све оружје своје у комате.
Без зла ми се обићи не може
и без неке братске погибије;
јер кад год сам такви сам гледао,
приправља сам што мрцу требају.

Кнез Роган

Мандушићу, што си невесео?
што не причаш што си ноћас сinio?

Вук Мандушић

Ни што сinio, ни причат умијем,
но сам сву ноћ као заклан спава̂.

1375

Кнез Роган

Ја ћу причат, кад сви остависте:
виђех на сан Драшка Поповића;
а мени се ка у зарок стјеча,
и река̂ бих, ето га низ поље.

1380

Сердар Радоња

Гледај чуда, што је јадни човјек!
Ми се досад ништа не сјећасмо
најбољега нашега војводе;
а ће био Драшко Поповићу?

Сердар Вукота

Ходно је до у Млетке Драшко.
Када Шенђер на Котор удара,
ста град бити топом буковијем;
поп Шкепан се тад у Котор нагна,
годи једном топом са Котора,
Шенђерову погоди лубарду,
у грло јој зрном угодно,
сломи му је у триста коматах.
Тад задоби плату у принципа,
на годињу стотину цекинах.

1385

1390

135

Поп је пао љуто од старости,
па је Драшко у Млетке ходно,
да донесе од Млечића плату.

Кнез Роган

Навртите те пет шест основах,
да ручамо, да дома идемо.

Дође Драшко војвода па се са свијема грли и цјелива
па сједе међу њима

Кнез Роган

14

Причај штогод, Драшко, од Млетаках!
какав народ бјеше на те стране?

Војвода Драшко

Какав народ, питаш ли, Рогане?
ка остали — не бјеху рогати.

Кнез Роган

145

Знамо, чоче, нијесу рогати,
но бјеху ли згодни и богати?

Војвода Драшко

14

Бјеше, брате, доста лијепијех
а грднијех десет пута више,
од бруке се гледат не могаху.
Богатијех бјеше поголемо;
од богатства бјеху полуђели,

ђетињаху исто као бебе.
Сви нугловн пунани празновах;
мучаху се, да им очи прсну,
да одеру кору љеба сува.
Гледао сам по два међу собом 1415
ђе упрте какву женетину
тјелесне мртве и лијене,
потегла би по стотину оках,
па је носе проз градске улице
усред подне тамо и овамо; 1420
не боје се чести ни поштењу,
тек да стеку да се камн рапе.

Кнез Јанко

Бјеху ли им какве куће, Драшко?

Војвода Драшко

Бјеху куће на свијет дивота!
Ама бјеше муке и невоље: 1425
ћескота их несрстија дављаше,
смрад велики и тешка запара,
те немаху крви у образу.

Вук Мићуновић

А како те, збиља дочекаше?

Војвода Драшко

Ко м' у зли час дочекива, Вуче? 1430
Ја нијесам ни познā никога,
а камо ли да ме ко дочека;
по ми она ружна мјешавина
не даваше из куће изаћи;
свагда граја бјеше око мене, 1435

када хоћаш по граду изаћи,
као у нас бијеле неђеље,
кад се крену момчад у машкаре.
Да једнога не би пријатеља,
главом сина Зана Грбичића,
свога дома већ нећаш гледати,
него кости тамо оставити;
а он ме је братски дочекао,
водно ме свуда по Млеткама.

Бук Мандушић

А бјеху ли јунаци, војвода?

Војвода Драшко

Не, божја ти вјера, Мандушићу,
о јунаштву ту не бјеше збора!
него бјеху к себи доманили,
доманили па их похватили
јадну нашу браћу соколове,
Далматинце и храбре Хрвате;
па бродове њима напунили
и тиска' их у свијет бијели,
те довукуј благо из свијета
и притискај земље и градове.

Сердар Иван

А судови бјеху ли им прави?

Војвода Драшко

Бјеху, брате, да те бог сачува!
мало бољи него у Турчина.
Бјеше једна кућа превелика,
у којој се грађаху бродови;

ту хиљаде бјеху невољниках,
сви у љута гвожђа попутани,
те грађаху принципу бродове.
Ту од плача и љуте невоље
не мили се уљести човјеску. 1465

Једни сужњи бјеху приковани
у путима на веље бродове,
те возаху по мору бродове;
ту их љетње горијаше сунце
и дављаху кише и времена, 1470
не могаху из везе шенути,
но, ка пашче кад га за тор свежеш,
ту чамују и диеви и ноћи.

Најгоре им пак бјеху тавнице
под дворове ће дужде стојаше; 1475
у најдубљу јаму, коју знадеш,
није горе но у њих стојати;
коњ хоћаше у њима цркнути,
човјек пашче ту свезат не шћаше,
акамоли чојка несретњега. 1480

Они људе све тамо везаху
и дављаху у мрачним избама;
сав протрнем, да их бог убије,
кад помислиш за оно страшило!
Нико жалит не смије никога, 1485
акамоли да му што поможе.

Када виђех витешку невољу,
забоље ме срце, проговорих:

»Што, погани, од људих чините?
»што јуначки људе не смакнете? 1490
»што им такве муке ударате?»

Док Грбичић мени попришапта:
»Немој такве говорит ријечи,
»не смије се овде право зборит;
»твоја срећа — не разумјеше те.« 1495

И чујте ме што вам данас кажем:
познао сам на оне тавнице,

да су божју грдно преступили
и да ће им царство погинути
и бољима у руке уљести.

Вук Мићуновић

Буди ли се ти тако проричеш,
мишљаху ли у свијет за кога?

Војвода Драшко

Нема тога ко с' не боји чега,
да ничега, ано свога хлада.
Они страха другога немаху
до од жбирах и до од шпијунах;
од њих свако у Млетке дркташе.
Кад два зборе штогод на улицу,
трећи ухо обрне те слуша;
па онај час трчи судницима,
кажи оно што они збораху,
и попридај штогод и погладн.
Суд онај час она два ухвати
па на муке с њима у галију.
Од тога ти бјеху погинули,
међу собом вјеру изгубили.
Колнке су с краја у крај Млетке,
ту не бјеше ни једнога чојка
један другог који не држаше
за тајнога жбира и шпијуна.
Грбичић се мени кунџаше,
да су једном жбири и шпијуни
облагали једнога принципа
пред сенатом и свијем народом
и да су му главу откинули
баш на стубе његова палаца.
Како их се други бојат неће,
кад могаше облагати дужда?!

Кнез Јанко

А бјеше ли игре у Млеткама
као ово те се ми играмо?1530

Војвода Драшко

Бјеше игре, али другојаче.
У једну се кућу сакупљаху,
пошто мркни и пошто вечерај.
Кућа бјеше сила од свијета;
ужди у њој хиљаду свијећах;1535
по зиду јој свуд бјеху пањеге,
цијеле се напуни народа,

тако исто и кућа остала;
свуд мѡгаше из зида виђети,
ђе вираху ка миши из гњ'језда.1540
Док се једна подиже завјеса,
трећи дно од куће отвори.

Боже драги, ту да видиш чуда!
ту измиље некаквога пука,
то ни у сан никад доћ не може,1545
сви шарени као дивље мачке;
док их стаде по кући кривања,
ђе ко бјеше занљаска рукама;

имах мртав паднут од смијеха!
Мало стаде, они отидоше,1550
а за њима други изидоше.

Такве бруке, таквијех грдилах
нигђе нико јошт видно није!
Носине им по од кварта бјеху,
истрештили очи као тенци1555

а зинули ка курјаци гладни,
а дрвене ноге насадили,
па иђаху као на кључеве;
облачили прђе и јачине, —
усред подне да га човјек сретне,1560
сва би му се коса најежила

Докле неко, да му бог поможе,
из онијех пањегах завика:
»Бјеж', народе, е изгоре кућа!«
Боже драги, да ту бруку видиш!
стаде јска, клепет и ломјава,
стаде писка, капе попадаше,
стотина их испод ногах оста;
све се наби, да кркнут не може,
као стока кад је звјерад гоне.
Те ми онет сјутрадан на игру;
кад у кућу нигђе нишко нема,
но је пуста кућа затворена.
И још ћу ви једну спрдњу причат,
(а знам чисто — вјероват нећете):
видио сам људе у Млеткама
ђе на коноп скачу и играју.

Кнез Роган

То не може бит истина, Драшко,
него су ти очи замаштали.

Војвода Драшко

Не знам ништа, по сам их гледао;
и сам мислим да је маштаније.

Обрад

А да што је него маштаније?
Ја сам чуо од једнога ђеда,
у Боку су једни доходили
из Талије, или откуд друго,
на наш пазар исти излазили
па викнули цијелу народу:
»Погледајте онога кокота!«

Кад погледај онога кокота,
 али шљеме за ногу потеже — 1590
 кад онај час није него сламка!
 Другом викни: »Послушај, народе!
 »свак ће сада грозд у руку имат,
 »грозду ћете бритве припијети,
 »ал' чувајте, да вас јад не нађе,
 »немој који грозда окинути!« 1595
 Докле свако за по грозд ухвати,
 припијеше бритве гроздовима;
 кад виђеше чудо невиђено,
 сваки себе за нос дохватно, 1600
 догна бритву до својега носа!
 Докле трећи са врх зида викни:
 »Чуј, народе, не потопите се!«
 У то рикни низ пазар ријека;
 или било мушко или женско, 1605
 свак, да гази, уздигни хаљине;
 кад ни воде ни од воде трага,
 но свак дига у пазар хаљине
 и кренуо ка да воду гази!
 Кад виђели, е их погрдише, 1610
 скочи народ, и би их побили,
 но утеци у Котор Латини.
 То играње исто је овакво
 што на коноп играју, војвода!

Вук Мићуновић

Појаху ли уз гусле лијепо? 1615

Војвода Драшко

Какве гусле и какву несрећу;
 ту за гусле ни збора не бјеше!

Вук Мићуновић

А да за сву игру без гусалах
ја ти не бих пару турску дао.
Бе се гусле у кућу не чују, ✓
ту је мртва и кућа и људи. ✓

Сердар Радоња

За сваку те раду питасмо;
а гледа ли принципа, војвода?

Војвода Драшко

Гледах, брате, као тебе сада.

Сердар Радоња

А бјеше ли какав, аманати?

Војвода Драшко

Бјеше човјек те од средње руке;
да не бјеше под оним именом,
не шћаше се бојат од урока.

Сердар Радоња

Како ли се зваше, војвода?

Војвода Драшко

Валијеро, и већ не знам како.

Сердар Иван

Пита ли те што за ове краје?

Војвода Драшко

Пита, брате, не знам ни сам како.
Ја изидох пред њим с Грбичићем,
поклоних се, како ми рекоше;
пут мене се поосмјехну принцип, 1635
распита ме за наше крајеве,

и шћах рећи љуби Црногорце, —
јер спомену све редом бојеве
ђе су наши помогли Млеткама.
Па послјед поче ђетнџити; 1640
запита ме за наше сусједи,
за Бошњаке и за Арбанасе:

»Кад ухвате, каже, Црногорца
»било жива ал' мртва у руке,
»хоће ли га изјест', што ли раде?« 1645

Ђе извјести, ако бога знадеш!
ка ће човјек изјести човјека?
»Ма сам чуо — опет ми говори —
»један народ тамо змије једе.«
Какве змије, честити принципе! 1650
а гадно је на пут погледати,
све се длаке најеже човјеку!

Кнез Јанко

Ја мним те је дочекâ лијепо.

Војвода Драшко

Не лијепо, него прелијепо!
обећа ми и што му не исках; 1655
и помислих, кад од њега пођох:

благо мени јутрос и довијек,
сво среће за све Црногорце!
дајбуди њу повест доста праха,
да с' имају чим бити с Турцима.
Кад послижед, све оно излиња,
ка да ништа ни зборено није!
И посад му не бих вјеровао,
млијеко је да рече бијело.

Кнез Роган

А како те рањаху, војвода,
бјеху ли им лијена јестива?

Војвода Драшко

Ту не бјеше јела изван љеба;
по донеси некакве преслачке,
по три уре лижи, докле ручај.
Два дијела ту бијаше пука
јоште млади, а обезубили,
све лижући оне послатнице.
Од жеље се сад наједох меса!

Вук Мићуновић

Фала Богу, јест велико чудо!
Видите ли обде у Котору
баш овога Совру провидура
и осталу господу млетачку?
волиј' су ти кокош али јаје
него овна али груду сира!
Које чудо могу на годину
кокошаках они позобати!
Па погину у оно господство,
спушти куље, а обриви брке,

а поспи се по глави пенелом,
а брњице ка жене у уши.
Како тридест напуни годинах,
сваки дође као бабетина,
од бруке се гледати не може;
како пођи мало уза стубе,
ублиједи како рубетина,
а нешто му заиграј под грлом,
рекао би, они час умрије!

1690

Сијеку пецива и сједоше на ручак. Сердар Јанко пита чиј
је брав те му он у плећа гледа, и кажу му да је Мартина
Бајице

Сердар Јанко

Дивна плећа, а дивно ли пише!
благо теби задовијек, старче,
чудно ли ћеш нешто доживјети!

1695

Кнез Роган

Које држе да је наша страна,
ал' од крста али је од стуба?

Кнез Јанко

Ми смо вазда од крста држали.

Кнез Роган

Хиљаду сам плећах оглодао,
али ове не виђех несреће;
чије ово плеће те га гледам?
Његова се кућа угасила,

1700

у њу неће кокота појати;
а ево је насред њега шупље,
ка да си га шилом прошупљно,
а по њему двадесет гробовах,
и ни један није изван куће.

Сви гледају оно плеће и чуде се, какво је: питају
је брава, и кажу им да је од брава Скендер-аге М

Кнез Јанко

(гледа једно плеће и прича из њега)

Има овај двадесет говеди,
губно му је код куће лијепо,
на кућу му шљеме доста јако,
јакн су му и лијени коњи;
крије негђе замотуљак парох,
ма бих рекâ да их није много,
и за њих му сви у кући знају.

Вукота Мрваљевић (прича из плећа)

Чудна негђе пустога плијена,
но је крвав, да га бог убије!
Косово је око њега легло!

Вук Мићуновић

Што бајете као бајалице
али бабе кад у боб врачају?
што ће знати мртве костурине
како ће се коме догодити?

Вукота Мрваљевић

Које јаде ти тобож мудрујеш?
а ти више у њима проричеш

но који му драго десетина;
не даш нигда плећа оглодати,
но их грабиш из устах људима.
Мени си их стотину узео,
да ђавола приђе у њих видиш;
у то ти је прошло по вијека.

1725

Војвода Батрић

Дану, Вуче из Љешева Ступа,
узми гусле, да нас разговориш;
кад је добро, нека је и боље.

1730

Вук Љешевоступац (поје)

Чево равно, гњијездо јуначко
а крваво људско разбојниште,
многе ли си војске запамтило,
многе ли си мајке ојадило!

1735

Људске су те кости затрпале,
људском си се крвљу опјанило;
вазда раниш од Видова дана
јуначкијем и коњскијем месом
гавранове и мрке вукове.

1740

Страшно л' бјеше једином погледати:
дим те црни бјеше приклопно,
сто хиљада притисло Тураках;
ско тебе пушке грмијаху,
фриштијаху хиљаде момаках,
а гракаху на јата вранови.

1745

Иза тмине и сунце огрије:
пред вечер се над тобом изведри,
Турке мртве по теби бројасмо,
погодит се нигда не могасмо
око броја колико их бјеше.

1750

(Оставља гусле).

Војвода Батрић

Дану, Вуче, немој прекидати,
разговора без таквога нема.

Вук

Не умијем, војвода, па је љепше ост

Пуцају пушке уз поље, пјевају људи, има
около сто и педесет

Војвода Драшко

Ко је оно, ка да су махннти?

Сердар Јанко

Оно су ти свати Мустафића,
а жени се Суљо барјактаре
синовицом с Обода кадије.

Вук Мићуновић

Ма нијесу сви сватови Турци,
него има и Црногорацах!?

Сердар Јанко

Има онђе и Црногорацах,
мало мање него половина.

Вук Мићуновић

Куд су шћели потрпезне кучке
Бранковићи и лижисахани!
што им оће друштво са Турцима?

Кнез Јанко

А каква је то вражја женидба,
кад вјенчања никаква немају,
но живују ка остала стока?

Сердар Јанко

У њих нема никаква вјенчања,
по погодбу некакву учине, 1770
ка да краву наполи предају;
они жене у чељад не броје,
но их држе ка продано робље.
Они кажу: жена је човјеку
слатко воће ал' печено јагње; 1775
док је таква, нека је у кућу —
није л' таква, са њом на улицу!

Кнез Роган

Хвала богу, пасјега милета,
ка је опит са злом и неправдом!
ђе долире, ту закона нема; 1780
закон му је, што му срце жуди, —
што не жуди, у коран не пише.

Поју сватови уз поље.

Сват Турчин

Гергелезе, крило од сокола,
те на хата у рају полеће
самовољно, без никаква зора, 1785
пред пророка да приђе изађеш,
хурије те дивне заробише!
те си нама тако закаснио.
Излаз' к нама, часа не почаси,

на твојега крилата халата;
не заборав' сабље и миждрака
и твојега бича пакленог,
јер су власи уши подигнули,
да окупиш стоку у торину, —
вуци су ти љуто погладиљели.
Нек ти сине сабља дамаскија,
да не лају пашчад на пророка.

Сват Црногорац

Бе си Марко, нагнута делијо?
Иако си турска придворица,
аг' си опет наша перјаница!
Појаш', Марко, твојега шарина,
од оружја ништа не узимај
до твојега тешка шестоперца,
њим Алију згоди међу плећа,
па му на част пророк и хурије!

Сват Турчин

Илдериме, свечев буздоване,
мало ли ти би крстове вјере
међ истоком и међу западом,
да истрчеш хата крилатога,
дамаскију да крви напојиш,
да најстрашниј'м постанеш шехитом,
но се диже да Фатиму ћераш,
јединицу светога пророка?
Ту сагр'јешн богу и пророку;
ко им скриви, он им грдно плати.
Ал' ти просто дивно млијeko,
када Босни салони рогове;
кад све покла, што не посунети;
само факир остави фукару,
да нас служи, а пред крстом тужи.

Сват Црногорац

Обилићу, змају огњевити,
ко те гледа, блијеште му очи,
свагда ће те светковат јунаци!
Мрцино нам круну не упушти,
кад падиши стаде под вилице, 1825
када дину загази у чорбу.
Сад те виђу на твојега Ждрала,
ће разгониш код шатора Турке.
Што ће бити, ко ће угодити?
Срб и Турчин не слаже се нигда, 1830
но ће приђе море ослачати.

Сват Турчин

Држ', Алија, курвино копице!
Котарке се младе разбјежаше;
срамота је сивоме соколу
ћерат дуго јато јаребицах, 1835
па за себе не уловит меса.
Удри, Тале, твојом дреновачом;
под њом пучу ребра ка ораси!
Половина главе изгубите,
не остав'те Косу у кавуре; 1840
тако воће није за кавуре.

Сват Црногорац

Бјеж', Комнене, задрта делија,
кад си такву срну уловио;
већ си доста одморио трила;
нијесу ти далеко Котари, 1845
вјера ти је Хајки омувила,
једва чека да ти се рекрести.
Забобоњи, старино Њоваче,
сврх Клисуре, ка си научно,
ер су дину уши заглибиле; 1850

пробуди му бухе у кожухе.
Не пушт', Бајо, жива ђавољега;
нека свати не будѐ планшне
без питања твога ал' Лимова.

Илази Мустај-кадија и моли момчад да не поју онак
пјесне покрај сакуна црногорскога, да не буде од главара
коме што жао, него нека поју сватовске пјесне, и он са
почиње појати.

Мустај-Кадидја

Не плач', мајко, дилбер-Фатиму:
удата је, не укупата;
ружа с струка није пала свог,
но у бостан пренешена свој.
Фатиму ће Суљо држати
како очи своје у глави.

Фатима је струком дивота,
очи су јој двије звијезде,
лице јој је југро румено,
под вијенцем гори даница;
уста су јој паром срезана,
усне су јој ружом уждене,
међ којима каткад сијева
сњежна гривна ситна бисера;
грло јој је чиста филдиша,
б'јеле руке — крила лабуда;
над цвијећем плива зорњача,
а возе је весла сребрна.
Благо оду па ком подшине!

Сват Црногорац

Соко мрзи цоља од прашине,
соко неће жабу из лужине,
соко хоће високу литицу,

соко тражи тицу јаребицу;
јаребица танка и плашљива,
ма тијела како ватра жива.

Сват Турчин

Не дангуби, сватски првијенче,
сахати су данас ка године;
хоће нам се Суљу удужити.
Бог је драги неколико дана
тандарихе земљи поклонно;
грехота је да их поткидамо.

1880

1885

Војвода Станко

Чудне бруке, грдне мјешавине!
Чујасте ли, како се појаше?
Залуду се недружина друже;
све некакви приговори стари:
Милош, Марко, Мујо и Алија!
приправља се, док одједном пукне:
већ превире капа на све стране.

1890

Вук Мандушић

Ема шта се друже с крвницима!
а у један котџ да их свариш,
не би им се чорба смијешала!

1895

Вук Мићуновић

Безобразне, обрљане курве,
повукоше те нам образ грде!
Јупачкога не знају поштења,
а не би се вукли за Турцима.
Мрзниј' су ми они него Турци,

1900

а ни мислим за њих ни за Турке.
Бадава се инате с Турцима,
кад им лижу кá пашчад сахане!

Богдан Ђурашковић

Они шђаху све онако појат,
но им не да подмукла лисица.
Видите ли онога кадије?
друга нема у четири земље.
У њега су медене ријечи,
увија се кá враг око крста,
ама пунан губе и лукавства;
крвника га ришђанскога нема —
заклала га пушка црногорска!

Прођоше сватови. — Мало стаде, ево покајнице уз по
и тужи сестра Батрићева пред њима

Сестра Батрићева

Куда си ми улетно,
  мој соколе!
од дивнога јата твога,
  брате, рано?
Да л' невјерне не зна Турке,
  бог их клео!
е ће тебе преварити,
  дивна главо!
мој свијете изгубљени,
  сунце брате!
моје ране без пребола,
  рано љута!
моје очи извађене,
  очни виде!
Коме браћу ти остави,
  братска хвало!

и старога баба Пера,
   куку, Перо!
 и три младе сестре твоје,
   кукавице!
 Седам снахах што ошиша,
   њима празно!
 што не чува младу главу,
   људска вило!
 Што крвника њом наслади,
   братска дико! 1925
 На вјеру те посјекоше,
   невјерници!
 Дивно л' Травник окитише,
   то платили!
 са лијепом главом твојом,
   куку! леле!
 Ко ће чете сакупљати,
   четовођа!
 ко л' крајини бранит' крило,
   братско крило! 1930
 ко ће турске главе сјећи,
   остра сабљо!?
 Да погибе у бој љути,
   убојниче!
 ће се српски момци грабе,
   младо момче!
 око главах и оружја,
   просте ране!
 но на вјеру у невјере,
   вјерна главо! 1935
 Да ми се је помамити,
   сестри црној!
 да те како заборавим,
   кукавица!
 е презгодна глава бјеше,
   млади брате!
 Да уз цара сједијаше,
   мудра главо!

шћаше царев везир бити,
сестри тужној!
да код краља сједијаше,
мој младико!
ђенерал му шћаше бити,
моја ружо!
Да се могу разговорит,
срце моје!
а са мртвом твојом главом,
кам да ми је!
да ти црне очи виђу,
очи моје!
да пољубим мртву главу
мјесто брата,
да очешљам дуги перчин,
јаох мени!
и јуначку чалму свежем,
сестра грдна!
У крвничке сад си руке,
платили те!
нагрдиће красну главу,
прекрвници!
Ти ћеш много браће наћи,
куку нама!
биранијех соколовах,
куку, браћо,
по бедему од Травника,
бог га клео!
главе братске познат нећеш,
нама празно!
ере су их нагрдили,
невјерници!
Куд ће твоја млада љуба,
куку њојзи!
двоје ћече твоје лудо!
сирочади!
што ће јадни ћед ти Бајко,
мој Батрићу!

који те је одиљвно,
тешко њему!
Просте твоје љуте ране,
мој Батрићу! 1960
ал' не прости грдни јади,
куку, роде!
е се земља сва истурчи,
бог је клео!
Главари се скаменили,
кам им у дом;

Сви главари плачу, и кад чуше име Батрићево, сви плачући изидоше пред покајнице. Како се састаше с њима, знадоше што је. Сестра се Батрићева загрли с ђедом Бајком (кнезом), уграби му нож иза паса и уби сама себе; Бајко се пренемога и паде според унукe мртве.

Вук Томановић

Хвала богу, велике жалости
што нас нађе данас изненада! 1965
Свак ћути и плаче.

Вук Мићуновић

Ох, до бога, аох до вијека!
да чудно ли с главе погибосмо!

Кнез Роган

Осамдесет већ имам годинах;
сто путах сам гледâ Црногорце,
гледâ Турке, а гледâ Латине, 1970
младе главе онакве не виђах!

Вук Томановић

У ове се горе нигда није
онаквога младета дизало.

Оно бјеше јунак под крилима;
гледâ сам га ђе скаче с момцима:
скочи смјеста четрнаест ногах,
а из трке двадест и четири;
по три коња загона прескочи.

1976

Вук Мићуновић

Што је фајде крити оно што је?
онаквога сивога сокола
Црногорка јошт рађала није!
Не могаше човјек нигда знати,
ал' је zgodниј' али је ваљастиј',
ал' је мудриј' али је љубавниј'!
Шест путах сам с њим на муку био,
ђе прах гори пред очи јуначке
и ђе главе мртве полијећу;
јошт таквијех очих гвозденијех
ја не виђех у једнога момка,
а немаше јошт двадесет годинах!
И што ћу ви крити, Црногорци!
живо ми је срце покосио
и нашу је земљу оцрнио!

1980

1985

1990

Вук Томановић

Он не бјеше но само настао, —
Црногорца бек бјеше свакога
он готово претекâ јунаштом:
седамнаест али осамнаест
бјеше главах посјекâ турскијех!

1995

Војвода Батрић

Бог га јаки и мртва убио!
како мога вјероват Турцима
тере им се на вјеру опушта?

2000

Вук Томановић

Вјераи бјеше јунак мимо људе,
па га оно пашче Ђоровића
избезуми некако на братску,
те срамотно, црн му образ био!

2005

Сердар Јанко

Је ли му се кућа ископала?

Вук Томановић

Не, сердаре, али што за фајду?
Остало је двоје ђеце мушко,
једно другом воде дат не може,
и згодна су ка двије јабуке.
Нег, ко ће ђецу дочекати?

2010

Кнез Јанко

Колика му брата остадоше?

Вук Томановић

Седам братах, сви седам једнаци.

Кнез Јанко

Хоће ли га осветити, Вуче?

Вук Томановић

Хоће, кнеже, али што за фајду?

2015

Кнез Јанко

Како зашто? што говориш, чоче?
Да га могу добро осветити,
ка да би га из гроба дигнули!
А да ова несрећна невјеста,
те се данас уби међу нама,
љуће ми је на срце завила
но несрећна глава Батрићева.

2020

Сердар Јанко

Не збори нам, кнеже, за те јаде;
ни овакве јошт није жалости
на много се мјестак догађало,
но јој пуче срце у прсима
а обрну свијет наопако
за онијем сивијем соколом,
па не мога одољет жалости,
него живот узе сама себи.

2025

2030

Кнез Роган

Невоља је, браћо, да с' убије!
кам би црка од ове жалости
а не сестра за онаквим братом!
Е предиван бјеше, јад га наша!
кад се шћаше ођест куд да иде,
па обуци оне пуге токе,
шал црвени свежи око главе,
а пани му перчии низ рамена,
двје пушке метни за појасом,
а припаши мача о појасу,
а у руке узми џефердара:
красна лица, висок као копље, —
кад помислим и ја какав бјеше,
распале се уз мене пламови!

2035

2040

Главари сједе околу вељега гувна и разговарају се, док ево ти 3—4 стотине Озринићах, Цуцах и Бјелицах. Сви посједаше пред главаре и држе дуге пушке уз рамена

Сердар Вукота

Добро дошли, шта је било људи? 2045
Крснули сте некуд ка на војску?
То вам није без неке невоље;
да се није ко поклā,, бога ви?

Војник

Не, сердару, јошт није покоља, 2050
сма би се могло дослутити.

Други од војниках

Попе цуцки, да' им оно писмо
те си писā међу свима нама;
па се с њиме нека разговоре,
е ћемо их грајом заглушити.

Поп Мићо дава писмо владици Данилу; владика га гледа
и не говори ништа.

Кнез Јанко

Што је било? Што пише, владико? 2055

Владика Данило

Не може се оно прочитати.

Даје га владика кнезу Јанку, да га попу поврати.

Кнез Јанко (гледа га)

Дивна писма, јадн га убили!
красно ли је на карту сложено,
као да су кокошке чепале.

Свак се смије; кнез Јанко дава писмо попу и говори му

Кнез Јанко

Попе Мићо, држ' ти ово писмо,
те прочита', да знамо што пише.

2060

Поп Мићо узимље писмо, дуго га гледа и почиње читати

Поп Мићо (чита)

... ум ... дам ... ам ...
... би ... ну ... но ...
... на ... ша ... ра ...

Вук Мићуновић

Лијепо ли ова сабља чита,
дивно ли нас данас разговори!
аманати, ће научи тако?
јесу ли те у Млетке шиљали?
Када своје тако оснјецаш,
а да што би с туђијем чинио!?

2065

Поп Мићо

Ти се, Вуче, кâ да са мном ругаш?
Какав паук, такво и читање!
Да сам имâ бољег учитеља,
те бих и ја данас боље читâ.
Кâ је да је, о њему се бавим;
ко ће боље, широко му поље!

2070

Вук Мићуновић

Ја ти не бих предавао бира,
да се слушам, зрно да ђавоље!

2075

Поп Мићо

И не дају жита ни у шаку,
до по руно и по груду сира;
па и то ми дају ка на силу.
Да ли не знаш наше даваоце?

Вук Мићуновић

Аманати, не наиједи се!
А како им читаш летурђију,
кад овако у писмо затежеш?

2080

Поп Мићо

Аманат ми, ја је и не читам,
нити ми је књига за потребу,
нит' је када у цркву отварам.
Напамет сам добро утврдио
летурђију, крстити и вјенчати
ка и друге помање потребе;
па кад ми је које за потребу,
испојем га ка пјесну на уста.

2085

2090

Кнез Јанко

Чудна попа, јади га не били!
у свијет га оваквога нема.

Све у смијех и у грају.

Сердар Вукота

Дану причај који што сте дошли,
да идемо, да не замрчемо.

Један Цуца

Причаћемо, а имамо доста:
проста сабља по сто путах турска,
од Косова која нас сијече,
при злу томе, ако је истина.
Ево има шест седам годинах
ка̄ доходи једна пророчица
међу нама — из Бара се каже:
дава траве и нешто лијечи
и записе нечесове гради,
да човјека пушка не убије.
Свак је држи опрости ми боже,
ка̄ да духом светијем прозире!
Донно је ђаво међу нама
ево има двије три нећеље;
па је сада, што није никада,
ударила каживат вјештице.
Двадест их је до сада казала
и сама је себе обличила,
на њих више но педесет главах,
што су оне свакоју изјеле,
а све ђеце која су помрла
и момчади те пушка убила.
Па се народ цно помутно,
нико не зна, што хоће да ради,
помрзјело све једно на друго.
На чудо смо и на јаде били
раздвајући, да се не искоље;
једва смо их овамо савили,
еда како ви то претечете.

Вук Мићуновић

Чудне стоке, бог их посјекао,
око шта се имало поклати!
А ће ви је та злосрећна баба
те међу вас нож крвави вргла?

2125

Исти Цуца

Ево смо је довели са собом,
да пред вама ово посвједочи.
Она збори да ће све казати;
и кажује, бог је посјекао,
ка да човјек све счима гледа.

2130

Излази пророчица и вјештица.

Кнез Јанко

Кажуј, бабо, јеси ли вјештица?

Баба

Јесам, кнеже, није фајде крити!

Кнез Јанко

А како се градите вјештице?

2135

Баба

Ми имамо једну траву за то,
па ту траву у лонац сваримо,
из лонца се редом намажемо;
иза тога будемо вјештице.

Кнез Јанко

Па послјед што се од вас ради?

Баба

Купимо се на мједено гувно:
нико не зна до нас ће је оно;
на вратила о марчу јашемо,
договоре кријући чинимо,
какво ћемо зло учинит коме.
Живином се сваком промећемо;
возимо се на сребрна весла,
лађа нам је кора од јајета.
Зла мрзноме чинит не можемо;
ако нам је мио али својта
траг по трагу његов ископамо.

Сви из гласа

Видите ли, како не зна ништа?
Истина је све што је казала;
не би сама себе наружила,
да у тај лик није обештана,
па се каје, ставила се душе,
ере види траг ни ископаше.

Кнез Јанко

Слушај, бабо, све ти вјерујемо!
Може бити и мједено гувно,
јахати се може на вратило,
ма за лађу и весла сребрна,
то ти нико вјеровати неће,
ер је сасма препиштава лађа.

Баба

Истина је, мој миле, душе ми!
А како бих данас придизала,
када висим ногама у гробу?
Него сам се једном покајала;
волија сам поћи под гомилу
са свијема, те смо тога лика,
но зла чинит како смо до сада,
да ако ми лакше души буде.

2165

2170

И плаче баба.

Кнез Јанко

Чудна врага, видите ли, браћо?
Хвала богу, има ли хвјештицах?

Кнез Роган

Има, кнеже, некијех рогошах,
под облак ће устријелит орла!

2175

Вук Мићуновић (владици)

Ти, владико, знаш дубоке књиге;
Хвала богу, има ли хвјештицах?

Владика Данило

Ђе вјештице, што говориш, Вуче?!
Нема тога ни у једну књигу,
сврх мене се сви овде куннте;
то су бапске приче и мудрости.
Него лаже ова бабетина,
али може нешто друго бити.

2180

Сви главари

Кажуј, бабо, рашта си лагала,
ал', на нашу душу, под камење.
Није шала што си учинила,
помутила три мучна племена
и кржаву сабљу извадила.

2185

Баба се препада и дрхти.

Баба

Казаћу вам, ал' на исповијест,
па чините што хоћете са мнош.

2190

Кнез Јанко

Нема, бабо, овде духовника,
нако ћемо послат попа Мића,
а он књиге уза себе нема.
Него кажуј, ал' ћеш под гомилу:
не варај се, друго бит не може

2195

Баба (дрхтећим гласом кажује)

Кад се справљах из Бара овамо,
док ево ти једнога каваз
ће од паше за мене дошао,
поведи ме на Скадар везиру.
Везир бјеше чуо што се ради,
да договор међу се имате
на домаће ударити Турке;
па ме посла, да вас ја помутим,
да се о злу своје забавите.
Научи ме све, како ћу радит,
и рече ми, душа му проклета:
»На тебе се нико ставит неће,
»ер ти често идеш међу њима.

2200

2205

Запријети, кад од њега кренух:
»Не смути ли, бабо, Црногорце,
»кунем ти се турском вјером тврдом:
»имаш дома десет унучади
»и три сина, сва три ожењена, —
»све ћу ти их затворит у кућу,
»па у живи огањ изгорјети!«
Та ме сила, браћо, наћерала,
те помутит хоћаш Црногорце.

2215

Тада скочи народ цпо, узми камење, да је под гомилом
метну, али је не пуште главари, но је с муком одбране.
Разиђоше се дома свиколици; само неколика главара
остадоше на Цетиње, да притврде свој договор.

Смркло се, сједе главари около огња; излази мјесец крвав
и би велики потрес. У то исто доба дође к њима стари и
слијепи игуман Стефан с бројаницама у руке.

Кнез Роган

Мож' ли знати, оче игумане,
рашта ове горе уздрхташе?

Игуман Стефан

Ко ће, синко, божју вољу знати,
ко ли божа прозрети чудеса?

2220

Кнез Роган

А да што је овај мјесец црвен
како да је из огња испретан?

Игуман Стефан

Ни то, синко, ја не могу знати;
аљнах је на небеса доста,
па бог даје коме какву хоће,
а мени је свакоја једнака,
тек сам своје очи изгубио.
Благо вама који их видите,
ви сте ближе бога и чудесах!

Тишина је, игуман броји бројанице.

Кнез Јанко

А бројиш ли све тако, игумне?

Игуман Стефан

Бројим, синко, не престајем нигда.

Кнез Јанко

Доиста се мислиш набројити;
да ли ти се, оче, не додије?
а од тога...
Ја бих волиј' сад гривну орахах,
да је једном по нашки избројим,
но стотину тијех бројаницах
да пребирам прстима за фајду.

Сердар Јанко

Ти све, кнеже, на шалу окрећеш.
Дану, оче, оно ка умнјеш,
исприча' ми штогод аманати,
приће по смо легли и заспали.
Ко те није чуо ће говориш,
онај не зна што у тебе спава.

Игуман Стефан

Хоћу, браћо, то сам и дошао!
Ја сам многа зажега канђела
на олтару цркве православне;
па сам слијеп доша међу вама,
да поджежем, колико узмогу, 2250
и ваш огањ свети на олтару,
на олтару цркве и поштења.

Многи из гласа: »Збори, оче: сви ћемо слушати колико те
год воља, ако ћеш до поноћи«.

Игуман Стефан

Ја имадем осамдесет љетах.
Откако сам очи изгубио,
ја сам више у царство духовах, 2255
нако ми још тијело душу
задржаје и крије у себи
како пламен подземна пештера.
Ја сам много обиша свијета;
најсветије небесне храмове 2260
што је земља небу подигнула,
ја сам редом сваки полазио,
наскра се дима с жертвениках.
Пења сам се на свештену гору,
са које је страшно претсказање 2265
своје судбе Јерусалим чуо.
Разгледá сам и све три пећине:
ће се сунце христјанству родило,
ће је небо јасли освештало,
ће су цари небесном младенцу 2270
похитали с даром поклонит се.
Гледао сам гетсиманску башту,
оцрњену страшћу и издајом.
Свету лампу луд вјетар угаси!
Ми видимо на плодним њивама 2275

Већ вас виђу под сјајним покровом,
чест, народност ће је воскреснула,
и ће олтар на исток окрѐнут,
ће у њему чисти тамјам дими. 2355
Славно мрите, кад мријет морате!
чест рањена жеже храбра прса,
у њима јој нема боловања.
Поругани олтар језичеством
на милост ће окренут небеса! 2360

Сви поспаше, а игуман сједи уз огањ, броји бројанице и
сву ноћ чита молитве међу њима.

Зора је, дижу се; припашују оружје да крећу дома. Чуде
се гледајући старог игумана ће сједи уз ватру, броји броја-
нице и нешто у себи чита; а они, како се који диже, тако
му приступа и љуби га у руку из уваженија рашта лијепо
и мудро збори.

Сердар Иван

Ти нијеси слијеп, игумане,
кад си тако мудар и паметан!
Будале су са очима слијепе,
које виде, а залуду виде;
требају им за просте потребе 2365
ка осталој исто животињи.

Сердар Вукота

А мислиш ли, сердаре његушки,
да би био овакви с очима?
Пјесна добра спава у слијепца,
поглед смета мисли и језику. 2370
Мож' обисти, кад што хоћеш причат;
кад причању твоме покаже се

ствар сасвијем противна пред очи,
сласт и силу изгуби причање,
ум се смути, а језик заплете;
чешће не знаш што си хтио рећи.
А слијепцу очи не сметају.
Но се држи све једнога пута,
ка пјан плота када се прихвати.

2375

Војвода Батрић

Да причамо снове при кретању!
Ја сам снιο што нијесам нигда,
(мило ми је за моје оружје):
ноћас на сан Обилић пролеће
преко равна поља цетињскога
на бијела хата ка на вилу;
ох диван ли, боже драги, бјеше!

2380

2385

Послије тридест, четрдест других причај своје снове;
сваки каза сан једнак, да је Обилића видио, као и војвода
Батрић. Весели иду у цркву да се закуну сви наједно да се
кољу с домаћима Турцима. Улазе у цркву. Вук Мићуновић
размота шал са главе, па га пружи, те сви за њем рукама
ухватише и у коло стадоше.

Владика Данило

Чуј, Никола, кнеже дупиоски,
и ти руку пружајеш на клетву!
Ти си нејак, знаш ли, у Црмницу,
а Турцима пред кућом Црмница.
Криву клетву на дом не понеси,
ер је мука с богом ратовати!

2390

Кнез Никола

Знај, владико и сви Црногорци,
ја знам дивно како ми је дома;

ама имам триста Дупиљанах,
нек ме изда свако, ка и хоће,
задајем ви божју вјеру тврду,
с Турцима се хоћемо поклати,
ако ће нам сјеме утријети!

2395

Кад крв проспем ради своје вјере,
не бојим се клетве ни другога.

2400

Како пушка пукне на Цетиње,
грохота ће бити на све стране.

Благо томе кога срце служи
и ко није сасма остарно,
доста ће се посла нагледати!

2405

Сердар Јанко

Издати се нећемо, ама треба да се угврдимо клетвом,
— здравији је посао.

Вук Мићуновић

Куни, сердаре Вукота, ти најбоље умијеш, а ми ћемо
сви викати: амин!

Сердар Вукота

У памет се добро, Црногорци!
А ко чинџа, бити ће најбољи!
А ко изда онога те почне,
свака му се сатвар скаменила!
Бог велики и његова сила
у њиву му сјеме скаменно,
у жене му ђецу скаменно!
Од њега се излегли губавци,
да их народ по прсту кажује!
Траг се грдни његов ископао,
како што је шареним коњима!
У кућу му пушке не висило,

2410

2415

главе мушке не копа од пушке,
 жељела му кућа мушке главе! 2420
 Ко издао, браћо, те јупаке
 који почну на наше крвнике,
 спопала га брука Бранковића,
 часне poste за пса испостио,
 гроб се његов пропа на та свијет! 2425
 Ко издао, браћо, те јунаке
 не предава пуње ни проскуре,
 него пасју вјеру вјеровао!
 Крвљу му се прелили бадњаци,
 крвљу крсно име освојио, 2430
 своју ћещу на њ печену по!
 У помамни вјетар ударио,
 а у лик се манит обратио!
 Ко издао, браћо, те јунаке,
 рђа му се на дом распртила; 2435
 за његовим трагом покајнице
 све кукале, довијек лагале!

Сви из гласа вичу: амин!

Излазе из цркве, и отолен сваки дома.

Бадња вече; владика Данило и игуман Стефан сједе код
 огња, а ђаци весели играју по кући и наложу бадњак

Игуман Стефан

Јесте ли их, ђено, наложили,
 у пријекст, ка треба, метнули?

Ђаци

Наложили, ђено, ка треба је,
 пресули их бијелом шеницом,
 а залили пресвијем вином,

Игуман Стефан

Сад ми дајте једну чашу вина,
ма доброга и чашу од оке,
да наздравим старац бадњацима.

2445

Дају му чашу вина; он наздравн бадњацима и попи је.

Игуман Стефан (чистећи брке)

Бог да прости весела празника!
Донесите, ђецо, оне гусле,
душа ми их ванстину иште,
да пропојем, одавно нијесам.
Не прими ми, боже, за грехоту,
овако сам старац научно.

2450

Дају му ђаци гусле.

Игуман Стефан (поје)

Нема дана без очнога вида
нити праве славе без божића!
Славно сам божић у Витлејем,
славно га у Атонску Гору,
славно га у свето Кијево;
ал' је ова слава одвојила
са простотом и са веселошћу:
ватра плама боље него игда,
прострта је слама испред огња,
прекршћени на огњу бадњацн;
пушке пучу, врте се нецива,
гусле гуде, а кола пјевају;
с унучађу ђедови играју,
но три паса врте се у коло,
све би рекá једногодншницн;

2455

2460

2465

све радошћу дивном наравњено;
а што ми се највише допада,
што свачему треба наздравити!

Владика Данило

Срећан ли си, игумне Стефане,
како те је бог весела дао!

2470

Игуман Стефан

Млади синко, лијепи владико,
само собом ноћас је весело,
а душу сам натопио капљом,
па се стара игра поврх вина
ка блиједи пламен по ракији.
То ми каткад старцу буди кости,
спомене их на младе године.

2475

Владика Данило

Љепше ствари нема на свијету
него лице пуно веселости,
особено ка што је код тебе,
са сребрном брадом до појаса,
са сребрном косом до појаса,
а лице ти глатко и весело;
то је управ благослов вишњега.

2480

2485

Игуман Стефан

Ја сам проша сито и решето,
овај грдни свијет испитао,
отрови му чашу искапио,
познао се с гркијем животом.
Све што бива и што може бити

2490

мени ништа није непознато;
 што год дође, ја сам му наредан.
 Зла под небом што су сваколика
 човјеку су прѣија на земљу.
 Ти си млад јошт и невјешт, владико: 2495
 прве капље из чаше строви
 најгрче су и најупорније.
 О да знадем што те јоште чека!
 Св'јет је овај тиран тиранину
 а камоли души благородној! 2500
 Он је состав паклене неслоге:
 у њ ратује душа са тијелом,
 у њ ратује море с бреговима,
 у њ ратује зима и топлина,
 у њ ратују вјетри с вјетровима, 2505
 у њ ратује живина с живином,
 у њ ратује народ са народом,
 у њ ратује човјек са човјеком,
 у њ ратују дневи са ноћима,
 у њ ратују дуси с небесима. 2510
 Т'јело стење под силом душевном,
 колеба се душа у тијелу;
 море стење под силом небесном,
 колебаљу се у мору небеса;
 волна волну ужасно поpire, 2515
 о бријег се ломе обадије.
 Нико срећан а нико довољан,
 нико миран а нико спокојан;
 све се човјек брука са човјеком:
 гледа мајмун себе у зрцало! 2520

Владика Данило

Добра ватра, а јошт боље вино:
 мало си се, ђедо, угријао,
 па пречишћаш свијет на решето!

Игуман Стефан

Ђе си био данас, аманати,
те си дома тако позно доша? 2525

Стоја у лов толико нијеси,
раније си свагда доходно.

И ђе су ти тјелохранитељи,
два Новака и барјактар Пима?
Не био их пуштават од себе: 2530

био дозват, док ти божић прође,
два три сина старога Мартина,
ере ти се ја све бојим, синко,
да ће Турци тебе изгубити;
двадест тридест да ноћас ударе, 2535
како ти се кућа осамила,
што би шћели, то би учинили!

Владика Данило

Не бој ми се, ако бог да, ђедо!
не мисли се о томе Турцима;
зле су мисли и на њих нападе! 2540
Па и да би дошли и стотина,
имам овде десетак ђачади,
у кућу се бисмо затворили,
ми се били, а ти би нам пјевá!

Игуман Стефан

Од те пјесне, боже ме сахрани! 2545
тежа би ми била по плакање;
плакање је пјесна са сузама!

Иду да спавају.

Дижу се пред зору и иду у цркву. Свршила се летурђија;
излазе

Ђаче прича игуману Стефану пред црквом.

Ђаче

Слушај, ђедо, да ти нешто кажем!

Кад су прва звона зазвонила,
дигâ сам се да идем у цркву,
али јеку нечесову чујем,

2550

те ја стрчи брже крај поља;
нако је лијепо вријеме,

мишљах, скаче вода у понору.

Кад присједох мало крај поља,

2555

али није оно што ја мишљах,
но то брдо крај поља јечи,
како да ће прснут у облаке.

Пушке грме, небеса се ломе,
фиска стоји младе убојнике.

2560

Те ја брже боље преко поља;

када дођи при Ђинову Брду,

ал' у брдо нигђе ништа нема,

но се негђе бој крвави бије,

па одзивом брдо узјечало.

2565

Игуман Стефан

Муч, будало, да ли божић није?

Већ је троје појало п'јевацах;

сада пушке највише пуцају,

а то брдо ка шупља тиквина,

па гласове хвата отсвакуда:

2570

већ за друго и не треба ништа,

но понавља оно, што ће чује,

као једна прекоморска тица.

Ђаче

Није, ђедо, тако ми рождества,
но некакав покољ те велики;
од милине уру сам слушао!
Дим је црни легá над Бајице
ка најгушћи облак о јесени.

2575

Игуман Стефан

Хајд' отолен, што којешта дробиш!
Дим на божић, великога чуда!
Како ће се свенародња жертва
без облаках дима учинити?

2580

Чује се грмљава пушаках низ поље. Појаха владика Данило хата и изиде у поље, кад ето низ поље пет шест стотинах људих. Он потрчи коња и брже боље дође међу њи'. Они се сви око њега у коло окупи. Видећи владика пет Мартиновићах, Вука Бориловића и три своје слуге све кржаве, поче их запитовати.

Владика Данило

Причајте ми, шта је тамо било;
ал' сте вуци, али сте лисице?

Војвода Батрић

Весели су гласи, господаре,
клањамо се богу и божињу!
Најприђе ти божић честитамо,
честитамо божић Гори Црној!
Ми пет братах пет Мартиновићах
и три твоје слуге највјерније
са соколом Бориловић-Вуком
покласмо се синоћ са Турцима.

2585

2590

У помоћ нам, ко год чу, притече,
 сакупи се војске као воде.
 И што ћу ти дуљити причање: 2595
 колико је равнота Цетиња,
 не утече ока ни свједока,
 ни да каже како им је било,
 те под сабљу своју не метнусмо,
 који ни се не кће покрстити; 2600
 који ли се поклони божићу,
 прекрсти се крстом христјанскијем,
 узесмо га за својега брата.
 Куће турске огњем изгорјесмо,
 да се не зна ни стана ни трага 2605
 од невјерна домаћега врага.
 Из Цетиња у Ђеклић пођосмо;
 Ђеклићки се разбјџаше Турци,
 мало кога од њих посјекосмо,
 ма њихове куће поналисмо; 2610
 од мечета и турске џамије
 направисмо проклету гомилу,
 нека стоји за уклон народу.

Владика Данило

Благо мени, моји соколови!
 благо мени, јуначка свободо, 2615
 јутрос си ми дивно воскреснула
 из гробовах нашијех ђедовах!

Скида се с коња владика те грли и цјелива јунаке, који су
 почели бој с Турцима, и тако иду низ поље пјевајући и
 пушкама весеље чинићи. Када дођоше близу цркве, али је
 игуман Стефан пред црквом и јошт један калуђер, који
 држаше свети путир у руке.

Игуман Стефан

Ја не видим, него чујем доста.
 Хајте, браћо, те се причешћујте

без приправе и без испов'јести,
а ја мнчем све на моју душу.

2620

Пристунају и причешћују се који не бјеше руча. Пошто се причестише, наврћеше пецива и почеше коло водити, а владика уљезе у кућу и уведе са собом пет Мартиновићах, Вука Бориловића; и три његове слуге за њима уљегоше. Пеку се пецива, играју се момчад сваке игре и коло поје.

Коло

Бјеше облак сунце ухватио,
бјеше гору тама притиснула,
пред олтаром плакаше канђело;

на гусле се струне покидале,

2625

сакриле се виле у пештере,

бојаху се сунца и мјесеца;

бјеху мушка прса охладњела,

а у њима умрла свобода,

ка кад зраке умру на планину,

2630

кад утоне сунце у пучину.

Боже драги, свијетла празника!

Како су се душе праћедовске

над Цетињем данас узвијале,

играју се на бијела јата

2635

како јата дивних лабудовах,

кад се небом ведријем играју

над образом свијетла језера.

Соколови пет Мартиновићах,

које једна прса задојише

2640

а одњиха једна колијевка,

два Новака с барјактаром Пимом

и витеже Бориловић-Вуче,

који први удристе на Турке,

ко умије вама сплести в'јенце?

2645

Споменик је нашега јунаштва

Гора Црна и њена свобода!

У помоћ нам, ко год чу, притече,
сакупи се војске као воде.
И што ћу ти дуљити причање:
колико је равнога Цетиња,
не утече ока ни свједока,
ни да каже како им је било,
те под сабљу своју не метнусмо,
који ни се не кће покрстити;
који ли се покљони божићу,
прекрсти се крстом христјанскијем,
узесмо га за својега брата.
Куће турске огњем изгорјесмо,
да се не зна ни стана ни трага
од невјерна домаћега врага.
Из Цетиња у Ћеклић нођосмо;
ћеклићки се разбјежаше Турци,
мало кога од њих посјекосмо,
ма њихове куће попалисмо;
од мечета и турске џамије
направисмо проклету гомилу,
нека стоји за уклнн народу.

2595

2600

2605

2610

Владика Данило

Благо мени, моји соколови!
благо мени, јуначка свободо,
јутрос си ми дивно воскреснула
из гробовах нашијех ђедовах!

2615

Скида се с коња владика те грли и цјелива јунаке, који су почели бој с Турцима, и тако иду низ поље пјевајући и пушкама весеље чинећи. Када дођоше близу цркве, али је игуман Стефан пред црквом и јошт један калуђер, који држаше свети путир у руке.

Игуман Стефан

Ја не видим, него чујем доста.
Хајте, браћо, те се причешћујте

без приправе и без испов'јести,
а ја мичем све на моју душу.

2620

Приступају и причешћују се који не бјеше руча. Пошто се причестише, наврћеше пецива и почеше коло водити, а владика улезе у кућу и уведе са собом пет Мартиновићах, Вука Бориловића; и три његове слуге за њима улегосе. Пеку се пецива, играју се момчад сваке игре и коло поје.

Коло

Бјеше облак сунце ухватио,
бјеше гору тама притиснула,
пред олтаром плакаше каиђело;
на гусле се струне покидале, 2625
сакриле се виле у пештере,
бсјаху се сунца и мјесеца;
бјеху мушка прса охладњела,
а у њима умрла свобода,
ка кад зраке умру на планину, 2630
кад утоне сунце у пучину.
Боже драги, свијетла празника!
Како су се душе праћедовске
над Цетњем данас узвијале,
играју се на бијела јата 2635
како јата дивних лабудовах,
кад се небом ведријем играју
над образом свијетла језера.
Соколови пет Мартиновићах,
које једна прса задојнише 2640
а одњиха једна колијевка,
два Нозака с барјактаром Пимом
и витеже Бориловић-Вуче,
који први удристе на Турке,
ко умије вама сплести в'јенце? 2645
Споменик је вашега јунаштва
Гора Црна и њена свобода!

Излази игуман Стефан међу народ и носе за њим два момка
међу собом једну синију и на њој двадест оках шенице
варене, измијешате зрнима шипчанима, налите добро вином
и медом. Народ се чуди његову послу и сав се окупи около
њега, да гледају што хоће да ради. Момци поставише
кољиво насред великог гувна, а игуман поче говорити.

Игуман Стефан

Чуј, народе, сви скините капе!
Хоћу спомен да чиним душама
вitezовах нашега народа;
данас ће им најмилије бити,
од Косова нигда као данас.

2650

Свак скида капу и смију се.

Игуман Стефан (чита наизуст)

Вјерне слуге помјани, господи,
владаоце, ма твоје робове:
непобједног младога Душана,
Обилића, Кастриота Ђура,
Зриновића, Ивана, Милана,
Страхишића, Рељу Крилатога,
Црновиће Ива и Уроша,
Цмиљанића, војводу Момчила,
Јанковића, девет Југовићах
и Новака поради халака
и остале наше вitezове!
на небу им душе царогале,
ка им име на земљи царује!

2655

2660

2665

Изједоше оно кољиво, ручаше, и свак дома одлази.

Ново љето, изишли из цркве, сједе уз огањ, па се нешто игуман замислио

Владика Данило

Нешто си се замислио, ћедо,
али ти се дријемат почело?

Игуман Стефан

Не дријема, него нешто мислим,
па се чудим за нову годину,
што је данас ошћела људима? 2670
Рашта није с почетком прољећа,
кад се сунце са југа поврати
и кад почну дневи напредоват,
кад се земља обуче зелењу
и ствар свака кад на њој добије 2675
нови живот и вид сасвим нови?

Владика Данило

Све једнако, тада али данас,
вријеме ће својим током ходит;
а ово су стари уредили.

Игуман Стефан

Ко је да је, — није угодно. 2680

Улази једно момче к њима, цјелива владикау у руку, па игумна Стефана.

Владика Данило

Што је, момче, откуда си сада?
еда ћеш ни што добро причати?

Момче

Ја сам улак од Ријеке сада;
сердар Јанко посла ме до тебе,
да ти причам што је код нас било.

2685

Владика Данило

Причај, синко, што најбрже можеш.

Момче

Како чусмо за бој на Цетињу,
да на главу погибоше Турци,
сердар Јанко одмаха отпрати
два момчета ријечким Турцима:
»Ко не мисли на коран пљунути,
»нека бјежи главом без обзира!«
Турци момчад код себе примамн
и обоје на Обод објеси.

2690

У то сердар поклич низ нахију;
свак потрчи к ријечкоме граду,
ал' залуду — сви утекли Турци
у лађама пут бијела Скадра;
само Богдан што је похитао
те убио ријечног кадију.

2695

Шћаше доћи сердар с главарима,
да ти прича све како је било,
но немаше када оставити,
разарају града Ободника
и све турске куле и џамију,
да наш пазар не смрди некршћу.

2700

2705

Преклања се улак, цјелива опет владика у руку, меће му
књигу на skut и одлази.

Владика Данило зове ђаче, да прочита ону књигу, да је чује и игуман Стефан.

Ђаче (узима књигу и чита):

Кнез Никола и сви Дупиљани
поздрављамо нашега владику!
Пишемо ти што је код нас било:
како чусмо што би на Цетињу, 2710
покласмо се с нашијем Турцима;
дан и ноћ је поклање трајало;
бјеше пуна Црмница Тураках,
дасечара, аге, изјелице.

Мало ко нам у помоћи дође; 2715

и ми смо ти грдно изгнули,
половина у бој погибосмо;
нестало је гробља око цркве,
по шестину у један копамо!
По Црмници Турке исјекосмо 2720
и град Бесац с земљом изравнисмо;
сад ти нема у нашу нахију
обилежја од турскога уха
до трупине али развалине.

Владика Данило плаче, а игуман се Стефан смије.

Владика Данило

Ти, игумне, не разумје писмо. 2725
а би и ти на њем проплакао:
по шестину уједно копају!

Игуман Стефан

Разумјех га, ал' плакат не могу;
да умијем плакат од радости,

бих плакао слађе него игда;
ал' код мене, када поје душа,
сузе ми се смрзну од радости.

2730

Бије неко у врата од кунне, да их сломи; мисле да је луд.

Игуман Стефан

Помоз', боже и мали божићу!
Кад је радост са свакоје стране,
нек уљезе и та' луди к нама,
да нам кућу напуни смијеха!

2735

Отварају ђаци врата, кад ево Вук Мандушић, намрачио се
и црни му брци пали на изломјене токе, џефердар пребјен
носи у руке, и сједа код огња сав крвав; никоме ни
»помоз бог«. Зачуде се кад га онаквога виде.

Владика Данило

Што је, Вуче, грдно ли изгледаш!
Виђу да си с кржаве пољане,
газио си негђе ватру живу,
и бог знаде, до тебе самога,
је ли ико ту жив претекао;
ер без муке не прскају токе,
ни се ломе такви џефердари
те с' од витке жице саковани.

2740

Вук Мандушић (мрко прича)

На Шћепандаи дође ми одива,
из Штитарах љетос поведена,
и каза ми: »Ево харачлије,
»у Штитаре да купе хараче.«
Те ја скупим педесет момчади
и западни с њима под Штитаре,

2745

2750

- да пос'јечем Турке изјелице.
 Пучу пушке Љешанском Нахијом;
 мислим: иду Турци у хараче,
 па на рају страву ударају;
 кад бој чујем у Прогоновиће; 2755
 те ја потец' са оном дружином,
 а кад тамо, мука и невоља!
 Ударило двјеста харачлијах,
 потурице љута Арнаута,
 на крваву Радунову кулу. 2760
 Сам се Радун у кулу нагнао
 и с њим жена његова Љубица;
 жена млада, ама соко сиви,
 пуни пушке своме господару.
 Радун гађа с прозора од куле, 2765
 седмину је на обор убио.
 Не му дошла бјеше погибија;
 Турци бјеху сламу и сијено
 око б'јеле куле нанијели,
 па зажегли са свакоје стране. 2770
 Плам се диг'а бјеше у небеса
 и кулу му бјеше дохватио;
 а он гађа пушком, не престаје;
 попијева танко, гласовито;
 припијева Баја и Новака, 2775
 припијева Драшка и Вукоту
 и два Бука од села Трњинах,
 Марковића и Томановића,
 а кликује и живе и мртве;
 види страшну уру пред очима! 2780
 Нама жива срца понуцаше,
 потрчасмо кули Радуновој,
 око ње се покласмо с Турцима,
 избависмо из куле Радуна,
 ма изгоре ојађела кула! 2785

Јошт нам ђеко у помоћ прискочи,
 те од куле поћерасмо Турке,
 до Кокотах више Љешкопоља
 осамдесет и три посјекосмо.
 И у боју код бијеле куле 2790
 олова ми токе изломише,
 а у раздвој боја крвавога
 најпотоња која пуче турска —
 џефердара држах пред очима —
 престриже га, остала му пуста, (плаче) 2795
 по ремику, ка да трска бјеше!
 Више жалим пуста џефердара
 но да ми је руку окинула!
 Жка ми га је ка једнога сина,
 жка ми га је ка брата роднога; 2800
 ере бјеше пушка мимо пушке,
 срећан бјеше, а убојит бјеше,
 око њега руке не превијох,
 свагда бјеше као огледало,
 у хиљаду другијех пушаках 2805
 познати га шћаше, када пукне.
 Па сам доша до тебе, владико;
 на мору је од свашта мајсторах:
 би л' ми могли пушку прековати?

Владика Данило

Мрки Вуче, подигни бркове, 2810
 да ти виђу токе на прсима,
 да пребројим зрна од пушаках,
 колика ти токе изломише!
 Мртву главу не диже из гроба
 ни прекова бистра џефердара! 2815
 Здравом твоја глава на рамена,

ти ћеш пушку другу набавити,
а у руке Мандушића Вука
биће свака пушка убојита!

Владика устаде и даде Мандушићу из одаје своје један
добар цефердар.

КРАЈ

Влада

Ан

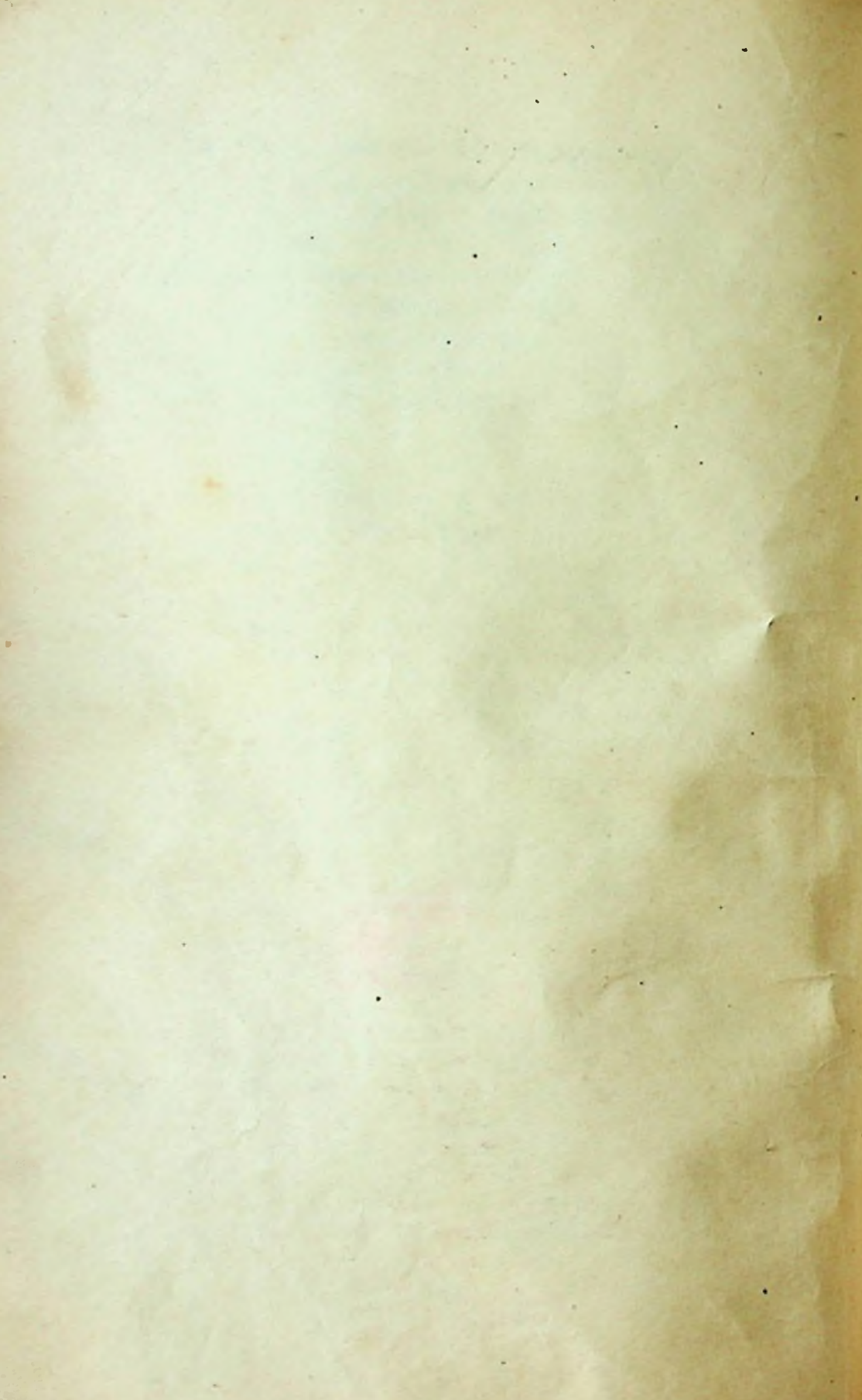
Влада

1847
1961

886

1847

КОМЕНТАР

Посвета. Његош је Горски вијенац посветио »праху оца Србије« — Карађорђу, организатору и вођи првог српског устанка. То произлази из Његошева става о потреби борбе за ослобођење српског народа од тадашњих угњетача Турака, и зато Његош за Карађорђа каже да је »бич тирјанах«, бесмртни тополски херој, који је по трагичној судбини витезова, како Његош каже, за своју славу морао дати своју главу (стих 23—24).

Посвета почиње слављењем XIX вијека који је дао осам великих близанаца — војсковођа, који су изишли из колијевке богиње рата Белоне. То су, поред Карађорђа, велики освајач Наполеон Бонапарта, аустријски надвојвода Карло, генерал Шварценберг, енглески кнез Велингтон, њемачки генерал Блихер, који су се сви истакли у борби против Наполеона, те познате руске војсковође Суворов и Кутузов, побједници над Наполеоном у Италији и Русији.

Сви су они, осим Карађорђа, изишли »из грмена великога«, јер у великим народима има много више услова за појаву и развој великих људи, генија. Ови стихови Његошеви о могућностима развоја великих духова у великим народима треба да истакну колике су све тешкоће биле на путу Карађорђу, као припаднику малог народа, да дође до свога великог циља и до славе. Погрешно би било схватити их као да мали народи не могу дати велике људе.

- 7 Арес је грчки бог рата.
- 19 Фараон источни је турски цар.

По стиховима »Покољења дјела суде...« и даље, гдје Његош наводећи имена издајника и грешника каже да таква имена не смију се наводити у календару (мјесецослов) као имена великих људи, јер да ће доцнија покољења дати најбољу оцјену свачијег дјела, рекло би се да је тачно оно мишљење да су празнине у посвети настале усљед тога, што је на том мјесту Његош осудио Милоша Обреновића, који је убио Карађорђа и његову главу предао Турцима, да би себи осигурао власт у Србији. То потврђује и стих 29 (»над свијетлим твојим гробом злоба грдна бљува тмуше«), који се свакако односи на ону кампању која се под кнезом Милошем и Обреновићима из династичких разлога водила са жељом да се оцрни Карађорђе, па преко тога и Карађорђевићи. Шта је навело Његоша да избаци те стихове из посвете у којима је, по овој претпоставци, осуђивао Милоша, тешко је рећи.

Пјесник Његош је свакако врло високо цијенио Карађорђа и на крају посвете га упоредио с Пожарским, једним од највећих руских народних јунака из XVII вијека, који је подигао народ у борбу против пољских освајача.

Међу онима које ће историја осудити Његош наводи поименце четворицу: самозваног руског цара Бориса Годунова, који се ставио у службу Пољске против свога народа, Краља Вукашина Мрњавчевића, који је по народној пјесми убио краља Уроша V, Пизона, који је, како легенда каже, отровао римског цара Тиберија, да би се дочепао власти, и напокон Егиста, убицу грчког краља Агамемнона.

Горски вијенац. Горски вијенац почиње приказом скупштине уочи тројичина дне (уочи духова), а завршава описом сцене која се догађа на нову годину по старом календару.

»Виђи врага су седам бињишах« овим стихом пјесник започиње свој Горски вијенац и мисли на султана, који је паклено биће, а као знак своје власти има седам огртача (бињиша), што значи да влада над седам краљевина, носи два мача и двије круне, јер влада Европом и Азијом, и у његовим рукама је свјетовна (султанска) и духовна (калифска) власт. Он је потомак оснивача турског рода Турка, а коран му је закон по којему суди и влада.

Његош мисли на француску побједу у VIII вијеку, када је француски краљ Карло Мартел побиједио Арапе који су из Шпаније хтјели да продру у Француску. 7—8

Осман, по којему се Турци и називају Османлијама, занео се пакленим планом о освајању цијелога свијета. 9—12

Луна (мјесец) је симбол под којим се Турци боре, јер се на турској застави налази полумјесец, а Оркан или Орхан је син султана Османа. Оркан је први од турских владара продро на европско земљиште.

»Прђија младе Теодоре«. Теодора је кћерка византиског цара Јована Кантакузена, коју је он удао за Орхана. Његош овдје указује колико су често лични и породични интереси појединих владара и великаша били изнад државних, јер су Турци, позивајући се на тај брак, тражили да им се као прђија (мираз) уз Теодору преда Цариград. 13

Његош разрађује даље мисао о издаји појединих великаша, који су се везивали за Турке и позивали их у помоћ, да би се помоћу њих учврстили на власти. Тако је радио Јован Палеолог у Византији, тако и Бранковић у Србији. (О Вуку Бранковићу као о највећем издајнику Његош говори у Горском вијенцу на више мјеста). Међу издајницима Његош 15—17

спомиње и Гертуку (Герлука) који је по предању био адмирал посљедњег византског цара Константина. Те издаје упропастиле су и српску и грчку државу.

21—24 Турци су, како Његош сликовито каже, »позобали» народе освајајући сваки дан по једну државу као што љук, по народном вјеровању, поједе дневно по једну птицу. Тако је Мурат освојио Србију и Епир, Бајазит први продро у Босну, иако је Босну дефинитивно покорио Мухамед или Мехмед II, који је освојио и Цариград, а Селим I и Селим II освојили су Африку (Египат) и Кипар у XVI вијеку.

29—31 Јанко Хуњади или Сибињанин Јанко, како га зову наше народне пјесме, истакао се као хришћански војсковођа у борбама против Турака у XV вијеку. Овдје Његош мисли на пораз угарског краља Владислава, који је у борби против Турака погинуо код Варне.

Скендер-бег или Ђурађ Кастриотић, познати албански јунак којег спомињу и наше народне пјесме и о којему пјева много Андрија Качић-Миошић у свом »Разговору угодном народа словинскога«, борио се против Турака, али је морао пред турском силом побјећи у Италију и умријети као »тужни« изгнаник.

36 Његош, пошто је споменуо Скендер-бегу, говори на уста владике Данила о тешком положају црногорског владара — владике. Црна Гора је мала земља, са мало руку, владика је сироче (сирак или сирјак) без ик. је икога. Народ му се још није свијестио, а владин плач нико не разумије. Ова мисао о усамљености владара дошла је као резултат и Његошева схватања о његовој уздигнутој изнад народних маса. Доцнији развој догађаја у Горском вијенцу показује да уствари народне масе покрећу и владика и остале главаре у борбу против

потурица, јер је народ за борбу под сваку цијену док владика Данила раздиру »црне мисли« од помишљани шта та борба може да донесе (колике жртве):

Владика Данило је иначе историска личност и управљао је као владика Црном Гором у вријеме када се по Горском вијенцу догађа истрага потурица.

Ад је пакао.

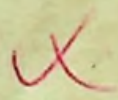
41

Српство је остало без главе тј. српска држава уништена је још на Косову, а послије тога морали су и њени дијелови (членови) да »у мучењу« пропаду.

47-48

»Кугом људском« назива Његош Турке који су освојили пола свијета, па им је и то било мало, него су свој паклени отров просули и на Црну Гору (»на овај камен«, како Његош каже). Овдје заправо Његош улази у проблем истраге потурица. Турци су, како је раније речено, издајом великаша освојили поједине земље. Они су се као прави освајачи и у Црној Гори послужили методом који им је ту најбоље одговарао. Не могавши Црну Гору покорити ни на који други начин, истиче нарочито Његош, Турци су на њавољи савјет ријешили да неке Црногорце преведу на ислам и да тако разбију јединство Црне Горе. Привлачећи их и примамљујући на многа материјална добра и »посластнице«, Турци су успјели да учврсте муслиманску вјеру међу Црногорцима, а то је у оно вријеме значило да све те који су примили ислам (домаће Турке, односно потурице) и вежу за себе и за своју политику. Тако је на вјерској основи разбијено јединство Црне Горе, а Црногорци који су примили ислам нашли су се на страни и у служби турских освајача и тако постали народне издајнице.

49-70

- 79— 80   Владика Данило, као владар тако разједињене Црне Горе, боји се састанка који је сазван и на којему треба да се ријеша: или да они Црногорци који су примили муслиманску вјеру тј. домаћи Турци или потурице како се у Горском вијенцу називају, оставе ислам и врате се у вјеру својих праједова, или да их Црногорци униште. Владика се боји тога вијећа, јер ће се браћа исклати међу собом, а крвници Турци јакни су и опаки, па ће Црну Гору уништити до темеља тј. поубијаће и мало и велико. (У народу се каже »уништити и дијете у мајчиној утроби«).
- 83   Одива скоро удата жена.
- 86— 88   Владика Данила су били Турци ухватили и народ га је откупом избавио. Владика, бојећи се онога што ће доћи, проклиње тај час свога ослобођења, жали што га Турци »не смакнуше«, јер народ у владику вјерује и нада се да ће он ријешити питање потурица, а владика се колеба и тако вара народну наду.
- 96— 99   Вук Мићуновић, којег је Његош приказао као јунака од дјела (»Мићуновић и збори и твори«), јунака каквога Српкиња није рађала ни прије ни после битке на Косову, хероја који се одгојио на гусларској и борбеној традицији црногорског народа, који сам себе сматра »бичем божијим« за Турке, освајаче и угњетаче његова народа, сматра да је борба против потурица народна свечаност и замјера владици што жука. Тај скуп о духовима је и иначе Вуку мио, јер је то слава на коју се скупљају црногорски јунаци да се окушају у разним јуначким играма.
- 107—108   »Турци такве разговоре црне« значи одбаци, те сумње, јер то не доликује јунаку.

»Плах главар« значи овдје неодлучан старјешина, 109
јер Мићуновићу изгледа као да се владика уплашио
тешкоћа. Мићуновић у даљим стиховима храбри
владикау указујући му да није сам, да је ту пет сто-
тина јунака који су своју снагу показали управо на
овој свечаности, а код кућа их има још шест пута
толико.

Град је игра лоптом у којој се нарочито пока- 115
зује колико је ко вјешт и брз.

Мићуновић упоређује Црногорце са вучићима, 117—119
јер се Црногорци од малих ногу навикавају на бор-
бу, те је то још један разлог да се владика не пла-
ши, и да буде одлучнији.

Владарева снага долази од народне снаге тј. 128
владика је јак, јер су Црногорци јаки.

Не смије се човјек уздати у друге — ова народ- 133
на мисао коју је Његош изразио стиховима: »На-
да нема право ни у кога, до у бога и у своје ру-
ке«, показује огромну моралну снагу и вјеру у се-
бе, која је код наших народа толико пута дошла
до изражаја. Она је и плод искуства које су Црно-
горци стекли у односима са туђим народима, а на-
рочито са Млечићима.

Црквине су, како Вук Караџић каже, мјесто на 137
Ловћену гдје је Његош сазидао округлу црквицу, а
по имену би се рекло да је ту и прије тога била нека
црква. То се мјесто зове и Језерски Врх, јер је под
њим било некада језеро. На црквине Црногорци из-
лазе о духовима и износе крстове (духовска литија),

Присукā значи навршио сам, прешло ми је. То 144 и д.
говори о себи сердар Радоња, родоначелник црно-
горске куће Радоњића. Радоњићи су једно вријеме
били гувернадури црногорски, под заштитом мле-

тачком. У Горском вијенцу сердар Радоња приказан је као човјек који се интересује општим политичким питањима, и у оној сцени која приказује повратак војводе Драшка из Млетака сердар Радоња га пита је ли гледао принципа (дужда). И овдје се сердар Радоња осврће на стање у осталим јужнословенским земљама, истичући како једино Црногорце сунце грије и да је чак и добро отоплило, како на Ловћену иначе зна бити хладно. Значи, у том тешком општем стању Црна Гора ужива слободу.

173–174 Као и у народном вјеровању и овдје су природне појаве предзнак крупних догађаја. Над Црном Гором су се муње укрстиле, што је добар знак, јер претсказује црногорску побједу.

Једна муња је сијевнула од Кома (Ком је мјесто у источној Црној Гори) према Ловћену, а друга од Скадра, значи с југа према Острогу, (а Острог је брдо и манастир код Никшића).

181 Мјерити овдје значи нишанити, гађати.

187 По народном вјеровању у Црној Гори кукавице су постале од кћери кнеза Лазара, што је сигурно утицај библиске приче (како наводи Вук Караџић) о Марти и Марији, сестрама Лазара из Витаније, које су се зарекле да ће последије братове смрти стално кукати.

188 »Који су ви јадни« у Црној Гори и источној Херцеговини каже се умјесто »шта вам је« (и то обично кад нешто није у реду).

200 и д. Пред скупштину »о мламе госпођину дне« састали су се главари, и народ пред њима води коло и пјева. Коло код Његоша изражава народно мишљење. Оно се јавља у одлучним моментима па и овдје пред скупом главара, који треба да донесу важне одлуке, коло, односно народ, говори о срп-

ској прошлости, о многим погрешкама које су условиле тадашњи тешки положај српскога народа. Навођење тих погрешака треба да упозори главаре на њихову дужност према народу. Народ мисли да су за све несреће криви цареви и великаши. Они су убијали један другога, они су били и издајници свога народа. Они су сјеме издаје посијали и у народу.

Његош нарочито цијени Милоша Обилића и његову љубав према домовини за коју се он и жртвовао. Тим својим дјелом и племенитошћу Милош се диже не само изнад осталих наших народних јунака, него и изнад Спартанаца и Римљана, те према њему није ништа ни Леонида, чувени спартански јунак који је погинуо у борби против Перзијанаца код Термопила, ни Кај Муције Сцевола, римски јунак који се истакао кад су Етрушчани опседали Рим. 225—234

Милош је положио своју главу да уништи турску силу. 238

Седмоглава аждаја су Турци као и оно на почетку Горскога вијенца »враг су седам брњишах«. 250

Срби, некада чувени јунаци, помирили су се са судбином и од лавова постали ратари. Одрекли су се многи и своје вјере, и то сви плахи и лакоми (овдје се мисли на плашљивце и оне које је привлачила турска власт дајући им многа материјална добра). Само је остала Црна Гора, јуначка и слободна, чији су синови гинули за част, име и слободу, а жалост за погинулима блажиле су гусле које су их славиле. Црна Гора је постала гробница турске силе, али у посљедње вријеме је и Црна Гора попустила, и Црногорци мирно слушају како хоца учи и на самом Цетињу. 258—287

Овдје Његош јасно потврђује шта значи код њега коло истичући да је пјесма коју коло пјева »изведена« из главе цијелога народа. Зато војвода Милија каже да би било право да народ главаре каменује (»на нас дићи проклету гомилу«), јер су главари главни кривци, зато што неће да отпочну борбу против Турака.

305—310

»Кад под овом живјели марамом« тј. ако останемо у овом стању и са схватањем да су они Црногорци који су се потурчили још увијек наша браћа, јер народ је сматрао да онај, који се удружио с туђином да гази свој народ, не може да се сматра братом.

312

»Озринићи наши крајичници«. Плеће Озринићи су били тада на граници према Херцеговини и зато се овдје називају крајишницима.

317

Поклисар је посланик, а овдје гласник.

320

Не може се ово више чекати.

323—324

Арач је трошак, а овдје се мисли на храниу. Тоболац (тобоца) је кеса у којој се држи духан, обично направљена од коже.

331

Дуга је кланац између Гацка и Никшића.

339

Пољане су мјесто (ливаде) између Никшића и Озринића.

344

Вјера значи овдје уговор којим се обавезују, (дају вјеру) да се неће нападати.

345

Рудине су пашњаци код Никшића гдје су Никшићи изгонили стоку на планину.

350

Ријечање је препирање.

- Пѧс пасу — значи покољење покољсњу. Сукоб би био такав, да би о њему потомци дуго и дуго причали. 355
- Поповати, овдје подругљиво, а мисли се на разговор о вјери. 362
- Влаше, од влах. Муслимани у Херцеговини и Црној Гори називали су влахом свакога хришћанина, кад су хтјели да га увриједе. 366
- Мићуновић мисли на многе гробове на којима се налазе камени знакови. Турци нису смјели без опасности да изиђу из градова и зато су ти градови уствари били тамнице за њих. Ова слика показује врло лијепо положај Турака у Црној Гори. Мићуновић је био бич божји за тиране који треба да их потсјећа на њихова дјела и злочине. 387—391
- Утркмити значи помирити, смирити. 397
- Лакат је стара мјера за дужину и износи око 60 цм. 403
- Углавити значи уговорити, утврдити. 421
- Отезање у договорима потсјећа на ону причу о том како су се миши договарали да се боре против мачке, па су нашли да би јој требало везати звоно, да се чује кад долази. 435
- Пиштет је извор у Бајицама, у Црној Гори. 456
- Глѧвѧ, значи уговарају. 473
- Пошли су у потјеру (поточ) за њима и стигли их у планини Симуњи (планина према Херцеговини). Ту су убили и невјесту, а то се сматра за велику срамоту и гријех, јер јунак не смије да дигне руку на жѧну. 493—498

- 499—508 Кнез Јанко се чуди шта главари раде који као да се боје да кажу оно што сваки зна. Он је против одуговлачења, јер сматра да није добро много се предомншљати, јер кад је год он тако радно, није завршио посао. И, да би потврдио како не ваља отежати, он каже да и народ сматра да онај који отеже (разгађа) не погађа циљ.
- 510 и д. Вук Мићуновић наставља мисао кнеза Јанка, јер је и он за брзу одлуку. Зато тражи од владике да отршава (отпусти) људе који чекају на његову одлуку и замјера му што се некако спleo (замрсно), нешто крупно мисли, а стално су му на памети домаћи Турци.
- 420—527 Владика објашњава свој положај и каже да је то зато што он стоји мало повише од осталих тј. што може боље и дубље да сагледа ствари, а то је његова срећа а можда и несрећа.
- 533—540 Владика поново наглашава колико је тежак положај у Црној Гори. Није то опасност од Турака са стране, него су многа братства примила ислам, па ће братственици бранити своје. Земља ће се подијелити на два крвава табора, враг ће ђаволу доћи у сватове, па ће нестати Црногораца. Ето, зато владика размишља и колеба се, јер мање зло подноси, да би се сачувао већега зла.
- 541—542 Брат владичин, кнез Раде, оштро замјера владичици и каже му да није смио ни да се прихвата посла кад га није мислио свршавати. (»Што се мрчи, када коват нећеш?«). Његош реалиста чак и у детаљима даје вјерну слику односа у Црној Гори: кад други говоре с владиком, онда су њихови приговори пуни опрезности и поштовања, а кад брат говори, он је чак и груб, јер на то као брат има право.

Иза ових сукоба настаје тајац, сви муче, »нико ни у нос«, како каже Његош. Опет је настала мучна ситуација и коло, односно народ, треба да разведе чвор. У мјесечној ноћи почиње коло да пјева, док огњевни на вељем гувну горе.

Народ пјева да нема радости без бола, да нема побједи без жртава, бол и радост иду заједно, помијешане. Спомине се Иван-бег Црнојевић и његова борба против Турака. У једном боју на Ћемовском (поље близу Подгорице) Иван-бег је изгубио брата, који му је био дражи од обојице синова, од све земље, од очију. Али Његошев оптимизам, изражен нарочито у стиху 583 и 584, гдје се каже да небо зна да обрадује јунака, говори нам о великој Иван-беговој побједи на Каручама у Црмници, чиме је Иван-бег осветио брата. Дијалектичка мисао Његошева о животу као о борби противрјечности овдје је јасно дошла до изражаја.

Мићуновић, кад су сви полијегали, наставља мисао о потреби борбе у животу, о потреби жртвовања, да би се дошло до побједи и слободе. Говори о јунаштву као о »цару зла свакојега« тј. јунаштво свладава свако зло и у том је његова љепота (оно је најслађе душевно пиће). Овакво схватање јунаштва карактеристично је за Његоша, јер он не признаје јунаштво тиранима који друге угњетавају. За њега је јунак само борац за слободу, и само они који у тој борби стекну славу, живе вјечно и свијетле покољењима.

Владика Данило у ноћној тишини, као да је сам, развија своју филозофску мисао: свако треба да се бори у оној средини у којој је поникао, и он неће да улази у то, јер ту стаје људска памет како Његош каже, да ли је то борба за одржање или нешто што је нека духовна сила одредила. Јачи хоће да има право на слабијега, али се ми морамо борити против

тираније, стати тиранству за врат, довести га да се покори и да спозна људска права, јер то је најсветија дужност свакога човјека. Ова мисао Његошева једна је од најјачих у Госком вијенцу. Постоји тиранство, постоји угњетавање и жеља за угњетавањем, али у исто вријеме постоји дужност и обавеза за све људе да се боре против тираније и угњетавања. Ако се одлучиш на ту борбу, ако пољубиш крваву сабљу како то Његош лијепо каже, бићеш вјечно слављен.

»Жрец Европе с светога амвона«. Европски (хришћански) свештеник (жрец) са светога амвона (олтара) бори се против турске силе, која хоће да уништи све оно што се налази под заштитом крста (под сјен распјатија). Крв је праведна проливена, прах светитеља се растура (Његош мисли сигурно на спаљивање костију и растурање праха Саве Немањића — Св. Саве — које је извршио Синап паша), дошло је вријеме коначног обрачуна између два свијета: хришћанског и муслиманског, јер они (луна и крст, два страшна симбола) не могу заједно остати на земљи (лађици грдна страданија). Владiku Данила нарочито боли што Црногорци који су примили ислам пљују на своје име и на свој народ. То не смије тако остати, потурице у Црној Гори морају бити уништене. То ће бити тешка борба, јер нема ниоткуда помоћи, требаће прије времена пожњети младо жито (тј. многи ће млади јунаци прије времена погинути), али ће то бити дивне жртве, јер је то борба за част и име народно. То ће бити непрестана борба, треба да се догоди оно што се не може догодити, па ако и све пропадне, изнићи ће на гробу цвијеће које ће обратити далека покољења. Његош пјесник и филозоф није могао љепше показати своје схватање живота као вјечног крстања напријед, које произлази из борбе супротности, и није могао боље да одрази ону огромну снагу која и данас покреће наше народе:

љубав за слободу и домовину и вјера у непрекидни
напредак.

Владика је ударио у некакве »смућене вјетрове«, 665—667
»ка' о марчу кад удри вјештица, ал' у јесен мутну
вједогоња« тј. владика говори нешто црно (смућен
облак, значи црн облак) као вјештице у марту или
вједогоње у јесен.

Вједогоња или једогоња је човјек из кога у сну
излази дух, отприлике као вјештица, како каже Вук.

Значи да натјерамо домаће Турке да се покрсте 672—673
(то је крштење водом), или да их побијемо (то је
крштење крвљу). Тако ће се Црна Гора очистити од
издајника као што се чисти шуга са стоке (губа из
торине).

Нека се заметне крвави бој, запјева пјесма рат- 674—675
нога ужаса, и нека једини прави олтар (хришћански
тј. црногорски) остане у Црној Гори, па макар то
било и са крвавим покољем. То значи да у Црној
Гори треба да се створи национално јединство па
макар и по цијену да се поубијају потурнице.

Еја би се... Не би ли се вратили свом народу, 681
да не дође до међусобне борбе.

Опет коло пред долазак турских поглавица пјева 693 и д.
и спомиње Мару Иван-бегову, која је проклела свога
сина Станишу, и по том проклетству он је постао
турски слуга. Народна мисао да је служба туђину
и издаја свога народа посљедица неког проклетства
изражена је и у народној пјесми о Марку Краљевићу,
којега је проклео отац, зато што му се замјерио при
одређивању на кому је царство, да не умре док не
буде служио турског цара.

Љешкопоље је код Подгорице.

703

тираније, стати тиранству за врат, довести га да се покори и да спозна људска права, јер то је најсветија дужност свакога човјека. Ова мисао Његошева једна је од најјачих у Госком вијенцу. Постоји тиранство, постоји угњетавање и жеља за угњетавањем, али у исто вријеме постоји дужност и обавеза за све људе да се боре против тираније и угњетавања. Ако се одлучиш на ту борбу, ако пољубиш крваву сабљу како то Његош лијепо каже, бићеш вјечито слављен.

»Жрец Европе с светога амвона«. Европски (хришћански) свештеник (жрец) са светога амвона (олтара) бори се против турске силе, која хоће да уништи све оно што се налази под заштитом крста (под сјен распјатија). Крв је праведна проливена, прах светитеља се растура (Његош мисли сигурно на спаљивање костију и растурање праха Саве Немањића — Св. Саве — које је извршио Синаи паша), дошло је вријеме коначног обрачуна између два свијета: хришћанског и муслиманског, јер они (луна и крст, два страшна симбола) не могу заједно остати на земљи (лађици грдна страданија). Владiku Данила нарочито боли што Црногорци који су примили ислам пљују на своје име и на свој народ. То не смије тако остати, потурике у Црној Гори морају бити уништене. То ће бити тешка борба, јер нема ниоткуда помоћи, требаће прије времена пожњети младо жито (тј. многи ће млади јунаци прије времена погинути), али ће то бити дивне жртве, јер је то борба за част и име народно. То ће бити непрестана борба, треба да се догоди оно што се не може догодити, па ако и све пропадне, изнићи ће на гробу цвијеће које ће обратити далека покољења. Његош пјесник и филозоф није могао љепше показати своје схватање живота као вјечног кретања напријед, које произлази из борбе супротности, и није могао боље да одрази ону огромну снагу која и данас покреће наше народе:

љубав за слободу и домовину и вјера у непрекидни
напредак.

Владика је ударио у некакве »смућене вјетрове«, 665—667
»ка' о марчу кад удри вјештица, ал' у јесен мутну
вједогоња« тј. владика говори нешто црно (смућен
облак, значи црн облак) као вјештице у марту или
вједогоње у јесен.

Вједогоња или једогоња је човјек из кога у сну
излази дух, отприлике као вјештица, како каже Вук.

Значи да натјерамо домаће Турке да се покрсте 672—673
(то је крштење водом), или да их побијемо (то је
крштење крвљу). Тако ће се Црна Гора очистити од
издајника као што се чисти шуга са стоке (губа из
торине).

Нека се приметне крвави бој, запјева пјесма рат- 674—675
нога ужаса, и нека једини прави олтар (хришћански
тј. црногорски) остане у Црној Гори, па макар то
било и са крвавим покољем. То значи да у Црној
Гори треба да се створи национално јединство па
макар и по цијену да се поубијају потурице.

Еја би се... Не би ли се вратили свом народу, 681
да не дође до међусобне борбе.

Опет коло пред долазак турских поглавица пјева 693 и д.
и спомиње Мару Иван-бегову, која је проклела свога
сина Станишу, и по том проклетству он је постао
турски слуга. Народна мисао да је служба туђину
и издаја свога народа посљедица неког проклетства
изражена је и у народној пјесми о Марку Краљевићу,
којега је проклео отац, зато што му се замјерио при
одређивању на кому је царство, да не умре док не
буде служио турског цара.

Љешкопоље је код Подгорице.

703

- 709   »Јести мађарске носове« значи овдје учествовати у борбама против Мађара на страни цара Бајазита. У борбама су се противнику сјекли носови и носили владарима као доказ за убијене непријатеље.
- 710   Црна Гора је гнијездо слободе и претрпјела је (пренијела) многе невоље.
- 714   Зађутали као камен.
- 716   Као да су помрли.
- 717–726   Али Али Медовић, кадија, лик је лукава и школована човјека, који свој говор почиње хвалећи противника »Баш аферим, кнеже озринићки« што би значило врло добро (браво!), кнеже озринићки. Он се прави као да не схвата прави смисао овога састанка, него тумачи као да је тај састанак сазван да се мире Велестовци (који су јединствени) и Ђеклићи (гдје је било много потурица).
Кадија (судија) Медовић је био на Меки и зато се зове али (хаџи).
- 730–733   Када су се завађене породице мириле, онда би жене с дјецом ишле пред кућу убијенога. То су биле куме, и оне су носиле откуп (мито) за главу убијенога. Ако се измире, онда узму динар, пресијеку га на двије половине, те једну држи једна а другу друга страна. Овдје се кадија нуди да ће он ићи пред тим кумама и сам дати откуп.
- 734–741   Кнез Роган каже кадији да није погодио (угонетао), иако је mudar и паметан и школовао се чак и у Меки (Ћаба). Почео је да говори с »тањег краја« тј. о оном што овдје није важно, зато му треба још памети и учења, јер је ова црногорска школа тежа (значи Црногорци су паметнији од Турака).
- 746–748   »Ти који си развија прашину... и назва је твојим мировима« тј. ти (боже) који си створио читав

свемир од прашине. Ово треба да истакне величину божију.

Књига миробитна је књига судбине. 751

Значи и небеским тијелима и људима. 753

Владика се обраћа богу да му он помогне да од Црне Горе отклони несрећу и црне (смућене) облаке, јер Црногорци који су примили ислам нису толико криви, будући да су их Турци завели, а човјек је слаб према земаљским добрима. 757–763

Турци су као на удицу ухватили неке Црногорце, па су они морали или примити ислам или погинути. 766–768

Људи се уклане и зато често изгубе понос. 769

Најслабији обично буду жртва, јер их засјени снага освајача (овдје је то ојај лисичијих очију), док се смјелијим (орлу) то не може догодити. 772–774

Владика Данило исказује колика би радост била за Црну Гору када би се повратили они који су били заведени, јер тек кад нешто изгубимо, знамо му праву вриједност, исто као што је иза града и небо ведрије. 775–778

Изгуб је оно што је Црна Гора изгубила преласком неких Црногораца на ислам. 782

Скендер-ага је тип борбенијег Турчина. Он сматра да Црногорци и потурнице не могу живјети скупа, и да Црногорци као мањи треба да се покоре Турцима, јер и мањи поток увире и гуди се у већему. 792 и д.

Скендер-ага даље развија своју мисао да се мањи мора покорити већем, и он то брани аргументацијом свих освајача. По његовом схватању међу људима треба да владају исти закони као и међу 803–805

животињама. Орао је јачи од кокоши, (и зато има право да је поједе), то не треба чак ни питати, али откуда, зашто да лав стрепи од гуске? Стих 805 значи, дакле: зашто би се силни Турци бојали Црногораца, кад су Црногорци према Турцима слаби као гуска према лаву.

811—816 Овако увредљив говор Скендер-агин изазвао је Црногорце, који увиђају да је сваки покушај мирења безуспјешан, и да потурице неће да се врате свом народу. Зато кнез Јанко каже да ће рећи жени да је сијао со, значи да је радно узалудан посао, а кнез Бајко се сјећа оне приче о човјеку који је био са злом женом у јами, па с оне стране гдје је она сједила посиједно. Такав је положај Црногораца који живе с Турцима.

828 Бјелички су младићи из Бјелнца.

830—834 Прича о том како су Бјелице прадиле воденицу на суху треба оvdје да значи да су и преговори с Турцима такви тј. водни их, да на крају установиш да од њих нема никакве користи, што си и прије могао знати.

834—847 Прича Вука Мандушића о снахи Анђелији која му се »помамила« алузија је на Турке, јер се и они не могу поправити без употребе силе.

849 Крити у кучине, значи оvdје не говорити отворено, него издалека.

856—862 Јунаку не треба лукавост, ономе који види нису потребне наочари, него нека потурице поруше цамије, нека почну налагати бадњаке, шарати јаја о ускрсу, постити два часна поста (пред ускрс и пред велику госпојину), а остало како хоће. Значи да се од потурица тражи да прихвате хришћанство, али више онако како га народ схвата у Црној Гори тј.

да се врате народу и народним обичајима, а за остало како им је драго.

Мустај-кадија показује занос потурчених Црно-горца. Он захваљује (шућур) богу што је примио чисту (паћи) вјеру и што је постао измећар дину тј: слуга муслиманској вјери. Потурице без хиле (варке) служе исламу и сматрају да је то једина права сласт и снага. Мустај-кадија пјева о хуријма (рајским девојкама) и о дивном Цариграду, који је као из шећера истесан и којег је сам бог одабрао да из њега преко султана влада свијетом. 870 – 933

Мисли на мунар (мунару). 943

Народ вјерује да зујање у лијевог уху претска-зује весео глас. 950

Биће убрзо боја, па ће гаврановима бити доста људског меса. 957— 958

Мисли да су се потурице чврсто везале за ислам. (Аци ацо је пророк Мухамед, оснивач ислама). 961

Скендер-ага је сада помирљив, он се позива на братство и на заједничко учешће у бојевима. 968 – 970

Вук Мићуновић слави јунаштво и младост. Он сматра да нема веће сласти него млад погинути, старост је највећа недаћа: клону и тијело и душа, а мозак се проводни. 990—1000

Примајући ислам постали су и глупи. 1012

Коло опет наступа и слави бојеве и јунаке који су се истакли у борби против Турака. То је бој Баја Пивљанина против Турака на Вртијељци код Цетинља, а затим бој на крстачком пољу у Његушима. 1044 и д.

Ови су бојеви били крајем XVII вијека и ту су Црногорци учествовали на страни млетачкој.

- 1075 Нећемо више ништа крити, ма да знамо да ће то што у писму пише бити драго Турцима.
- 1077 и д. Писмо везирово по тону потсећа на оригинална турска писма из тога доба. Разумије се да је пјесник Његош ту дао пјесничку садржину, али су и оригинална писма почињала: од мене, наше и посланика великог султана, поздрав владици и главарима. Тако бар почиње једно писмо скадарског наше чији се прешне чува у Млетачком архиву, а у њему се главари позивају да дођу наши под шатор овако: »Дођите да ми се поклоните и примите дарове, а ако ви не доћете к мени, доћи ћу ја к вама«.
- 1111 Везир слави турску силу и каже да ће сваки бити уништен ко се од ње одвоји (ко изиђе испод »пророкова страшнога барјака«).
- 1114 Челик (нада) не може се руком растезати, па тако и голоруки Црногорци не могу се борити против силних Турака.
- 1117—1121 Власт вриједи толико колико је силна и страшна, сиротиња (фукара) је без вриједности, не види (има очи од сплачине), а народ (пучина, од пук) је стока и слуша кад јој се сломе ребра (ребра пучу). Овдје везир јасно изражава став свих освајача и тирана.
- 1134—1138 Владика одгочара везиру да су се ствари измениле и да Турци не могу радити онако како су некад радили, када су мислили да је Европа дата Мухамеду као божијем пророку (јер он носи барјак праве вјере).
- 1140 »Крв је људска рана наопака« што значи онај ко чини злочине тј. онај ко пролијева невину крв мора за те злочине и одговарати, јер је то наопака храна.

Његош овдје мисли на турски пораз под Бечом 1683 год., од када је почела да слаби турска моћ у Европи. 1145

Иван Собјески је пољски војсковођа који се истакао у одбрани Беча.

Два брата једноимењака су Мухамед односно Мехмед II, који је освојио Цариград и Босну, и Мехмед IV, који је поражен под Бечом 1683 године. 1148

Бурак је свети, рајски коњ, а овдје се мисли на турску силу. 1149

»Закон у топузу« тј. ко се ослања на силу, ко влада насиљем, што вриједи за сваког освајача. 1155

Трагови су до пећине, а нема ни једнога од пећине. То је алузија на народну причу о болесном лаву, који је себи дозивао оне животиње које је хтио да поједе, па тако и везир мами главаре да их поубија. 1158

Слање (фишека (пушчаног метка) везиру на поклон треба да покаже борбено расположење Црногораца, који су се одлучили на освету и борбу за ослобођење, те једна глава вриједи колико и један метак, а још више у овој прилици треба да покаже везиру да ће од сада Црногорци с њим разговарати само преко пушака. 1185

Борба пијеглова симболички приказује борбу малог црногорског народа са великом Турском. Сасвим је природно што Црногорци желе да побиједи мали шијетао, а Турци велики. 1198

Опет долази коло, и народ пјева о турском поразу пред Херцеговним (Нови Град), када су Млечићи помоћу Црногораца од Турака освојили Херцеговни. 1210—1226

Завеза

1227 Пасина је појас којим се опасују Црногорци. Приказујући реалистички живот и вјеровања Црногораца, Његош овдје даје слику народног вјеровања у мору, која ноћу дави људе. Вук Мићуновић објашњава од чега долази мора и каже како кнеза Јанка ноћу дави сало — дебљина.

1270 Друга, овдје у значењу равна по љепоти, тако лијепа као Анђелија. Ова слика заљубљенога јунака који у сну говори о својој љубави према Анђелији, снахи бана Миловића, једно је од најљепших мјеста у Горском вијенцу. По овој особини управо Вук Мандушић је прави човјек, не нека апстракција, па зато може и бити онакав јунак и онако туговати за сломљеним цефердаром на крају Горскога вијенца.

✓ Реализам Његошев као и његов велики пјеснички таленат на овом примјеру нарочито долази до изражаја, јер би сваки мањи пјесник пошао путем идеализирања и од Вука Мандушића створио нешто, што не би било ни јунак — ни човјек.

1320—1326 Снови, по народном вјеровању, претсказују оно што ће се догодити. Слика пет Мартиновића, који се пењу на олтар и постављају златни крст, коју је у сну видно Обрад, претсказује да ће браћа Мартиновићи први отпочети борбу против Турака, те ће тако, како Његош доцније каже, Црна Гора и њена слобода постати споменик њихова јунаштва.

Улога првобораца у народној борби за слободу дата је врло сликовито. У предвечерје борбе за чишћење и ослобођење Црне Горе сви су снови повезани управо с том борбом.

1334 Вук Мићуновић се у сну брани од паса и убија псе, што опет претсказује побједоносну борбу против Турака.

1341—1360 Озро, од којег се воде своје поријекло Озринићи, јавља се и приговара Озринићима — својим потом-

цима — што не подижу цркву на Чеву. То им говори кад они гоне пиће (пуње) из приморја за своју славу Аранђелов-дан. Овај приговор Озринићима као да није без историске основе, јер према једном извјештају из краја XVII вијека Озринићи су били у добрим односима с Турцима.

Сви снови углавном претсказују добро, али је било и ружних снова, што значи да борба неће бити лака. Кнез Бајко тако сања како му се поломило оружје, што је за јунака знак велике несреће. Бајко је зато тужан и вјерује да неће моћи проћи без зла и без »братске погибије«.

Обићи овдје значи проћи.

Испуњава ми се сан.

1367—1372

1379

Војвода Драшко Поповић, по Горском вијенцу син попа Стевана, историска је личност из друге половине XVII вијека. Он је као и Бајо Пивљанин стално био на страни Млетака у борби против Турака. Зна се сигурно да је од Млетака добивао помоћ и оружје.

1406 и д.

Овдје је дата реалистичка слика тадашњих Млетака и врло лијепо изражен став Црногорца, који још живи у односима родовске равноправности, према једном систему гдје већ увелико влада новац, капиталистичка производња и класне супротности. Млеци тога доба претстављају развијен трговачки и индустријски центар, гдје су класне супротности дошле до пуног изражаја: на једној страни је огромно богатство и раскош, а на другој биједа, те се види огроман број беспослених који траже каква било посла. То су ти »нуглови пупани празновах«. За Црногорца то је мучна слика, нарочито кад види господске носилке гдје се људи употребљавају умјесто теглеће стоке.

Читав приказ стања у Млецима који даје Његош на уста Драшка Поповића је оштра осуда друштва које је засновано на угњетавању и тиранији.

1424—1427   Слика самих Млетака је вјерна. Куће у Млецима заиста су лијепе, али су улице тијесне, збијене, и, као и сви градови у Италији тога доба, Млеци су пренасељени. Зато је тамо »ћескота«, смрад и запара, што је контраст ненасељеној Црној Гори у којој се живи природним животом.

1433—1438   Драшко врло сликовито описује ону велеградску вреву у Млецима. Око њега су се окупљали, јер је по ношњи био необичан, а ваљда и наочит. Ово је Његош могао описати и према нечијем причању, а можда је остала и успомена на Драшково причање, ако је Драшко ишао у Млетке. То Драшко живо описује и каже да је изгледало »као у нас бијеле нећеље, кад се момчад крену у машкаре«, тј. као кад је карневал о покладама. (Бијела недјеља је посљедња недјеља пред велики ускршњи пост (часни пост).

1449—1453   Мисли се на галеотску службу далматинских и других Хрвата у млетачкој морнарици, јер су Млеци многе наше људе држали на галијама као галеоте. Живот тих галеота лијепо је описао Владимир Назор у својој приповијести »Вели Јоже«.

1470   Времена — оvdје је вријеме употребљено у значењу невријеме, јер се тако често каже за ружно вријеме у Црној Гори и Херцеговини.

1474—1490   Млеци, као и други тадашњи градови па тако, на примјер, и наш Дубровник, имали су своје познате тамнице које су се нарочито »усавршиле« за вријеме инквизиције. У Млецима су биле чувене тамнице под дужевим двором одређене нарочито за политичке кривце.

Овдје кроз Драшка Поповића говори слободарски црногорски народ осуђујући такав систем и сматрајући да је боље човјека убити, него га мучити и понижавати на такав начин.

Буди или буд значи кад (у погодбеном смислу). 1501

У таквом систему владавине свака се свакога боји. 1505–1520
У Млецима је, наиме, била врло развијена шпијунажа, тако да је сваки грађанин страховао од другог грађанина, мислећи да је жбир или шпијун.

Овдје је дат опис позоришта. 1532 и д.

Пањега је уствари руна, а овдје се мисли на ложе и галерије које се за вријеме претставе »цијеле« напуне народа, те из њих људи вире као мишеви из гнијезда. 1336

Подигла се завјеса и отворила позорницу као трећи дно куће. 1541–1542

На позорници су се појавили глумци у шареним костимима, те су изгледали као дивље мачке, јер је дивља мачка шарена. То је у сали изазвало »кривању« тј. вику и одобравање. 1546

Носине од кварта тј. велики носови од четврт килограма. (Неки мисле да је то од кварта дужине). 1554

У старијим комедијама често су се глумци нарочито маскирали и облачили. Комичне ефекте би изазивали великим носовима, нарочито исколаченим очима и тиме што су ишли на дрвеним ногама »на кључеве«.

Тенци су вукодлаци.

Спрдња значи ругло, а овдје и нешто невјероватно. Драшко је у Млецима гледао разне акробате — пеливане, који су ходали по конопцу. 1574

Замаштали значи омађијали. 1579

- 1585 Талија је Италија.
- 1586 Изван градских врата у Котору налази се пазар гдје су Црногорци догонили и доносили своје производе.
- 1625 Човјек »од средње руке« је човјек који се ничим не истиче, просјечан човјек, и да није дужд, не би требало да се боји урока. То значи да је једино положај који заузима оно што му даје неку вриједност.
- 1630 Силвестро Валнер, дужд млетачки с краја XVII вијека.
- 1667 Од свих јела која су у Млецима износили Драшку да једе он сматра да је једино јело хљеб. Талијанска кухиња и данас је сиромашна месом, једу се разни »преслачци« (колачи), и зато је Драшко дошао жељан меса.
- 1676 Совро провидур. У то доба у Котору није био ни један провидур, како су се звали млетачки чиновници који су управљали Котором, под тим именом. Зато ће бити тачно тумачење Милана Решетара да је оно »совро« дошло од *sovra*, односно у венецијанском дијалекту од *sovra*, јер је поред провидура (*proveditore*) постојао и *sopraproveditore* или *sovraproveditore* што значи натпровидур (надуправитељ).
- 1696 На плећки се разликују двије стране: »од крста« и »од стуба«, те се према томе и гата (прориче). Дуж плећке, наиме, види се једна црта, па оно што је до те црте на широј страни је од крста, а оно према ивици је од стуба.
- 1763 Потрпезна кучка или лижисахан, каже се за онога ко се неком улизује, да би од њега имао користи, тј. да би јео бар отпатке с његовог стола и лизао његове сахане.

- Овдје је изнесено хришћанско-црквено схватање о вјенчању које, по кнезу Јанку, треба да буде црквени обред, док је код муслимана вјенчање слично грађанском уговору. 1778
- Милет је народ. 1783
- Герзелез или Ђерзелез Алија, како се пјева у народним муслиманским пјесмама, познати је јунак у бојевима против хришћана. 1791
- Миждрак је копље. 1796
- Сабља дамаскија. Турци су нарочито употребљавали криве сабље коване у Дамаску, те се и зову дамаскије или димискије. 1806
- Илдерим је надимак за Бајазита II, који је због својих наглих освајања и продора од Турака назван муњом (муња — илдерим). 1810-1815
- Овдје се говори о гријеху Бајазитову што се борио против муслимана, који су припадали оној муслиманској секти која је славила Алију, зета Мухамедова, а зову се шиити. Тој секти припадају муслимани средње Азије. 1818
- Заслуга је Бајазитова, по мишљењу црногорских потурница, што је он превео на ислам сав народ у Босни, само је оставио пуку сиротињу (факир фукару), да служи турским господарима. 1824
- Иако су Срби на Косову изгубили своју круну, нису је изгубили »мрцино« тј. нечасно, прљаво, него је Милош убио цара Мурата. 1831
- Прије ће море постати слатко, него што ће се Срби помирити с турским освајачем. 1838
- Пучу значи пуцају. 1838

- 1843 »Забобоњи старина Новаче«. Старина Новак је истакнути хајдук и борац против турског зулума, зато се овдје и позива да подвикне (забобоњи) са Романије.
- 1854 ✓ Бајо и Лимо су чувени хајдуци који су се истакли у бојевима против Турака у другој половини XVII вијека. О њима и њиховим јунаштвима пјевају многе црногорске народне пјесме. Обојица су историске личности, а борили су се на страни Млетака против Турака.
- 1882 »Већ превире кана«, значи препунила се кана, па не може у њу ништа стати, тј. тек што није дошло до сукоба.
- 1978 »По три коња загона прескочи«, значи прескочи три коња из загона, односно изатрке, из залета.
- 1893–1894 Згоднији и ваљастиији значи лепши и ваљанији, вреднији.
Мудрији и љубавнији значи мудрији и милији, љубазнији — који сваком хоће да учини љубав.
- 2006 Је ли се ископала кућа, значи је ли му у кући остао ко од мушких потомака.
- 2062 Сабља — у подругљивом смислу каже се овдје за пона Мића.
- 2072 Ка је да је, значи какво је да је (моје читање).
- 2074 Не би предавао бира. Свештеницима је народ давао одређену количину животних намирница као плату (big), па Вук Мићуновић каже да он таквом попу који ништа не зна не би дао ни зрно жита.
- 2103 Нечесове значи некакве.

Народ вјерује да се вјештице окупљају на мједеном гувну, да јашу на вратилу или на метли и да то бива нарочито у мјесецу марту. 2141

Вјештице, према овом вјеровању, не чине зло онима које мрзе (мрзним), него само онима који су им у роду. 2149

Рогоша је вјештица, баба рога којом се дјеца плаше. 2174—2175

»На тебе се нико ставит неће« значи неће нико на те посумњати. 2207

»горе уздрхташе« јер се у том часу догодило земљотрес. 2219

»Да пребирам прстима за фајду«. Кнез Јанко овдје мисли да од тога премећања бројаница имају само корист прсти што се мичу (то је прстима за фајду). Значи да је бројање бројаница бескорисно. Ово за фајду Његош употребљава и у значењу »која (каква) корист«. 2239

»Да поджежем, колико узмогу« тј. да и ја са своје стране придонесем за ствар ослобођења колико могу. 2250

Усљед старости се само одржава душа у тијелу игумана Стефана, онако као што се пламен одржава у подземним пећинама (пештерама). 2256—2258

Свештена гора је Маслинова гора или арански Џебел ел Тур, код Јерусалима, одакле је Христ, по легенди, прорекао пропаст тога града. 2264

Три пећине — мисли се на три пећине у којима се, по мишљењу Његошевом, Христ родно, био у јаслама и гдје су му дошли краљеви на поклон. 2267

Гетсиманска башта је мјесто гдје је Јуда издао Христа. 2272

2274

»Свету лампу луд вјетар угаси« тј. свету хришћанску мисао уништио је ислам.

2276 - 2279

Ови стихови значе да се ислам раширио (растину), да је умјесто некадање Соломонове државе дошла држава калифе Омера, а да је црква свете Софије у Цариграду претворена у коњушницу (ово је алузија на причу по којој је освајач Цариграда Мехмед II ујахао на коњу у цркву свете Софије у Цариграду).

2280 - 2301

Послије размисљања о несталности и промјенама у свијету игуман Стефан говори о сталној промјенљивости као закону који влада на земљи. Његош долази на дијалектичко становиште и у мислима о сунцу које даје живот, али га и уништава, приближава се највећим филозофима дијалектичарима. Ова мисао је нарочито привлачила Његоша, и он ју је на више мјеста разрађивао, примјењујући је и на борбу за ослобођење, кад каже да »воскресења не бива без смрти«. Највећа је супротност између времена земаљског и људске судбине тј. однос и положај човјека на земљи, јер томе не можемо да откријемо тајне. Живот је непрестана борба, он тражи акцију, из те акције произлазе тешкоће и сукоби, а читав живот је опет везан за одбрану на коју га природа припрема, јер у свим овим супротностима влада законитост.

2318 - 2335

»Пас свакоји своје бреме носи« тј. свако покољење носи свој терет. Из тешкоћа се рађају нове снаге, напори јачају дух. Притисак изазива отпор, као што згушњавање вјетрова изазива громове. Потребан је потстрек за акцију, исто као што је потребан удар да се добије искра из камена, која би без тога удара остала у камену (у кам очајала). Онај који у борби заслужи часно име на земљи, тај је имао за што и да живи на њој.

»Покољење за пјесну створено«. Игуман Стефан зна да ће то покољење донијети слободу Црној Гори и зато је оно »за пјесну створено«, постаће славно и о њему ће пјесници пјевати и плести му вијенце славе. Борба за слободу свога народа, значи, учиниће учеснике те борбе бесмртним. 2336

Та борба биће врло тешка (преужасна), јер сав народ није свјестан, многи служе туђину и зато је том покољењу суђено да понесе крст, тј. да изнесе терет борбе на својим леђима. То ће бити тешка борба, али ће плодови бити велики, јер увријеђен народни понос потстиче јунаке, а увреде које је туђин нанео покренуће и небо да помогне ову борбу за слободу. 2341—2360

Слијепац је често велик пјесник, јер њему не смета оно што је око њега: поглед смета мислима, те нас често нешто што угледамо скрене с онога што мислимо и што смо хтјели рећи. Значи да се слијепац може више да удуби у суштину. 2369

Ко чиња тј. ко почне борбу против Турака. 2408

За Црногорца је срамота умријети природном смрћу, а част је погинути у борби за слободу. 2419—2420

Витлејем или Бетлехем је мјесто гдје се Христ родио. 2454

Атонска Гора је Света Гора (Атос) у Грчкој, гдје је било и српских калуђера. 2455

Свето Кијево то је Кијев, гдје је била чувена православна богословија и »светиште« (данас главни град Украјинске ССР). 2456

Ватра плама умјесто ватра пламти. 2459

Опет игуман Стефан говори о свом искуству и износи углавном ову мисао: живот је тежак, пун бор- 2486—2520

бе, први кораци су најтежи, човјек много штошта мора да поднесе, јер је живот тежак и тиранима, камо ли није благородним душама. Све се одвија у непрекидној борби разних супротности: душе и тијела, зиме и топлине, човјека и човјека, народа и народа, а све долази одатле што у основи свијета постоје противрјечности. Зато нико није сретан ни задовољан, није миран ни спокојан, а сваком се онећ чини да је други гори од њега. (Такв треба схватити да се »човјек брука са човјеком« и да »гледа мајмун себе у зрцало« тј. човјек гледајући у другог гледа уствари у се).

2523   Два Новака: Новак Велестовац и Новак Дупљанин.

2531   Понор је близу манастира у Цетинју.

2562   Ђишово Брдо је брдо с југозападне стране Цетинја.

2571   Рождество је божић (рођење).

2581   »Али сте вуци или сте лисице« тј. како сте изишли из борбе, с каквим вијестима долазите: или као јунаци, или као они који су утекли с бојног поља.

2618 - 2321   Игуман Стефан сматра да је борба за слободу свога народа нешто што опрашта све учињене грјехе. Зато није потребна никаква исповијест ни приправа, него се може одмах приступити причешћу тј. спросту грјехона. Овакво Његошево схватање у складу је с његовим ставом по питању значења борбе за ослобођење и разликује се од става који је изнио Мажуранић у својој »Чети« у »Смрти Смањане Ченгића«. Његошева мисао је до краја национална и борбена.

2626   Виле пјевају о слободи, али како није било јунака који се боре за слободу, оне су се сакриле у пећине.

